

III. MŰEMLÉKEK^{*}

Építkezések, kőfaragványok

AGYAGFALVA, ref. templom. (Udvarhely vármegye)

N y u g a t i kapu, renaissance végződésben megtörő, gótikus pálcaműves tagolással, a segment ívhez közeledő, leszelt lóhereíves nyílással. (119. kép.) XVI. század első negyede.

^{*}A „Műemlékek“ jegyzékébe felvettem az 1460 és 1541 között készült renaissance emlékeket, továbbá az olyan átmeneti stílusú gótikus emlékeket, melyeken több-kevesebb-

Méretei: kb. 235x185 cm a belvilág. Anyaga: homokkő (Debreczeni László adatai).

BALÁZSFALVA, Bagdi György kastélya. (Alsó-Fehér vármegye)

Maradványa:

Építési emléktábla 1535-ből, melynek betűit 1912-ben átfaragták (befalazva a gör. kat. érseki palota bejárata mellett).

Felirata:

HANC DOMVM FECIT E
DIFICARE GEORGIVS BAGDI
FIDE TERMINAVIT EAM POST
CHRISTI NATIVITATEM AN
NO·M·D·XXXV·TEMP
ORE MAGNE FAMIS CVM
AGRICOLA SVVM FACIE
BAT CVBVLVM TRIT
ICI FLORENIS QVATVOR
VEL CITRA·HOC OPVS FECIT
STEPHANVS LAPI DE TASAD

(Feloldva: Hanc domum fecit edificare Georgius Bagdi, fide terminavit eam post Christi nativitatem anno MDXXXV tempore magne famis, cum agricola suum faciebat cubulum tritici florenis quatuor vel citra. Hoc opus fecit

mértékben renaissance motívumok jelentkeznek. Ez a kialakulás, az elterjedés korszaka, stílusát tekintve pedig a korrenaissance időszaka. A korszak kezdetét és végét az 1460-as, illetve 1541-es évszám csak megközelítőleg jelzi. Renaissance kezdeményezések már 1460 előtt is mutatkoznak — főleg az iparművészeti importban —, de még szórványosan és következetlenül. Az új stílus formái, szellemi behatolása tulajdonképpen a 60-as, 70-es években indul meg. Első emlékek az 1460-as években készült Hunyadi síremlék tekinthető. Nehezebb a korszak végét megjelölni. A legalkalmasabb határjelzőnek az 1541-es év látszik. Ebben az esztendőben, Budavár elestével, Erdély kapcsolata a budai-esztergomi renaissance központokkal megszűnt, fejlődése új utakon indult meg. Természetesen ezt a dátumot sem lehet szószerint betartani. Vannak emlékek a harmincas évekből, mint például a kolozsvári Wolphard-ház, a szamosújvári vár, melyek már erősen átnyulnak a következő korszakba, annak fejlődését készítik elő. Viszont vannak olyan, a XVI. század első feléből való, de pontosabban nem keltezhető emlékek, melyek — ha talán a 40-es években készültek is —, mégis stílusuknál fogva ebbe az első korszakba tartoznak.

Hasonlóképpen nehéz volt az anyag térbeli elhatárolása. A szorosan vett erdélyi műemlékeken kívül felvettem az ú. n. „Partium“ emlékeit is, mivel ezek a „Részek“ nemcsak a fejedelemség korában), hanem már megelőzőleg is szorosan összefüggtek Erdéllyel, — még jogi tekintetben is. Bihar vármegye átnyult a Kalotaszegre, a váradi püspökség kiterjedt a Kalotaszegre, az erdélyi püspökség viszont Szatmárra. A váradi renaissance központ különösen döntő

Stephanus Lapi de Tasnad.) Alatta kisebb betűkkel az átfaragó neve: ST. BOITOR DE TÜR 1912.

Irodalom (csak a XVI. századi építkezésekre vonatkozó): *Kővári* 1866. 233—234. l. (Birtoktörténeti adatok. Első ismert birtokosa a Bagdi család); *Sz(ádeczky) L(ajos)*: Műtörténeti tanulmányút. Erdélyi Múzeum, 1898. 614. l. (közli a feliratot); *Gerecze* 1906. 1144. hasáb; *Balogh* 1940/I. 543. l. (Bagdi György 1535-ben építtette tasnádi Lépi Istvánnal).

BERETHALOM, ev. templom. (Nagy-Küküllő vármegye)

Északi és déli kapu. (127. kép.) XVI. század első negyede.

Mérete: 315 cm magas, 216 cm széles. 238x110 cm a belvilág. Anyaga: mészkö.

Irodalom: *Müller, F.*: Die ev. Kirche in BIRTHÄLM. Archiv des Vereines für sieb. Landeskunde. 1855. S. 204. (említi az északi és déli kaput); *Roth, V.*: Geschichte der deutschen Baukunst in Siebenbürgen. Strassburg, 1905. S. 70. (az északi és déli kapu renaissance). Taf. XI. l. (északi kapu); *Balogh* 1934/I. 137. l.; *Die deutsche Kunst in Siebenbürgen.* Hgg. von v. Roth. Berlin-Hermannstadt/Sibiu. 1934. S. 68. (az északi és déli kapun renaissance dísz); *Balogh* 1939. 579. l.; *Horváth* 1939. p. 51.

tényező volt Erdély művészi fejlődésében, számos erdélyi emlék a váradiai ismerete nélkül megmagyarázhatatlan lenne.

A Műemléklajstrom gerince az építészeti és szobrászati emlékekre vonatkozó rész, a többi csak kísérő anyagnak tekintendő. Éppen ezért az utóbbiakban részletes, kimerítő műemlékfelvételre nem törekedhettem, mert az messze túlhaladta volna e munka kereteit. Vizsgálni sem lehetett sem a festészetet sem a kis művészeteket, különösen nem a kialakulásnak ebben a korszakában, — mert az új stílus behatolási és terjeszkedési útvonalaikról csak valamennyi műfaj emlékének alapján alkothatunk magunknak tiszta fogalmat. Az építészeti és szobrászati részben teljességre törekedtem — amennyire ezt az igen nehéz külső körülmények megengedték. Abszolút teljességről azonban csak akkor lehetett volna szó, ha Erdély valamennyi faluját bejárhattam volna, ami anyagi és más természetű okok miatt megvalósíthatatlan volt, — vagy pedig ha Erdélyről kimerítő műemléktopográfia lenne, ami egyelőre elérhetetlen álmom. A műemlékfelvétel sem lehetett minden esetben olyan részletes, mint ahogy szerettem volna, — külső körülmények, nem egyszer kicsinyes véletlenek akadályoztak meg ebben. Egy boldogabb kor kutatójának bizonyára módjában lesz az apróbb hiányokat pótolni. Remélem azonban, hogy a lényeges emlékéanyagot, minden nehézség ellenére, sikerült összegyűjteni és ezzel a további kutatásokhoz biztos alapot adni.

Végezetül megjegyzem, hogy az egyes műemlékeknél idézett írott forrásokat, okleveleket egykorú feljegyzéseket stb. azzal az írásmóddal közlöm, ahogyan a különféle kiadványokban találtam, azokat az okleveleket pedig, melyeket magam kutattam fel vagy másoltam le, betűhív szöveggel. A műemlékeken olvasható feliratokat szintén betűhíven, az írásmód, ligatúrák, rövidítések, mínuszkulák, majuszkulák, stb. feltüntetésével közlöm, sőt legnagyobb részüket különösen a korhatározó, átmeneti stílusú feliratokat formailag is hű rajzmásolatokban. Ettől a közlési módtól csupán néhány antiqva-betűs feliratnál voltam kénytelen eltérni, mivel a feliratok utánrajzolásához szükséges fényképek hiányoztak. Viszont éppen ezeknél a latin abc majuszkulái nagyjából visszaadják a lényegét, az írásmódot. A gótikus feliratokat ellenben — melyek tárgyam szempontjából kevésbé jelentősek — nem közlöm rajzban, csak szövegüket a rövidítések, stb. feltüntetésével, az írásmódra csupán szóval utalok (pl. gótikus mínuszkulás felirat).

BERETHALOM, ev. templom. (Nagy-Küküllő vármegye)

S z ó s z é k . (126. kép.) 1524 körül.

Domborművek a szószéken: a térdelő donátor a fájdalmas Szűz előtt, Keresztrefeszítés, Krisztus az Olajfák hegyén. Anyaga: mészkő.

Irodalom: Müller, F.: Die ev. Kirche in BIRTHÄLM. Archiv des Vereines für sieb. Landeskunde. 1855. S. 204.; Ipolyi A.: Műtörténeti tanulmányok. I. Budapest, 1873. 175. l. (említi a prédikáló szék domborműveit); Salzer, J. M.: BIRTHALM in Siebenbürgen. Wien, 1881. S. 86.; Roth, V.: Geschichte der deutschen Baukunst in Siebenbürgen. Strassburg, 1905. S. 71., Taf. XI. 2.; Gerecse 1906. 515. hasáb; Roth, V.: Geschichte der deutschen Plastik in Siebenbürgen. Strassburg, 1906. S. 43—44. (Renaissance és gótikus elemek. A templom befejezése idején, azaz 1524 táján készülhetett); Gyárfás T.: Ulrik képfaragó. Batthyáneum. I. Brassó, 1911. 116. l. (Ulrik kőfaragó 1523-ban Berethalomba ment. A szószék talán az ő munkája); Die deutsche Kunst in Siebenbürgen. Hgg. von V. Roth. Berlin-Hermannstadt/Sibiu, 1934. S. 130. (A donátor talán Johannes plébános, aki 1520-ban Berethalmon élt, monogramja megtalálható a sekrestyeajtón és az oltáron. A domborműveken délnémet hatás.); Biró 1941. 60. l. (1520-ból); Wühr, H.: Siebenbürgen. Berlin, 1942. S. 22.

BERETHALOM, ev. templom. (Nagy-Küküllő vármegye)

A z e g y i k b á s t y a k a p u j a . XVI. század első fele.

Gótikus eredetű kapukeret (az ú. n. leszelt lóhereíves kapuforma), átalakítva renaissance gyámkövekkel.

BETHLEN, ref. templom. (Szolnok-Doboka vármegye)

B e t h l e n G e r g e l y s í r k ö v e . (57. kép) 1500.

Méretei: 188 cm magas, 77 cm széles. Anyaga: homokkő. Felirata (keöpeczi Sebestyén József olvasása):

SEPVITVRA EGREGI
.... DOMINI GREGORII DE BETHLEN
...MO.... O
MIIIIIIIISSIMO QVINGENTESSIMO

(Feloldva: Sepultura egregi ...domini Gregori de Bethlen... [an]no... [d]omini millessimo quingentessimo.) Címerei: fent a bethleni Bethlen, lent a somkereki Erdélyi címer. Jelenlegi helye: a déli kaputól jobbra van beillesztve a déli falba.

Irodalom: Kádár J.: Szolnok-Doboka vármegye monografiája. II. Deés, 1900. 185. l. (XVI. századi, felirata olvashatatlan); Gerecse 1906. 861. hasáb; Lukinich J.: A bethleni gr. Bethlen család története. Budapest, 1927. 38. l. (közli keöpeczi Sebestyén József rajzában).

CSICSÓ VÁR. (Szolnok-Doboka vármegye)

Történeti adatok (XV. század végéről, XVI. század elejéről):

1461. A vár birtokosa a Bánffy család.

1467. Mátyás király a vár és uradalom egyrészét Szerdahelyi Imrefi

Györgynek adományozta. Másrészét pedig — Istvánffy szerint — István moldvai vajdának adta.

1468. A losonczy Bánffyak az adományozás ellen tiltakoznak.

1483. A várat Szerdahelyi Mihály birja.

1492 ápr. 18. Buda. *II. Ulászló* értesíti a kolozsmonostori konventet, hogy tekintetbe véve István moldvai vajdának, elődje, Mátyás király, valamint az ő saját személye és a magyar korona iránt tanusított hűségét és hűséges szolgálatait, neki és fiának, Sándornak, valamint utódainak adományozza „*Noue nostre donacionis titulo*“ Csicsó és Küküllő várát „*que ipse (t. i. István vajda) a manibus ejusdem quondam domini Mathie Regis habuit et hactenus tenuit, eorundemque pacificam et quietam possessionem habet atque tenet, eciam de presenti*“. Egyben meghagyja a konventnek, hogy a vajdát a nevezett birtokokba iktassa be. (Orsz. Ltár. Dl. 27740. Másolata: gr. Lázár M.: Erdélyi várak és kastélyok. 349—350. l. — Kézirat az Erdélyi Nemz. Múzeumban).

1503 ápr. 23. Buda. *II. Ulászló*, miután a részbirtokosok Csicsóhoz való jogaikról István moldvai vajda javára lemondtak, a vajdát és fiát, Bogdánt a csicsói uradalomba újra beiktatni rendeli. (Kivonatosan közölve: Oklevéltár a Tomaj nemzetségbeli Losonczy Bánffy család történetéhez. II. Budapest, 1928. 389. l.)

1535. I. Ferdinánd Péter moldvai vajdát Csicsóvár birtokában megerősíti.
1540. János király Csicsó várát Izabella királynénak adományozza.

1540. I. Ferdinánd Csicsót Majlád Istvánnak és Balassa Jánosnak adományozni igéri.

1541. I. Ferdinánd Csicsó várát Majlád Istvánnak adományozza.

1544. Az erdélyi országgyűlés határozata szerint az uradalom a moldvai vajdának visszaadandó, a vár ellenben lerontandó. (A fenti adatok a levéltári források megjelölésével közölve: Kádár J.: Szolnok-Doboka vármegye monografiája. II. Deés, 1900. 391—394. l.)

Töredéke:

Moldvai vajda címere. (135. kép). XVI. század első negyede. (Felőr, ref. templom. Befalazva a szószék feljárójába.)

Méretei: 84 cm magas, 56 cm széles. Anyaga: homokkő.

Irodalom: De Gérando, A.: *La Transylvanie et ses habitants*. II. Paris, 1845. p. 323.; Kővári 1852. 147—149. l. (a vár rövid története); Kővári 1866. 157—159. l. (a vár rövid története, adatok a moldvai vajdák birtoklásához); Kádár J.: *Szolnok-Doboka vármegye monografiája*. II. Deés, 1900. 379—399. l. (a vár és az uradalom részletes története), 384—385. l. (moldvai címer, mely utóbb Felőrre került); Gerecze 1906. 1179. hasáb; Meteş, Şt.: *Contribuții nouă privitoare la familia boierească Bohuş din Moldova*. Academia Română. — *Memoriile secțiunii istorice*. Ser. III. Tom. VII. Bucureşti. 1927. p. 291. (Nagy István moldvai vajda címere); Petranu, C.: *L'influence de l'art populaire des Roumains sur les autres peuples de Roumanie et sur les peuples voisins*. Bucarest, 1936. p. 7. (a csicsói várból származik, Nagy István moldvai vajda címere).

CSICSÓKERESZTUR, r. k. templom. (Szolnok-Doboka vármegye)

Déli kapu. XVI. század eleje.

Renaissanceba hajló részlet: a pálcaműves gótikus tagolás keresztező pontjaira illesztett rozettás díszítés.

Irodalom: Entz G.: A csicsókereszturi r. k. templom. Kolozsvár, 1942. 8—9. l. — Erd. Tudományos Füzetek. 134. sz. (Átmeneti munka 1510—1520 körül.)

CSIKDELNE, Szent János templom. (Csík vármegye)

A szentély egyik boltozattartó gyámkövén olasz lófej (testa di cavallo) alakú pajzsocská, mezejében latin kereszttel. XVI. század első negyede.

Irodalom: K. Sebestyén J.: A középkori nyugati műveltség legkeletibb határai. Cluj-Kolozsvár. 1929. 22. l. — Erd. Tudományos Füzetek 19. sz.; Endes M.: Csík—Gyergyó—Kászonszékek földjének és népének története. Budapest, 1938. 72. l.

CSIKMENASÁG, r. k. templom. (Csík vármegye)

A szentély egyik boltozattartó gyámkövén az olasz lófejes (testa di cavallo) pajzsokhoz hasonló címerpajzs, mezejében ismeretlen címerrel. XVI. század első negyede.

Irodalom: K. Sebestyén J.: A középkori nyugati műveltség legkeletibb határai. Cluj-Kolozsvár, 1929. 27. l. 31. kép (korarenaissance pajzsforma).

CSIKMENASÁG, r. k. templom. (Csík vármegye)

Szentségtartó fülke. (172. kép.) XVI. század első negyede.

Renaissance részletek: a fülke két oldalát tagoló csúcsíves vakárkádok a közepén, a fülkenyílás felett, renaissance-os levéldíszben folytatódnak.

Irodalom: Gyárfás T.: Régi szentségházak a Székelyföldön. Batthyáneum. I. Brassó, 1911. 108—109. l.; Supka G.: Ismertetés a Batthyáneumról. Arch. Ért. 1911. 447. l.

CSIKSZENTMIHÁLY, r. k. templom. (Csík vármegye)

A torony nyugati külső kapuja. (177. kép.) XVI. század (?)

Méretei: 181 cm magas, 157 cm széles, 20 cm vastag, 160X102 cm a belvilág. Anyaga: mészkö.

Renaissance részlet: a leszelt lóhereíves, még gotizáló keretet csillagszerű rozetták díszítik.

Irodalom: K. Sebestyén J.: A középkori nyugati műveltség legkeletibb határai. Cluj-Kolozsvár, 1929. 21. l. (a XVI. század végén készülhetett).

CSOMAFÁJA, ref. templom. (Kolozs vármegye)

Déli kapu félköríves nyílással, renaissance kerettagolással. XVI. század első fele.

Méretei: 95 cm széles a belvilág. Anyaga: homokkő (Debreczeni László közlése).

CSOMBORD, ref. templom. (Alsó-Fehér vármegye)

N y u g a t i k a p u , c s ú c s í v b e f u t ó e g y s z e r ű r e n a i s s a n c e k e r e t e l é s s e l .
(131. kép.) XVI. század első negyede.

Irodalom: *Balogh* 1939. 567—572. l. (gótikus kapuforma renaissance tagolással).

DÉS, ref. templom. (Szolnok-Doboka vármegye)

D é s v á r o s c í m e r é t á b r á z o l ó d o m b o r m ű a t e m p l o m -
kerítés négyszögű bástyáján.

Felirata: IESVS NAZARENVS REX IVDEORVM | NICOLAUS
SERENYI IVDEX ANNO 1522.

A bástyát lebontották, a címert összetörve beépítették a templom déli részén emelt új kőfalba.

Irodalom: *Kádár J.:* A deési ref. egyház története. Deés, 1882. 130. l. (1722-es dátummal közli, jelenleg a templom déli bejáratjánál látható); *Kádár J.:* Szolnok-Doboka vármegye monográfiája. III. Deés, 1900. 163. l. (1522-es dátummal közli.¹ Összetörve beépítették; a templom déli részén épített kőfalba).

DÉVA, Múzeum. (Hunyad vármegye)

B a c h k a y M i k l ó s e r d é l y i p ü s p ö k c í m e r e . (61. kép.)
1503—1504 körül.

Méretei: 88 cm magas, 36 cm széles, 10 cm vastag. Anyaga: mészkő.

Felirata:

NICOLAI·BACHKAI·
PONT·RANS·STĚ
MA·GENTILCIV·VDA

(Feloldva: „Nicolai Bachkay pontificis transylvanensis stemma gentilicium...“)
Származása: 1889-ben Koncza községből (Alsó-Fehér megye) Teleki Arvéd gróf ajándékként került a dévai múzeumba. (Kérdés azonban, hogy Koncza elsődleges lelőhely-e?)

Irodalom: *Temesváry J.:* Az erdélyi püspökök címerei. Budapest, 1930. 9. l. (Leírja és közli feliratát 1504-es évszámmal. Ismerteti Bachkay életrajzi adatait); *Balogh* 1933/I. 25. l. (mint erdélyi korrenaissance darabot méltatja); *Balogh* 1934/I. 135 l.; *Balogh* 1939. 579. l. (a gyalui Szent Mihály motívumát és a Hunyadi síremlék domborműveinek stílusát fejleszti tovább).

ECSED, vár. (Szatmár vármegye)

Történeti adatok:

1433. A Báthoryak osztozásakor mint osztatlan állapotban maradó „castrum seu locus castris“ fordul elő.

¹ Serényi Miklós életrajzi adataiból kétségtelenül kiderül, hogy a helyes dátum 1522. (l. a „Mecénások“ c. rovatban) a 197. lapon).

1446. 1470, 1490 „castellum“-nak nevezik (v. ö. Csánki D.: Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában. I. Budapest, 1890. 466. l.)

1492. *A vár felirata*: Magnanimus Andreas de Báthor, Pater Patriae suae, construxit hoc castrum Gentilibus suis, pro quietudine, et tuitione eorum, cernens atque intelligens quandoque paci intermisceri bella, et discordias: qui rogat suos haeredes, ut nominis Bathorei non velint esse immemores: primum inter se sint concordēs: concordia enim res parvae crescunt, discordia vero maximae dilabuntur. Deinde, ne inventa perdant. Nam non minor est virtus, quam quaerere, parta tueri. Postremo: Tolerate et abstinete. Nam divertere a malo et facere bonum est felicitas hominis. Anno MCCCCXCII. (Közölve: Bonbardi, M.: *Topographia Magni Regni Hungariae*. Viennae, 1718. p. 16.; Wagner, C: *Collectanea Genealogico-Historica illustrium Hungariae Familiarum*. Dec. I. Posonii—Pestini—Lipsiae, 1802. p. 35.)

Tekintetbe véve Báthory András koronaőr családi körülményeit és kapcsolatait a budai udvarral, továbbá a felirat renaissance szellemét, bízvást feltételezhetjük, hogy a váron renaissance részletek is voltak.

Irodalom: *Bonbardi, M.*: *Topographia Magni Regni Hungariae*. Viennae, 1718. p. 161. (Báthory András a belső várat építtette); *Almanach von Ungarn* auf das Jahr 1778. Wien-Pressburg. S. 327—328.; *Ungrisches Magazin*. II. Pressburg, 1782. S. 326. (két térképét említi, az egyik „Purkenstein“-ből [Birkenstein?], a másik Schwandtnerből); *Wagner, C.*: *Collectanea Genealogico-Historica illustrium Hungariae Familiarum*. Dec. I. Posonii—Pestini—Lipsiae, 1802. p. 35.; *Szirmay A.*: Szathmár vármegye. I. Buda, 1809. 98. l. (magyar fordításban közli a feliratot); *V. M.*: Az ecsedi tó és régi vára. Vasárnapi Ujság. 1858. 30. sz. 333—344. l. (a vár története.); *Gerecse* 1906. 766. hasáb; *Balogh* 1937. 125. l. (a felirat renaissance szellemét méltatja).

ECZEL (Heczeldorf), ev. templom. (Nagy-Küküllő vármegye)

A Thabiássy család egyik tagjának címeres sírköve. 1520-as évek.

Felirata (Reissenberger töredékes közlése nyomán): THABI . . . . | SARA TOROTZK . . . MARITO | meghalt 35 éves korában 152 . (1528?) A címerpajzsban: a harántosztott pajzs felső mezejében félalakos oroslán, mellső lábában virág. Eredeti helye: az eczeli templom oltára előtt feküdt, utóbb a sekrestyében állították fel.

Irodalom: *Reissenberger, L.*: Ueberreste der Gothik und Renaissance am Profanbauten in Hermannstadt. Archiv des Vereines für sieb. Landeskunde. 1887. S. 477. (Töredékesen közli a feliratot, mivel annyira elpusztult, lekoptatott hogy alig egy-két betű vehető ki. Talán Petrus Geréb de Thabias sírköve, akit 1528-ban megöltek.)

EGERES, ref. templom. (Kolozs vármegye)

Szentségtartó fülke. 1493.

Renaissance elemek: a timpanonban levő címerpajzs két oldalát díszítő levelek.

EGERES, ref. templom. (Kolozs vármegye)

Sekrestyeajtó, egyszerű, symás renaissance kereteléssel. XVI. század első negyede.

Méretei: 190 cm. magas, 107 cm. széles. Anyaga: homokkő.

Az ajtót Debreczeni László bontotta ki a mészalól.

Irodalom: *Balogh* 1939. 572. l.

ERDŐD, a Drágffyok kastélya. (Szatmár vármegye)

Történeti adatok:

1456. A *bélteki Drágffyok* engedélyt kapnak, hogy erdői birtokukon vagy másutt, fából vagy kőből várat építhessenek és azt tornyokkal, kőfalakkal, árkokkal megerősíthessék. (Orsz. Ltár. Dl. 15102. — Csánki D.: Magyarország tört. földrajza a Hunyadiak korában. I. Budapest, 1890. 466. l.)

1487. *Drágffy Bertalan* építkezései. Az 1481-ből, helyesebben 1487-ből (v. ö. az alábbi 1545-ös feljegyzést) való építési emléktáblának feliratát Károlyi Sándor saját 1730-iki építkezése alkalmával lemásoltatta. Szirmay Antal magyar fordításban közölte: „Szent György napjának nyoltzadján Drágffy Bertalan kezdette tsináltatni ezen Erdewd várát, a kőfalaknak magosságát hatvan singnyire, szélességét harmintzra, a tornyok magosságát nyoltzvanra, a kapu szélességét négy singnyire rendelvén el.“ (Szirmay A.: Szatmár vármegye. II. Buda, 1810. 167. l.) Lauka Gusztáv feljegyzése szerint a felirat másolata 1854-ben az erdői vár egyik toronyszobáját díszítette (l. az Irodalomban).

1507. után *Drágffy János* építkezett a váron. Ekkor faragtatta az 1507-ben kapott bárói diploma után a sárkányrend jelvényeivel díszített címerét. A címerfaragványt rajzban közölte: P. Szathmáry K.: A Tisza bölcsője. Vasárnapi Ujság. 1864. 139. l.

1524 jún. 7. s. l. *Drágffy János* végrendeletében egy záloglevélről ezt írja: „kyt megh thalalnak az kerek thoromba...“ (Közölve: Mészöly G.: Drágffy János 1524-iki végrendelete. Magyar Nyelv. 1917. 122. l.)

1526 aug. 24. Mohácsi tábor. Drágffy János országbíró végrendelete: „en hazamnal, Erdewd waraban“. (Zolnai Gy.: Nyelvméleink. Budapest, 1894. 255. l.)

1545. *Névtelen feljegyzés*: „Mykorth yrnanak wrnak szwlethessenek wthanna 1487 esztendőben Szent Gyoergy napnak octauayan Dragffy Berthalan ely kezdetbe cynaltatny az erdoedy warath, az koe falanak magaszagath hatwan sengnere, az szellesygeth harmintz sengnere, az thornyakath nyolchuan sengnere, az kapw szelesseget negy sengnere“. (Horváth S.: Egy régi följegyzés 1545-ből. Tört. Tár. 1898. 566—567. l.)

Irodalom: *Szirmay* A.: Szatmár vármegye. II. Buda, 1810. 167. l.; *Lauka* G.: Erdőd vára. — Kubinyi F.—Vahot I.: Magyar- és Erdélyország képekben. III. Pest 1854. 50—

51. l. (1481-ben építtette Drágffy Bertalan. 1565-ben János Zsigmond leromboltatta. 1730-ban Károlyi Sándor helyreállította. Közli a várra és a templomra vonatkozó feliratokat, amelyek az egyik toronyszobát díszítik.); *Nagy Iván*: III. 1858. 380. l.; (*Nagy I.*): Erdőd vára. Vasárnapi Ujság. 1869. 6—7. l. (közli a várra és a templomra vonatkozó feliratokat, „melyek az egyik toronyszobát díszítik”); *Petri M.*: Szilágy vármegye monografiája. II. Budapest, 1901. 376. l.; *gr. Károlyi L.*: A nagykárolyi gr. Károlyi-család összes jószágainak birtoklási története. Budapest, 1911. 58—61. l. (Az 1720-as donatio már a lerontott erdői várat sorolja fel. 1727-ben kezdte Károlyi Sándor az új kastélyt építtetni).

ERDŐD elpusztult középkori temploma. (Szatmár vármegye)

Történeti adatok:

1482-ből való *építési emléktáblájának* feliratát Szirmay Antal magyar fordításában közölte: „Drágffy Bertalan Erdélyi Vajda, a’ hatalmas Mátyás Király idejében Nagy-Bóldog Asszony nyóltzadjára, Istennek ditsóságára, és a Nagy-Asszonynak tiszteletére végezte el ezen Nagy Erdeudi Szent-Egyházat“. (Szirmay A.: Szathmár vármegye. II. Buda, 1810. 167. l. — Megjegyzendő, hogy a felirat lemásolásába hiba csúszott, mert 1482-ben Drágffy Bertalan még nem volt erdélyi vajda). Lauka feljegyzése szerint a felirat másolata 1854-ben a vár egyik toronyszobájába volt látható (1. az Irodalomban).

1524 jún. 7. s. l. *Drágffy János* végrendelete: „keth zazath (t. i. forintot) hagyom az erdewdy zenth egy haznak es kapolnamnak“, azonkívül jószágokat adományoz paptartásra (Mészöly G.: *Drágffy János* 1524. végrendelete. Magyar Nyelv. 1917. 122, 123. l.).

1526 aug. 24. Mohácsi tábor. *Drágffy János* végrendeletében pénzt hagy az erdői templomnak, hogy „az isteni solgalatok meg ne aloggyanak, mert az En lelkemnek üdwossege ezekbol Lesen“. (Zolnai Gy.: *Nyelvemlékeink*. Budapest, 1894. 256. l.)

1545. *Névtelen feljegyzés*: „1483 ezthendoeben hogy yrnanak nagy Boddog azzony octauajara Dragffy Berthalan az erdoedy Szent egyházat ely wegezthethe“. (Közölve: Horváth S.: *Egy régi feljegyzés 1545-ből*. Tört. Tár. 1898. 566. l.)

Tekintetbe véve Drágffy Bertalan és Drágffy János kapcsolatait a budai királyi, illetve a gyulafehérvári püspöki udvarral, továbbá a Drágffy Jánostól alapított renaissance papi ülőfülkét a szilágycsehi templomban, feltételezhetjük, hogy az erdői templomban is lehettek renaissance részletek.

Irodalom: *Szirmay A.*: Szathmár vármegye. II. Buda, 1810. 167. l.; *Lauka G.*: Erdőd vára. — *Kubinyi F.—Vahot I.*: Magyar- és Erdélyország képekben. III. Pest, 1854. 50—51. l. (Ebben ez időben a régi templom még állott.); *Henszlmann I.*: Honi műemlékeink osztályozása. Arch. Ért. 1887. 264. l. (említi az elpusztult templom töredékeit); *Gerecze*, 1906. 766. hasáb.

ERDŐD, elpusztult középkori templom. (Szatmár vármegye)

Drágffy Bertalan erdélyi vajda elpusztult sírköve.
1501.

Feliratát magyar fordításban közli Szirmay Antal: „Nagy emlékezetű Drágffy Bertalan Erdélyi Vajda, Szent Demeter napján, 54 esztendőskorában, ez világból Istenesen kimúltt“. (Szirmay A.: Szathmár vármegye. II. Buda. 1810. 167. l.)

Tekintetbe véve, hogy a kisnemes csehi Vajda János 1500-ban renaissance kriptakövet állíttatott a szilágycsehi templomban, bizvást feltételezhető, hogy Drágffy Bertalan erdélyi vajda 1501 után készült síremléke is renaissance stílusú volt.

Irodalom: Szirmay A.: Szathmár vármegye. II. Buda, 1810. 167. l.; Lauka G.: Erdőd vára. — Kubinyi F.—Vahot I.: Magyar- és Erdélyország képekben. III. Pest, 1854. 50—51. l. (A sírfelirat másolata a vár egyik toronyszobájában látható.)

FARNOS, ref. templom. (Kolozs vármegye.)

Farnosi Veres János sírköve. (76. kép.) 1510.

Méretei: 173 cm magas, 62 cm széles, 8 cm vastag. Anyaga: homokkő.

Felirata:

HEC EST
 TVMB·EGREGIT VIRI IOHANNIS VE
 RES CVI⁹
 ANIMA RESIDET IN CELIS 71710

Eredeti helye: a templom padlójába volt beillesztve, jelenleg a déli oldalon. van befalazva.

Irodalom: Névkönyv az erdélyi ev. ref. anyaszentegyház számára. Kolozsvár, 1872. 8. l. (A templom piaczára belépőleg fekszik. Évszáma: 1508.); Bunyitay V.: A váradi püspökség története. III. Nagyvárad, 1884. 407. l., XXIII. tábla. (Évszáma: 1500. Hasonló címer a déli kapu ajtófelem); Gerecse, 1906. 427. hasáb; Balogh 1934/I. 130. l. (mint erdélyi korarenaissance emléket említi); Balogh 1937. 124. l.; Bierbauer 1937. 137. l.; Vernei-Kronberger E.: Magyar középkori síremlékek. Budapest, 1939. 43. l.

FARNOS, ref. templom. (Kolozs vármegye)

N y u g a t i k a p u .

Valószínűleg renaissance stílusú, most erősen bemeszelve.

D é l i k a p u . XVI. század eleje.

Méretei: 180 cm magas (a legfelső, már a portikus fedél alatt lévő párkány nélkül), 152 cm széles, 23 cm vastag. Anyaga: homokkő. Az ajtófeleken. a farnosi Veresek címere.

Irodalom: Balogh 1939. 572. l.

FARNOS, ref. templom, cinterem. (Kolozs vármegye)

A j t ó p á r k á n y t ö r e d é k . (72. kép.) XVI. század eleje.

¹ Egy 1545-es névtelen feljegyzés így ír Drágffy Bertalan haláláról: „1501 ezthendoeben, hogy yrnanak Dragffy Bertalan erdely wayda ez wylagbol ky molth zenth Demeter napyan ewthwen negy estendeig elth.“ (Horváth S.: Egy régi feljegyzés 1545-ből. Tört. Tar. 1898. 566. l.)

Méretei: 32 cm magas, 67 cm széles, 24 cm vastag. Anyaga: mészkő. Felirata:

EVSS MARIAM

FELŐR, ref. templom. (Szolnok-Doboka vármegye)

Renaissanceba hajló részletek (1527 körül):

Déli kapu gótikus eredetű kerettel (ú. n. leszelt lóhereíves forma), mely renaissance gyámkövekkel van átalakítva. (130. kép.)

Méretei: 218 cm magas, 145 cm széles, 32—24 cm vastag, 202x95 cm a belvilág. Anyaga: homokkő.

Papi ülőfülke félköríves záródással, gótikus oldaléltagolással (a szentély déli oldalán).

Méretei: 133 cm magas, 164 cm széles, 28 cm mély. Anyaga: homokkő.

Szentségtartófülke gótikus kerettel, félköríves fülkenyílással.

Méretei: 128 cm magas, 67 cm széles, 28 cm mély. Anyaga: homokkő.

Feliratos tábla a gótikus szentély déli oldalán. 1527.

Felirata: MEVS EST ..... | D ..... SPERARE E. C. R. | SPA .... MDXXVII. V. VIII. A felirat az 1896-iki renoválás alkalmával került elő. De utóbb újra bemeszelték. Szövegét közli Kádár J.: Szolnok-Doboka vármegye monografiája. V. Deés, 1902. 250. l.

Irodalom: Balogh 1939. 567, 572. l. (említi a déli kaput: gótikus forma renaissance tagolással.)

FOGARAS, vár. (Fogaras vármegye)

Történeti adatok:

1291. A fogarasi uradalom Ugrin mesteré.

1369—1464. A havasalföldi vajdák birtokolják a magyar király adományából (v. ö. Szádeczky L.: Fogarasi történeti emlékek. Erdélyi Múzeum. 1892. 329—345. l.; Lukinich, E.—Gáldi, L.—Fekete Nagy, A.—Makkai, L.: Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia. Budapest, 1941. p. 33—34, 220, 245—246. 437.)

1464. Mátyás király a fogarasi kerületet (districtus) minden hozzátartozandóságával együtt vingárdi Geréb Jánosnak és utódainak adományozza, az apjának, anyjának, bátyjának és neki tett hű szolgálatai fejében. (Regesztában közölve: Fejér, G.: Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. XI. Buda, 1844. p. 499.)

1469. Vingárdi Geréb János, maga és fiai nevében, a gyulafehérvári káptalan előtt tiltakozik az ellen, hogy a szászok a fogarasi kerületet és Fogaras városát maguknak adományoztassák. (Regesztában közölve u. o. p. 501.)

1471. Mátyás király meghagyja a szászoknak, hogy a fogarasi kerületet azonnal adják át vingárdi Geréb Jánosnak és fiainak, Péternek, Lászlónak és Mátyásnak. (Regesztában közölve: u. o. p. 501.)

1473 nov. 25. Buda. *Mátyás kivály* rendelete Magyar Balázs erdélyi vajdához: „Ex significatione fidelium nostrorum universorum Saxonum in Septem et duabus sedibus commorantium intelleximus quomodo filii quondam Egregii Joannis Gereb de Wyngarth in Fogaras quoddam castellum seu fortalicium erigere vellent, ex quo temporum in successu eisdem Saxonibus dampna et incommoda possent evenire“. Meghagyja tehát, hogy a mondottakat akadályozza meg az építésben. (Nagyszeben, Szász nemzeti levéltár. Másolata: gr. Kemény J.: Appendix diplomaterii Transilvanici. 1450—74. D. VI. p. 281. — kézirat az Erdélyi Nemzeti Múzeumban.)

1486. *Geréb László* erdélyi püspök oklevele kelt: „Datum in castello nostro Fagaras“. (Kivonatosan idézve: Johann Seivert's Geschichte der Siebenbürgischen katholischen Bischöfe. Siebenbürgische Quartalschrift. I. Hermannstadt, 1790. S. 281.)

1505 előtt. A fogarasi uradalom és vár Corvin János hercegé.

1505. Bornemissza János kapja, aki 1520-ig várnagyával, Tomori Pállal igazgattatja (v. ö. Szádeczky id. mű.).

1507 okt. 28. előtt kelt oklevélben: „Stephanus Tokos arcis Fogaras Castellanus“. (Röviden idézve: gr. Lázár M.: Erdélyi várak és kastélyok. 623. l. — kézirat az Erdélyi Nemzeti Múzeum könyvtárában, No. 2.)

1527. I. Ferdinánd Nádasdy Tamásnak, és Majlád Istvánnak adományozza.

1530. Majlád feleségül veszi Nádasdy Tamás húgát, Annát és ezzel egész Fogaras birtokába jut (v. ö. Szádeczky id. mű.).

1536. *Oláh Miklós* feljegyzése: „Fogaras arx munitissima ad radices alpium, quae Transsylvaniam a Transalpinia dividunt condita“. (Nicolaus Olahus: Hungaria et Athila. ed. C. Eperjessy—L. Juhász. Budapest, 1938, p. 26.)

1540 júl. 26. Gyulafehérvár. *Verancsics Antal* levele Statileo Jánoshoz: „Et quum illa arx (t. i. Fogaras), ut scis et natura ipsa et Mailadi industria validis operibus instructa est, et cuivis etiam principis potentiae expugnatu difficilis: injunctam tria circum eam castella erigi et praesidiis compleri, ne tanquam pestes egredi possint, quoque aut fame aut diuturnae obsidionis affecti molestia, ad deditionem compellantur“. (Mon. Hung. Hist. II. oszt. IX. köt. Pest, 1860. p. 117—118.)

1540. *Mindszenti Gábor* feljegyzése: „Meghozák akkor azon hírt is (t. i. Erdélyből Budára János királynak), hogy Mayláth uram Fogaras' várát megerősítette volna és oda akarná magát húznia, sokat bízván ezen várnak falai-ban és a' szász uraimék' ígéretiben...meghozá az hírt (t. i. Eszek uram Tövisre, hogy Maylád Uram Fogaras várát miképp erősíti vala...“ (Mindszenti Gábor naplója. Kiadta Balló J. Budapest, 1900. 10, 17. l.)

1561 előtt. *Hieronymus Ostermayer* brassói orgonás († 1561) feljegy-

zése krónikájában: „Eodem Anno. (t. i. 1538.) Hat der Mayladt das Schloss Fogarasch ganz neu machen lassen, darzu ihm die Teutsche Nation mit Kalck, und Stein führen sein verhilfflich gewesen“. (Gr. Kemény, J.: Deutsche Fundgruben der Geschichte Siebenbürgens. I. Klausenburg, 1639. S. 23.)

1565—1571. körül. *Giovanandrea Gromo* feljegyzése Erdélyről szóló munkájában: „Die Festung Fogaras ist sehr gut erhalten, und wiewohl sie früher erbaut wurde, als das Belagerungsgeschütz noch nicht so wütete, so könnte sie doch, bei ihrer günstigen Lage, auch jetzt mit wenig Kosten und in kurzer Zeit ziweckmässig hergestellt werden“. (Az eredeti olasz szöveg nincs kiadva. Német fordításban közölve: Archiv des Vereines für sieb. Landeskunde. 1855. S. 30.)

Irodalom: *Kővári* 1866. 183. l. (Keményre hivatkozva említi Majlád István 1538-as építkezését), 187—188. l. (adatok Majlád fogarasi birtoklásáról), 185—188. l. (a vár története); *gr. Lázár Miklós* felolvasása a M. Tört. Társulat kolozsvári ülésén. Századok. 1870. 59. l. (Mátyás 1473-ban a vár építését megtiltja, 1504-ben [sic!] azonban már említik a várat, tehát 1473 és 1504 között épült); *Szádeczky L.*: Fogarasi tört. emlékek. Erdélyi Múzeum. 1892. 329—345. l. (a vár története); *Pasteiner Gy.*: Építészeti emlékek — Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képben. Magyarország VII. Budapest, 1901. 94. l. (jelenlegi alakja a XVII. századból); *Váró F.*: Fogaras megye. — u. o. 404. l. (Majlád építkezései 1538-ból); *Varju E.*: Magyar várak. Budapest, 1932. 44. l. (Jelenlegi alakját Geréb Jánostól kapta, külső erődvonalát Tomori építtette); *Balogh* 1934. 134, 144. l. (az árkádos udvar a XVI. század végétől); *Die deutsche Kunst in Siebenbürgen.* Hgg. von V. Roth. Berlin-Hermannstadt/Sibiu, 1934. S. 113. („Die Hauptbauzeit des erhaltenen Schlosses dürfte mit 1538 annähernd bezeichnet sein“); *Genthon* 1936. 20. l. (1538-ban Majláth István átépíttette. Ekkor, vagy kevéssel utóbb készült árkádos udvara.); *Horváth* 1939. p. 69, 142. (1538-ban építtette Majláth István); *Horváth H.*: A Mátyás-kori magyar művészet. — Mátyás király Emlékkönyv. Szerk. Lukinich I. Budapest, 1940. II. 154. l. (A vár mai alakját Geréb János birtoklása idején, azaz 1464 táján nyerte. 1538-ban Majláth István kibővítette.); *Balogh* 1940. 544. l. (XVI. század vége); *Genthon* 1940. 7. l. (1538-ban építtette Majláth István); *Biró* 1941. 81. l. (Majláth István 1538-ban, Báthory István 1573 után építkezett rajta); *Pálinkás* 1942. 9. l. (1538-ból.); *Wühr, H.*: Siebenbürgen. Berlin, 1942. S. 19. (1538 körül.)

GIDÓFALVA, ref. templom. (Háromszék vármegye)

D é l i k a p u . (176. kép.)¹ XVI. század első fele.

Méretei: 221 cm magas, 167 cm széles, 180X93,5 cm a belvilág. Anyaga: mészkő. Felirata (későbbi):

PAVLLVS JANCSO AEDILIS

...OTU ERA DEBLT. 1802: REPAR. 1816: EXPEN. ECL. REF. GIDOE

(A felső sor külön kőtáblán az ajtó felett, az alsó sor a szemöldökköbe vésve.)

GÖRGÉNY, vár. (Maros-Torda vármegye)

Történeti adatok:

1364 óta említik. Királyi, illetve vajdai vár. A Jagellók korából való okleve-

¹ Erre a kapura dr. Ferenczi Sándor volt szíves felhívni figyelmemet.

lek világosan és határozottan királyi várnak nevezik (v. ö. Csánki D.: Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában. V. Budapest, 1913. 669—671. l.), melyben rendszerint a székely ispánok székeltek, (v. ö. Jakab E.: Görgény vár és a görgényi kastély a multban. Századok, 1883. 331—332. l.)

Valószínű maradványa:

J a g e l l o c í m e r ² a koronás lengyel sassal. (62. kép.)

XVI. század eleje, Budapest, M. Nemzeti Múzeum. Lt. sz. 65. 1./894. — utóbb M. Tört. Múzeum.

Méretei: 41 cm magas, 19,5 cm széles. Anyaga: mészkö. Felirata (későbbi): P | Z. N | C | 1695. Provenienciája: Szászrégen.

GYALU, vár. (Kolozsvármegye)

Történeti adatok:

1439 óta említik a gyalui várnagyot, azaz „Castellanus de Gyalo“-t (Csánki D.: Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában. V. Budapest, 1913. 299. l.).

1456 jún. 2. *A kolozsmonostori* konvent oklevelében: „ad domum habitationis prefati domini Episcopi (t. i. Matheus de la Bischino) in Castro Gyalw vocato“ (Orsz. Ltár. Dl. 28261.).

1466 aug. 13. *Kolozsvári* közjegyzői oklevélben: „parochialis ecclesie in honore B. Nicolai Episcopi et confessoris fundate reverendo in Christo patre et domino Nicolao... (t. i. Zápolyai Miklós) episcopo Transsilvano in castro suo in dicta Gyalw constructo“. (Orsz. Ltár. Dl. 29082.)

1518 ápr. 17—18., 1520 márc. és máj. *Várday Ferenc* erdélyi püspök a gyalui várban tartózkodik (gr. Zichy-család Okmánytára. XII. Budapest, 1931. 380, 387, 402, 403. l.).

1524 márc. 11. és ápr. 8. *Várday Ferenc* püspök levelei keltek „in Castro nostro Gyalw“. (Egyháztört. Emlékek a magyarországi hitújítás korából. I. Budapest, 1902. 129, 130. l.)

1532 nov. 2. Gyalu. *Statileo János* erdélyi püspök oklevele kelt: „in castro nostro Gijalw“. (Közölve: Jakab E.: Oklevéltár Kolozsvár történetéhez. I. Buda, 1870. 375. l.)

1536. *Oláh Miklós* feljegyzése: „ad fluentem Magnum Samosium sunt Gyalu, Almas, Hunyad arces...“ (Hungaria et Athila. ed 1938. p. 24.)

1540 körül *építkezés* a gyalui várban galaczi Móra Péter gyalui várnagy felügyelete alatt (v. ö. a 231. lapon a töredékek sorában közölt építési emléktábla feliratát).

² Ezt a címert Izabella királyné is használta, előfordul gyulafehérvári síremlékén is. Aazonfelül tudjuk, hogy az fi címere valóban díszítette a görgényi várat (*Századok*, 1883. 424. l.). Mégse gondolhatunk Izabellára, mert a 40-es években ez a címerpajzs-forma (testa di cavallo) nem volt már divatos.

1541 dec. 29. *Statileo János* erdélyi püspök hűségnyilatkozata I. Ferdinándhoz kelt „in castro meo Gyalw.“ (Egyháztört. Emlékek a magyarországi hitújítás korából. II. Budapest, 1906. 564. l.)

1543 aug. 2. *Izabella királyné* oklevele kelt: „in arce nostra Gijalw“. (Székely Oklevéltár. II. Kolozsvár, 1876. 70. l.)

1550. *Georgius Reychersdorffer* feljegyzése: „tandem arcem Gywla Episcopalem praeterfluens, tendit (t. i. a Szamos) ad Austrum“ (Schwandtner, J. G.: *Scriptores Rerum Hungaricarum veteres ac genuini*. I. Viennae, 1746. p. 796.)

1555 aug. 23. *Bornemissza Pál* erdélyi püspök levele kelt: „ex Arce nostra Gyalw“. (Közölve Tört. Tár. 1880. 587. l.)

1557 jan. 20. Gyulafehérvár. *Izabella királyné* oklevelében: „castri nostri Gyalw“. (Jakab E.: Oklevéltár Kolozsvár történetéhez. I. Buda, 1870. 388. l.)

1560—1571 körül. *Giovanandrea Gromo* feljegyzése Erdélyről szóló művében: „Giolu ein anmuthig gelegenes und stark befestigtes Schloss, auf einem starken und wohl befestigten Hügel“. (Az eredeti olasz szöveg nincs kiadva. Német fordítása közölve: Archív des Vereines für sieb. Landeskunde. 1855. S. 22.)

Irodalom: *Kővári* 1852. 207—208. l. (rövid története); *gr. Esterházy J.*: A gyalui vár krónikája. Új Magyar Múzeum. X/II. Pest, 1860. 384—392. l. (a vár története); *Ipolyi A.*: Magyar régészeti krónika. Arch. Közlemények. II. 1861. 316. l. (értesít a kastély 1861 ápr. 11-iki leégéséről); *Kővári* 1866. 180—183. l. (a vár története, főként a fejedelemség idejében); *Gerecze* 1906. 427. hasáb (csak a Rákóczi-kori kastélyról szól); *Csánki D.*: Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában. V. Budapest, 1913. 299. l. (számos oklevelés adat a püspöki várról); *Fall E.*: Gyalu vára. Temesvár, s. d. 11—15. l. (1439-ban említik először a várat. Lépes György az 1437-i parasztlázadás után építtette. 1456-ban említik a várbeli püspöki lakot); *Balogh* 1933/I. 18. l. (Geréb László püspök, mint címere bizonyítja, renaissance stílusban építkezett a gyalui várban.); *Balogh* 1934/I. 135. l. (Geréb László építkezései); *Balogh* 1934/II. S. 297, 298.; *Vásárhelyi M.* (Kelemen L.): Városunk műemlékei. Pásztortűz 1936. 492. l. (a renaissance részleteket említi); *Budinis* 1936. p. 86. (megismétli Balogh Jolán adatait); *Bierbauer* 1937. 137. l.; *Hekler* 1937. S. 93.; *Balogh* 1939. 564. l.; *Balogh* 1940/II. 810. l.; *Balogh* 1941. S. 354.

Töredékek:

1. *Geréb László* erdélyi püspök címere. (51—52. kép.) XV. század vége. (Kolozsvár, Erdélyi Nemzeti Múzeum. Lt. sz. I. 6913.)

Méretei: 58:5 cm magas, 81 cm széles, 22,5 cm vastag. Anyaga: mészkö. Lelőhelye: Gyalu. (Gallus Viktor ajándéka. Az ajándékozó gyalui kertjének falából került elő.)

Helyi mester műve, amit a gótikus részletek (a korona gótizáló levéldísz, a keret oldaléltagolása) bizonyítanak. Stílusában erős firenzei hatás, azonkívül Giovanni Dalmata befolyása érvényesül (v. ö, II. Pál pápa címerével — Róma, Museo di San Pietro.) Igen közeláll a budai királyi palota puttós gyámkövéhez. Valószínűleg a budai királyi kőfaragóműhely valamelyik tagja faragta.

Irodalom: *Balogh* 1933/I. 18. 1. (Pecsétek alapján megállapítja, hogy Geréb László püspök címere. Stílusában a budai renaissance hatása érvényesül); *Balogh* 1934/I. 135. 1. (firenzei stílusú, a budai palota puttós gyámköveivel rokon); *Balogh* 1934/II. S. 297, 298; *Budinis* 1936. p. 86. (megismétli Balogh Jolán adatait); *Bierbauer* 1937. 137. 1.; *Hekler* 1937. S. 93.; *Balogh* 1939. 564—566. 1.; *Balogh* 1940/II. 810. 1.; *Balogh* 1941. S. 354.; *Bíró* 1941. 77. 1. (firenzei stílusú.)

2. *Dombormű Szent Mihály alakjával.* (56. kép.) XV. század vége (Gyalu, Barcsay-kastély.)

Méretei: 32 cm magas, 25 cm széles. Anyaga homokkő.

Hasonló Szent Mihály alak látható Bachkay Miklós erdélyi püspök (1503—1504) címertábláján (Déva, Múzeum — v. ö. a 222. lapon) és Várday Ferenc püspök Erdélyben illuminált pontificaléjában (Bécs, Nationalbibliothek. Cod. lat. 1799. — 1. a. „Kódexek, festett nyomtatványok“ c. rovatban a 318. lapon). Mint az erdélyi püspökség védszentje és a püspökség jelvénye szerepei mind a faragványokon, mind a miniatúrán.

Irodalom: *Balogh* 1939. 579. 1.

3. *Ajtóféltöredék* növényi díszítéssel. (55. kép.) XV. század vége. (Kolozsvár, Beltorda-utca 8. sz., gr. Esterházy-ház. — Utóbb elkallódott.)

Méretei: 52 cm magas, 27 cm széles, 17 cm vastag. Anyaga: mészkő. Lelőhelye: Gyalu.

4. *Gyámkő.* (53. kép.) XV. század vége. (Gyalu, Barcsay-kastély.)

Méretei: 52 cm magas, 42 cm széles, 29 cm vastag. Anyaga: mészkő.

Firenzében (Palazzo Vecchio già Bagnesi, Sto. Spirito chiostrója, Ospedale degli Innocenti, S. Felice) és általában Toscana-ban (Pisa. S. Francesco chiostrója; Certosa di Galluzzo; Citta di Castello, Pinacoteca Comunale épülete) igen elterjedt gyámkőtípus. Ugyanilyen típusú gyámkő Esztergomban.

5. *Pilasztertöredék* kannelurákkal. XV. század vége. (Gyalu, Barcsay-kastély.)

Méretei: 31 cm magas, 23 cm széles, 17 cm vastag. Anyaga: homokkő. Valószínűleg olyan törpe kannelurás pillér maradványa, mint amelynek 1941 nyarán Mátyás visegrádi kastélyából kerültek elő.

6. *Gyámkő kannelurákkal és tojásfüzéres végződéssel.* (54. kép.) XVI. század első fele?¹ (Gyalu, Barcsay-kastély.)

Méretei: 49 cm magas, 60 cm széles, 50 cm vastag. Anyaga: mészkő.

7. *Építési emléktábla,* valószínűleg 1540-ből. (Gyalu, a Barcsay-kastély északnyugati bástyája.)

Felirata: PETRO MORE DE GALACZ PROCVRANTE OPVS CEPTVM ET PERFECTVM. Lelőhelye: a vár 1838-iki átépítésekor került elő a romokból, az északnyugati bástyába csak ekkor falazták be.

¹ Ezt a darabot csak feltételesen soroljuk ide. Díszítő elemei ugyan renaissance jellegűek, de hozzá hasonló és biztosan keltezhető emléket nem ismerünk.

János király 1540 máj. 10-én kelt oklevelében Petrus More de Galacz mint „provisor et castellanus castris Gyalu“ szerepel. A fenti építési emléktábla szintén ebből az időből származhatik.

Irodalom: *gróf Esterházy J.:* A gyalui vár krónikája. Új Magyar Múzeum. X/2. 1860. 386. l. (a fenti adatok közlése.)

GYULAFEHÉRVÁR, székesegyház. (Alsó-Fehér vármegye)

Lázói János telegdi főesperes kápolnája, másként Szent Lélek kápolna. (77—80, 82—99. kép.). 1512.

Méretei:

Kívülről: 9,05 m hosszú, 8,19 m széles, 8,68 m magas a főpárkány felső széléig. Belülről: 7,85 m hosszú, 5,79 m széles. A főkapu: 470 cm magas, 285 cm széles, 290x152 cm a belvilága, 23 cm egy-egy pilaszter szélessége, 33 cm az archivolt szélessége. A nyugati kapu 319 cm magas, 140 cm széles. Domborművek: Szent Sebestyén 70 X 27 cm; Mózes 70 X 67 cm; Judith 70 X 67 cm; szent lovag 70 X 28 cm; másik szent lovag 70 X 27 cm; Herakies 70 X 67 cm; Sámson 70 X 65 cm; Kentaur 70 X 28 cm. Belső kapu: kb. 650 cm magas, 467 cm a felső párkányig; kb. 378 cm széles a felső párkány, 285 cm széles a kapu lent, 33 cm széles a oldalsó pilaszter. Kagylós fülkék: 120 cm magas, 116 cm széles, 50 cm mély.

Anyaga:

magyarigeni homokkő, melyet lágysága miatt az idő nagyon megviselt, a faragványok erősen lekoptak, málladoznak.

Feliratai és címerei:

Északi homlokzat:

A kapu felett középen Geréb László erdélyi püspök címerének felirata:

MATTHAM · CLARO · ETIGIT · QUI · SANGVINE · REGEM · ISTA ·
LADISLAI · SIGNA · FVERE GEREB

(feloldva: Matthiam claro tetigit qui sanguine regem, ista Ladislai signa fuere Gereb.)

A címerpajzs alján: LAD · GER · | EP · TR · (feloldva: Ladislaus Geréb episcopus Transylvanensis.) A címer körirata:

PAŢ · B · M · ACCEPTA · REFERVNTVR

(feloldva: Patri bonae memoriae accepta referuntur.)

A kapu baloldali (heraldikailag jobboldali) pilaszterfőjén II. Gyula pápa címere.

A kapu jobboldali (heraldikailag baloldali) pilaszterfőjén Mátyás király címere.

A Szent Pál mellszobortól jobbra levő felirat:

† MVLT·DOCES·HOMINVM·QV·CREDERE·MILIA·CHRISTO
DA·MIHI·DA·RECTAM·PAVLE·TENERE·FIDEM

(feloldva: Multa doces hominum qui credere milia Christo, da mihi, da rectam Paule tenere fidem),

A Szent Péter mellszobortól balra levő felirat:

+ LIMINA·QV·ASTRIFERI·RESRAS·E·CLAVDVS·OLYMPI·
PANDE·MIHI·AETHEREAS·PERE·BEATE·FORES·

(feloldva: Limina qui astriferi reseras et claudis Olympi, pande mihi aethereas Petre Beate fores).

A főpárkány felirata a keleti, északi és nyugati oldalon:

.....ÆLI·PAT
RONO·IOANNES·LAZYNVVS·PRO·SVA·ET·BENE·MERENTIVM·SALVE·ÆD
EM·HANC·VESTIBVLAREM·A·FVND·ÆRE·SV·ERIGEN·D·AND·Q·CRAIT·M·D·XII·

(feloldva: [Mich]aeli Patrono Joannes Lazoynus pro sua et bene merentium salute aedem hanc vestibularem a fundamento aere suo erigendo dicandoque curavit 1512. — Bunyitay szerint így kezdődhetett: DEO • OPT • MAX • ET • BEATO • MICHAELI stb.)

A főpárkány balsarkán (heraldikailag jobboldalán) Zápolyai János erdélyi vajda címere.

A főpárkány jobbsarkán (heraldikailag baloldalán) Bakócz Tamás esztergomi érsek címere.

Nyugati oldal:

A nyugati ajtó szemöldökkövén Budai Udalrik gyulafehérvári kanonok címere. Felette az ajtó párkányán felirat:

HÆC·ROSA·QVAM·CERNIS·SCVLPTAM·CVM·MONTE·BYDENSI·
GAVDET·VDALRICO·NOMINE·DIGNA·SVO·

(feloldva: Haec rosa quam cernis sculptam cum monte Budensi gaudet Udalrico nomine digna suo.)

Az ajtó lunettájában Sánkfalvi Antal nyitrai püspök címere. A lunetta félkörívében felírat:

PRÆSVLIS · ANTONI · NITRIÆ · HÆC · INSIGNIA · FRATRIS

(feloldva: Praesulis Antonii Nitriae haec insignia fratris).

A kerek ablak felirata:

+ PROXIMA · SOLSTITIO · LVSTRA ...

(feloldva: Proxima solstitio lustra).

A főpárkány balsarkán Mátyás király címere.

Keleti oldal:

A mellette lévő Várday kápolna elfedi a félfalát, kerek ablakát is félig eltakarja. Ez az ablak szintén köriratos volt, de betűi már olvashatatlanok.

A főpárkány jobbsarkán Perényi Imre nádor címere.

A főpárkányt — Várad József rajzainak tanúsága szerint — még a következő címerek díszítették:

Az északi főhomlokzaton (balról jobbra): 1.) valószínűleg Adrianus Wolphard erdélyi kanonok címere; 2.) ismeretlen címer; 3.) héderfáji Barlabássy János erdélyi kanonok címere; 4.) Lázói János telegdi főesperes, erdélyi kanonok, a kápolna építtetőjének címere; 5.) Bachkay Miklós erdélyi püspök címere; 6.) Perényi Ferenc erdélyi püspök címere;¹ 7.) ismeretlen címer.

A nyugati oldalon: 1.) ismeretlen címer; 2.) ismeretlen címer (emlékeztet a székely nemzeti címerre); 3.) ismeretlen címer; 4—5.) elpusztult; 6.) valószínűleg a csucsi Tomori család címere és pedig feltehetőleg csucsi Tomori Zsigmond vagy csucsi Tomori Lajos kanonoké.²

A keleti oldalon: 1.) a bethleni Bethlen család címere (valószínűleg Bethlen Miklósé, a gogánváraljai mennyezet donátoráé); 2. ismeretlen címer.

Belsejében:

A hálóboltozat zárókövein: A székesegyházhoz legközelebb eső zárókövön Barlabássy Lénárd erdélyi alvajda címere A • E • L • B betűkkel; a középső záró-

¹ Az ábrázolás igen zavaros. Esetleg Csáky Miklós csanádi püspök sapkás fejét ábrázoló címerére is lehetne gondolni. (*Oklevéltár* a gr. Csáky család történetéhez. I/2. Budapest, 1919, 513. 1.) A természetes azonban mégis az lenne, hogy ezen a helyen az akkori erdélyi püspök, Perényi Ferenc címere szerepeljen. A rajzoló is könnyen fövegnek nézhette a Perényi család címerét díszítő szárnyas fej tolldíszét (v. ö. Perényi Imre pecsétjét az 1492-es oklevelén. — *Archiv für Kunde österr. Geschichts-Quellen*. II. Jahrg. 1849. II. Bd., melléklet Firnhaber cikkéhez. XII. sz.)

² Csucsi Tomori Zsigmond 1525—1534 táján örkanonok (*Zimmermann, F.: Die Zeugenreihe in den mittelalterlichen Urkunden des Weissenburger Kapitels*. Hermannstadt. 1887. S. 28.) Csucsi Tomori Lajos 1538-ban székesegyházi főesperes (*Szeredai, A.: Notitia Veteris et Novi Capilluli Ecclesiae Albensis Transilvaniae. Albae-Carolinae, 1791. p. 155.*)

kövön Geréb László erdélyi püspök címere; a bejárat feletti zárókövön a donátor, Lázói János főesperes címere.

Történeti adatok:

1493 máj. 3. *Johannes de Lazo* a gyulafehérvári székesegyház Szent Keresztről nevezett oltárának rektora, miután előadta, hogy a nevezett oltárnál az alapítólevél értelmében naponta misét mondanak a megholt hívekért, arra kéri a pápát, hogy a nagy ünnepnapokon (karácsony, stb.) a néptől igen kedvelt oltárnál a halottak miséje helyett az illető ünnepekről szóló mise mondassák. Ezt a kérelmet a pápa engedélyezi. (Regesztában közölve: Czaich A. G.: Regesták VI. Sándor pápa korából. Tört. Tár. 1904. 165. l.)

1493 máj. 3. VI. Sándor pápa mindazon bűnbánó hívek számára, akik a gyulafehérvári székesegyházban lévő, Lázói János rektorsága alá tartozó Szent Kereszt oltárát bizonyos ünnepnapokon meglátogatják és annak díszítésére adakoznak, az említett ünnepeken búcsút engedélyez. (Regesztában közölve: u. o. 165—166. l.)

1499 aug. 7. *Lázói János* gyulafehérvári kanonok, erdélyi főesperes, a Szent Kereszt oltár rektora folyamodik a pápához, hogy engedje meg neki korábbi alapítványa megváltoztatását. Ugyanis egy altarisaságot tervezett, ahol a megholtak lelkéért naponként misét mondjanak és erre rendelte Mindszent, Berkenyes és Gáld községek tizedeit és más jövedelmeket. Mivel azonban a meghatározott napokon való misemondás állandó ottartózkodást követel, alapítványát oly módon szeretné megváltoztatni, hogy a misék bármely időben elmondhatók legyenek, (Kivonatosan közölve: Tóth-Szabó P.: Magyarország a xv. század végén a pápai supplicatiók világánál. Századok. 1903. 223—224. l.)

1512. febr. 4. Valpo. *Petényi Imre* nádor — tekintetbe véve azokat a szolgálatokat, melyeket János telegdi főesperes, erdélyi kanonok, fiának, azt erdélyi püspöknek tett, továbbá „tum vero salutaria ejus opera, cum sibi non incognitum sit, quanto studio, quantave animi sui alacritate, idem annis elapsis reformationem Porticus praetactae Ecclesiae ad utilitatem non solum ipsius Domini nati sui verum etiam decorem ipsius Ecclesiae incubuerit, ut eum Porticum affabre factum citra desidiam consumaverit, in qua in tituluim Fidelium animarum Altare, pro celebranda perpetua Misa extrui fecerit“, — azt a gyulafehérvári kőházat, melyet magister Joannes helyreállíttatott (domum illam lapideam... per eundem Magistrum Joannem a tanta ruina reformatam...) és a fentemlített oltár rektorának szánt (Rectori praedicti Altaris piarum animarum in praescripto Porticu extracti pro tempore constituti destinatum) minden adó alól felmenti. (Közölve: Szeredai, A.¹: Notitia Veteris et Novi Capituli Eccle-

¹ Az okleveleknek a Lázói kápolnára vonatkozó részét Szeredai másolatában közlöm, mivel a Gyulafehérvárt őrzött eredetieket — a Jelenlegi viszonyok miatt nem volt módomban látni.

siae Albensis Transilvaniae. Albae-Carolinae, 1791. p. 129—130. Téves szövegű regesztában közölve: Beke A.: Az erdélyi káptalan levéltára Gyulafehérvárt. Tört. Tár. 1891. 113. l. 420. sz.)

1512 ápr. 26. Az *erdélyi káptalan* bizonyítja, hogy Boltha Miklós és felesége, Magdolna, gáldi malmukat a belső telekkel és tartozékaival együtt örökáron eladták Lázói János erdélyi kanonok, telegdi főesperesnek és általa a minden hívő lelkeknek a gyulafehérvári székesegyházban lévő és Lázói által alapított oltárának 400 aranyforintért. (Regesztában közölve: Beke A.: Az erdélyi káptalani levéltár Gyulafehérvárt. Tört. Tár. 1893. 291. l. 806. sz.)

1512 júl. 8. Torda. (*Thuróczi Miklós*) erdélyi alvajda bizonyítja, hogy Barlabássy Lénárd erdélyi alvajda tátéi részbirtokát „Altari novo Eccl. Cath. Alb. Trans. jam jam construendo, pro missa perpetuo (sic!) Defunctorum celebranda“ adományozza saját maga, továbbá fitestvére és utódai lelkiüdvére. (Közölve: Szeredai op. cit. p. 127—128.; regesztában: Beke A.: Az erdélyi káptalan levéltára Gyulafehérvárt. Tört. Tár. 1891. 113. l. 422. sz.)

1512 júl. 8. Torda. *Thuróczi Miklós* alvajda Lázói János telegdi főesperest héderfáji Barlabássy Lénárd tátéi birtokába — a gyulafehérvári főtemplom minden hívő lelkek oltára képében — a kolozsmonostori konvent által beiktatni rendeli. (Regesztában közölve: Beke A.: A kolozsmonostori konvent levéltára. Tört. Tár. 1897. 746. l. 354. sz.)

1512 aug. 15. körül. A *kolozsmonostori konvent* Thuróczi Miklós alvajda megbízásából és „ad expositionem Venerabilis Joannis Archidiaconi Thylegdiensis et Canonici Eccl. Alb. Trans. tutoris ac defensoris altaris fidelium animarum in portico novo Gath. Eccl. Alb. Tran. jam construendi“ beiktatta őt, illetve a boldogult lelkek oltárát a Barlabássy Lénárd erdélyi alvajdától adományozott tátéi birtokrészbe. (Kivonatosan közölve: Szeredai op. cit. p. 128—129.; regesztában közölve Beke A.: Az erd. káptalan levéltára, Gyulafehérvárt. Tört. Tár. 1891. 11. l. 423. sz.)

1512 aug. 29. A *kolozsmonostori konvent* jelenti, hogy Lázói János telegdi főesperes, gyulafehérvári kanonokot a gyulafehérvári székesegyház minden hívő lelkek oltára javára beiktatta héderfáji Barlabássy Lénárd alvajda tátéi birtokába. (Regesztában közölve: Beke A.: A kolozsmonostori konvent levéltára Tört. Tár. 1897. 746. l. 355. sz.)

1516 aug. 25. Buda. *II. Lajos király* tudatja az erdélyi káptalannal, hogy ispánlaki Balogh Pál ispánlaki részbirtokát és nemesi kuriáját 225 forint értékben, Sygodhi Gáspár két ispánlaki jobbágytelkét 25 forint értékben, ispánlaki Both István négy telkét, nemesi kuriáját és három jobbágytelkét 60 forint értékben, Sándor János pedig tátéi részbirtokát adományozta János telegdi főesperesnek „ac per eum Altari fidelium animarum in Porticu seu Capella per eundem Magistrum Joannem Archidiaconum ad latus ejusdem Eccl. Transil. a parte septentrionali constructa sito“. A király pedig a kegyes céltól indítatva

és János főesperes kérését meghallgatva, minden a fentemített birtokokra vonatkozó esetleges királyi jogát átengedi János főesperesnek „Fundatori ejusdem Porticus et dicti Altaris fidelium animarum consequenter moderno Rectori ejusdem Altaris, successoribusque ejusdem universis“ és egyúttal meghagyja a káptalannak, hogy János esperest a felsorolt birtokokba iktassa be. (Kivonatossan közölve: Szeredai op. cit. p. 131—132.; regesztában közölve: Beke A.: Az erd. káptalan levéltára Gyulafehérvárt. Tört. Tár. 1891. 114. l. 430. sz.. — Megjegyzendő, hogy a Beke-féle regeszta még egy váradjai birtokrészt is említ. Ez az adomány nyilván az oklevél nehezen kibetűzhető, Szeredaitól pontozással jelölt soraiban olvasható.)

1516 okt. 1. Az *erdélyi káptalan* jelenti a királynak, hogy midőn Lázói János telegdi főesperest Ispánlakán beiktatni akarta, Béli Antal ellentmondott, miért is őt megidéztek, — Váradján és Tátén pedig az iktatás nehézség nélkül megtörtént. (Regesztában közölve: Beke A.: Az erd. káptalan levéltára. Gyulafehérvárt. Tört. Tár. 1891. 115. l. 431. sz.)

1517 szept. 25. Az *erdélyi káptalan* bizonyítja, hogy Gáldtői Gáspár Gáldon lévő nemesi kuriális telkét és a hozzátartozó jobbágytelkeket lelkiüdvéért Jánosnak, a székestemplomban a minden hívő lelkek oltára igazgatójának örökös alapítványul hagyományozta. (Regesztában közölve: Beke A.: Az erdélyi káptalan levéltára Gyulafehérvárt. Tört. Tár. 1893. 294. l. 819. sz.)

1520 ápr. 1. Róma. *Alexander de Neronibus* de Florentia „Prothonotarius Apostolicus sacri et apostolici hospitalis sancti Spiritus in Saxia de vrbe preceptor“ tanúsítja, hogy „pro parte venerabilis et egregii viri Johannis de Lazo moderni Archidiaconi Tylegdiensis Sanctissimi domini nostri pape in Basilica principis apostolorum de vrbe penitentiarij nobis nuper fuit expositum. Quod cum Idem Joannes dudum ex deuotione de proprijs substantijs suis fundauerit et dotauerit vnum altare sub titulo fidelium animarum in Capella seu porticu Cathedralis ecclesie Transilvanensis cum onere ut super dicto altari celebretur perpetua Missa in refrigerium Animarum fidelium Reseruato sibi uiuenti et post eum Capitulo predictae ecclesie Transilvanensis iure presentandi seu potius ad nutum deputandi Capellanum ad huiusmodi altare cum pro tempore uacat cupiat predictum Altare cum omnibus iuribus et pertinentijs suis“ a Sto Spirito kórház tagjává tenni és a Sto Spirito kórház privilégiumait és búcsúit a kápolnának megszerezni. A prothonotarius, engedve Johannes de Lazo méltányos kérésének, a fentnevezett kápolnát a Sto Spirito kórház örökös, igazi tagjává (verum, perpetuum et indubitatum membrum) teszi, annak minden javaiban részesíti és elrendeli, hogy „predictum altare fidelium animarum ex nunc in posterum... (egy szó olvashatatlan) futuris temporibus nominetur appelletur et effectualiter nuncupetur Altare et confraternitas sancti Spiritus in Porticu ecclesie Transilvanensis“ és a jövőben közvetlenül az ő és utódai Joghatósága és pártfogása alá tartozzék, továbbá felruházza az oltár rektorát és a confra-

ternitas tagjait a Sto Spirito kórház összes lelki javaival és jogaival. A továbbiakban megállapítja a confraternitas szabályait meg búcsúit és intézkedik arról, hogy a befolyó jövedelmek egy része „pro... paramentis dicti altaris“ fordíttassék. (M. Tud. Akadémia, kéziratár. — Kivonatosan ismertetve Bunyitay V.: A gyulafehérvári székesegyház későbbi részei s egy magyar humanista. Budapest, 1893. 21, 25. l.)

Rajzok:

Várad József rajzai a homlokzatról és az oldalfalokról. Budapest, Orsz. Magy. Szépművészeti Múzeum. Lt. sz. 3216—3218/937. (78—80. kép.) Színezett tollrajzok. Keleti oldal: 470 X 283 mm, északi homlokzat: 470 X 294 mm, nyugati oldal: 462 X 274 mm. Jelezve a nyugati oldalt ábrázoló lapon: „ABRISS Der Mitternachts Seitigen Eingangs Kappelle in die Dommkirche zu Carlsburg, gezeichnet Joseph Várad.“

Irodalom: Szeredai. A.: Collectio continens tabulas vetustorum ac recentiorum monumentorum, quae in Templo Alba-olim Juliensi, nunc Caroliniensi in Transilvania sunt, fuerund-que locata. Albae Carolinae, 1791. p. 6—7. (közli a feliratokat); *Schematismus* ven. cleri dioecesis Transsilvanensis ad annum 1848. Claudiopoli, 1848. p. LXXIII. (Geréb László építette.); Müller, F.: Die kirchliche Baukunst des romanischen Styles in Siebenbürgen. Jahrbuch der K. K. Central-Commission. III. 1859. S. 170. („...mit muschelförmigen und dergleichen Bildungen des Zopfstyles verunziert...“); Kővári 1866. 277. l.; Lukács B.: A gyulafehérvári székesegyház. — Magyarország képekben. Szerk. Nagy Miklós. I. Pest, 1867. 37. l. („az északi [t. i. kapu] újabb műizléstelenség által elégtelenítve“); Storno Ferenc jelentése erdélyi archaeologiai útjáról. Arch. Ért. R. F. II. 1870. 3. l. („kora-renaissance modorban lévén építve, a dóm stíljéhez nem illik ugyan, de azt nem is díszteleníti, hanem szépen zárja annak műtörténetét“); Henszlmann I.: A gyulafehérvári székesegyház. Arch. Ért. 1876. 42. l. (Antik stílusú. A reliefek Apulumból.); *Magyarországi Műemlékek* ideiglenes bizottsága által hazai műemlékek rajzaiból rendezett kiállítás *kalauza*. Budapest, 1880. 79. l. 136. sz. (Rajzok id. és ifj. Storno Ferentől. Az északi előcsarnok renaissance stílusú, építette „Lazuanus“ vagy „Lazounus“ 1512-ben. Római domborművek vannak itt befalazva); Bunyitay V.: A gyulafehérvári székesegyház későbbi részei s egy magyar humanista. Budapest, 1893. 11—26. l. (Részletes leírás. Esetleg dolgozhatott rajta Johannes Fiorentinus. Ismerteti a kápolnára és a donátorra vonatkozó okleveleket.); *Crescens* ismertetése Bunyitay tanulmányáról. Századok. 1893. 450. l.; ab. ismertetése Bunyitay tanulmányáról. Arch. Ért. 1893. 276—277. l.; *Ezredéves Orsz. Kiállítás*. A Tört. Főcsoport hivatalos katalógusa. II. füz. Budapest, 1896. 2262. sz. (gipszmásolat); *Fraknói V.*: A Hunyadiak és a Jagellók kora. — A Magyar Nemzet Története. Szerk. Szilágyi S. IV. Budapest, 1896. 596—598. l.; *Gerecse P.*: Építészeti emlékek az ezredéves kiállításon. Arch. Ért. 1896. 243. l.; *Csányi K.*: A gyulafehérvári székesegyházi renaissance stílusú előcsarnoka. Közművelődés. XIX. 1897. 330—332, 340—342. l. (Részletes leírás. Közli a feliratokat); *Pulzsky F.*: Magyarország archaeológiája II. Budapest, 1897. 248. l.; *Fittler K.*: Építészeti. — Magyarország közgazdasági és közművelődési állapota ezeréves fennállásakor és az 1896. évi ezredéves orsz. kiállítás eredménye. Szerk. Matlekovits S. V. köt. Budapest, 1898. 20. l.; *Csányi K.*: A gyulafehérvári székesegyház. Budapest, 1899. 5. l.; *Radisics, E.*: L'exposition rétrospective de la Hongrie. Gazette des Beaux Arts. 1900. Vol. 24. p. 270. (a kápolna másolata szerepelt a magyar pavillonnak a Quai d'Orsay felőli homlokzatán); *Éber, L.*: Über einige Denkmäler der italienischen Renaissance-Plastik in Ungarn. — Offizieller Bericht über die Verhandlungen des kunsthistorischen Kongresses in Lübeck, 16 bis 19.

Sept.1900. Nürnberg, 1900. S. 94—95. (lombard mester munkája); *Riedl F.*: Magyarok Rómában. Budapest, 1900. 21. l. (a renaissance építészet legbájosabb magyar termékeiből való); *Divald K.*: Művészettörténeti korrajzok. II. Budapest, 1901. 152. l. (észak-olasz hatás); *Pasteiner Gy.*: Építészeti emlékek. — Az Osztrák Magyar Monarchia írásban és képben. Magyarország VII. Budapest, 1901. 92. l. (lombard mester.); *Gerecse P.*: Építészeti és szobrászati műemlékeink a Hunyadiak kora óta. — Magyarország történeti emlékei az 1896. évi ezredéves orsz. kiállításon. II. Szerk. Szalay I. Budapest, 1902—1903; 292—293. l. (észak-olasz hatás.); *Uffalusi J.*: A gyulafehérvári székesegyház. — Az Alsófehérmegyei Tört. régészeti és természettudományi egyesület XII. Évkönyve. Gyulafehérvár, 1903. 23—30. l. (Részletes leírás. A történeti adatok ismertetése); *Möller I.*: Építészeti emlékek Hunyadi János idejéből. — Magyarország Műemlékei. Szerk. Forster Gy. I. Budapest, 1905. 127. l. (Az északi előcsarnok boltozata a XV. század legvégén Geréb László püspök idején készült. Az előcsarnok régi kötésű falai és félköríves ablakai a XIII. század 2. feléből valók.¹ Lázó János 1512-ben egy olasz mesterrel helyreállíttatta.); *Myskovszky E.*: A magyar képzőművészet története. Nagybánya, 1905. 64. l.; *Gerecse* 1906. 100. hasáb; *Kabdebó Gy.*: Az építészet története. III. Új-Kor. Budapest, 1907. 108. l. — Építő Munkavezetők Könyvtára XI—XII.; *Kabdebó Gy.*: A reneszánsz építés kezdete Magyarországon. Budapest, 1909. 15. l. — különnyomat a „Magyar Építőművészet” 1909-i évfolyamából; *Kabdebó Gy.*: A gyulafehérvári székesegyház. Magyar Építőművészet. 1911. 5. sz. 14. l. (Az északi előcsarnokot Geréb László boltoztatta a XV. század végén és Lázó János 1512-ben építtette a homlokzatát.); *Kabdebó Gy.*: A reneszánsz építés kezdete Magyarországon. — Budapesti Építőmesterek Ipartestülete Évkönyve. VIII. Budapest, 1912. 107—108. l.; *Divald K.*: A renaissance Magyarországon. — A művészetek története. Szerk. Beöthy Zs. III. Budapest, 1912. 415—416. l. (felsőolasz hatás); *Petrik Albert* fényképfelvétele a kapuról, közölve: Magyar Iparművészet 1915. 43. l.; *Divald K.*: Magyar művészettörténet. Budapest, 1927. 118. l. (északolasz); *Divald K.*: Magyarország művészeti emlékei. Budapest, 1927. 185—186. l.; *Péter A.*: Magyar képzőművészet. — Magyarország Vereckétől napjainkig. V. Budapest, 1929. 54. l.; *Möller I.*: Erdély nevezetesebb műemlékei. Budapest, 1929. 24. l. — Különnyomat a „Históriá”-ból. (A boltozat 1496-ból, a bordák profilozásán renaissance hatás. A homlokzat 1512-ből.); *Balogh* 1930. p. 667, 668.; *Péter A.*: A magyar művészet története. Budapest, 1930. I. 197. l. (A lombard renaissance stílusával tart rokonságot, de emellett helyi elemek továbbélését is mutatja. A Bakócz kápolna mellett egyetlen emléke a magyarországi renaissance építészetnek); *Möller, St.*: Die Baukunst bis zum Ende des 18. Jahrhunderts. — Die Entstefung einer internationalen Wissenschaftspolitik. Hgg. Z. von Magyary. Leipzig, 1932. S. 102. (az előcsarnok homlokzata 1517-ből, boltozata 1496-ból); *Balogh* 1933/I. 17. l. (a főkapu díszítő motívumainak [volutákkal kapcsolt rozetták] eredete és fejlődése), 24—25. l. (Eredeti alakjában felső párkányát címerek díszítették. Lombard hatás alatt készült helyi munka. Kiemeli a domborművek fontosságát); *Szőnyi O.*: Régi magyar templomok. Budapest, 1933. 23, 32, 202. l. (román stílusú, csúcsívesen boltozott építmény, renaissance toldalékokkal); *Balogh* 1934/I. 135. l. (Lombard hatás alatt készült helyi munka. A domborművek művészi jelentőségének méltatása); *Balogh* 1934/II. 298. l.; *Balogh J.*: Márton és György kolozsvári szobrászok. Cluj-Kolozsvár, 1934. 55. l. (A szent lovagot ábrázoló domborművön Márton és György váradi Szent László szobrának a hatása látszik.); *Csabai* 1934. 15. l.; *Die deutsche Kunst in Siebenbürgen*. Hgg. von V. Roth. Berlin-Hermannstadt/Sibiu, 1934.

¹ A Műemlékek Orsz. Bizottságának 1913 jún. 7-én tartott üléséről felvett jegyzőkönyvében Möller István jelentése: „Az északi előcsarnok keleti falán a renaissance lábazat alatt meglelték a XII. század építkezésének régi falnyomait, melyek most kerültek elő” (Műemlékek Orsz. Biz. irattára 781/913. sz.)

S. 49. („Die ausgesprochen ungarische Renaissance hatte schon 1512 in dem Portalbau des Dechanten Johann Lázai auf der Nordseite des Karisburger Domes ein schönes Beispiel geschaffen“); *Gerevich* 1934. 226. l.; *Hekler* 1934. 118. l. (helyi mestertől); *Petranu, C.* kritikája a „Deutsche Kunst in Siebenbürgen“ c. műről. *Revue de Transylvanie*. I. 1935. p. 525. (nem magyar, hanem lombard munka); *Bitay A.*: Az Alba-Julia-i R. Kat székesegyház és környéke. Alba-Julia, 1936. 9, 13—14. l.; *Budinis* 1936. p. 82. (provinciális stílusú alkotás, lombard hatást gótikus elemekkel); *Genthon* 1936. 19—20. l.; *Bierbauer* 1937. 126. 137. l. (lombard mesterek); *Hekler* 1937. S. 90. 93.; *Balogh* 1939. 578, 579. l. (Lombard-bolognai jellegű épület Feltétlenül helyi, magyar munka); *Horváth* 1939. p. 49—50, 71. (Lombard és gótikus hatás. A domborműveken római hatás látszik); *Kelényi B. O.*: Egy magyar humanista glosszái Erasmus Adagia-jához. Budapest), 1940. 46—47. l.; *Gerevich* 1940. 156. l.; *Gerevich T.*: Ungarische Kunst. — Ungarn. Das Antlitz einer Nation. Hgg. von Z. Baranyai. Budapest, 1940. S. 659.; *Genthon* 1940. 7. l. (lombard hatás.); *Lechner J.*: A magyar építészet a renaissance korától a Millenniumig. — A Szépművészetek Könyve. Kiadja a Pesti Hírlap Rt. Budapest, 1940. 172—173. l.; *Kampis A.*: Régi magyar szobrászat. — U. a 479. l.; *Pásztor L.*: A magyarság vallásos élete a Jagellók korában. Budapest, 1940. 141, 145. l.; *Biró* 1941. 77—78. l. („lombard reneszánsz gyönyörű alkotása”); *Pálinkás* 1942. 8—9. l.

GYULAFEHÉRVÁR, székesegyház.

Lépcsőkorlát Várday Ferenc püspök címerével. (109—110. kép.) 1514—1524 között.

A balustrade két végén törpe pillérek egy-egy hozzásimuló félorsóval, a közepén szintén törpepillér két félorsóval. A törpepillérek között 5—5 balusterorsó (közülük kettő utólagos pótlás fából), a homlokreszen a Várday címer. Méretei: 119 cm magas, 39 cm széles, 17 cm vastag a címeres homloklap: 92 cm magas, 40—44 cm széles a középső törpepillér; 92 cm magas, 43, illetve 50 cm kerületű egy-egy balusterorsó. Anyaga: mészkö.

Irodalom: *Bunyitay V.*: A gyulafehérvári székesegyház későbbi részei s egy magyar humanista. Budapest, 1893. 11. l. (Renaissance munka. Eredeti helyén áll. Talán átjáró volt a püspöki palotába.); *Möller I.*: Építészeti emlékek Hunyadi János Idejéből. — Magyarország Műemlékei. Szerk. Forster Gy. I. Budapest, 1905. 127. l. (olasz munka); *Ujfalosi J.*: A gyulafehérvári székesegyház. — Az alsófehérmegyei tört., régészeti és természettudományi egyesület XII. Évkönyve. Gyulafehérvár, 1903. 39. l. (a lépcső a déli toronyba vezethetett); *Möller I.*: Erdély nevezetesebb műemlékei. Budapest, 1929. 24. l. — Különnyomat a „Historia“-ból.; *Balogh* 1932. 6. l. (A balustertípus a budai udvarból származik. Előfordul a bácsi várban és a váci püspöki palotában, melyeket Várday jól ismerhetett.); *Balogh* 1933/I. 18. l. (a balustertípus eredete és magyarországi elterjedése.); *Balogh* 1934/I. 135. l.; *Balogh* 1939. 564, 579. l.

GYULAFEHÉRVÁR, székesegyház.

Várday Ferenc püspök kápolnája, másként Szent Anna kápolna. (108. kép.) 1524 előtt (1524-ben még befejezetlen).

Feliratai:

Külső északi falán: DEO • OPTO •.. AX • ET • DIVE • ANNE • FRAN • WAR • E.....RANS.....EREXIT (feloldva és kiegészítve: Deo

Optimo Maximo et Divae Annae Franciscus Wardai Episcopus Transylvanensis erexit).

Belső északi talán, a két ablak között, a Várday címer körül:

FRANCIS WARDAY

(a címer bal és jobb oldalán),

PER
EXITVS·CC.....FV
DENCI'.....

(a címer alatt).

Címerek:

A belső északi falon, a két ablak között a Várday címer renaissance szalagoktól övezve, a boltozat egyik zárókövén szintén Várday címer, a másik zárókövön ismeretlen címer (pólyával kettéosztott pajzs felső mezejében rozetta, alsó mezejében szárnyas angyalfej [?], a pólyán csillag).

Történeti adatok:

1524 okt. 22. Gyulafehérvár. *Várday Ferenc* erdélyi püspök végrendelete: „...corpus vero ternae, unde sumptum est, humandum in ecclesia sua cathedrali Sancti Michaelis archangeli, tandem vero linito sacello Sanctae Annae ad latus ecclesiae cathedralis erecto, transferendum et in Domino Jesu quiescendum. Item ad erectionem sacelli Sanctae Annae, et consummationem, altaris quoque in eodem sacello constractionem, legauit florenos quingentos. Item ad erectionem domus, cum habitationibus debitis, deputandis capellanis et ad sacros ordines procedentibus, ut ad Dei cultum Sanctique Michaelis archangeli vigiles sint, et serviant laudabiliter, ac missam in sacello Sanctae Annae qualibet secunda feria decantent, legauit florenos quingentos Item altari Sanctae Annae in sacello erigendo indumentum album altaris, candelabra duo argentea, et tapetum magnum, quod Domini Custodis fuit.“ (Közölve: *Bunyitay V.*: A gyulafehérvári székesegyház későbbi részei s egy magyar humanista. Budapest, 1893. 27. 30. 1.)

Irodalom: *Szeredai, A.*: Collectio continens tabulas vetustorum ac recentiorum monumentorum, quae in templo Alba-olim Juliensi, nunc Carolinetnisi in Transilvania sunt, fueruntque locata, Albae-Caroliniae, 1791. p. 15. (a címer feliratát közli); *Schematismus* ven. cleri dioecesis Transsilvanensis ad annum 1848. Claudiopoli, 1848. p. XVIII. (Várday 1512-ben építtette); *Rupp J.*: Magyarország helyrajzi története. III. Budapest, 1876. 190. 1.; *Bunyitay V.*: A gyulafehérvári székesegyház későbbi részei. Budapest, 1893. 9—11. 1. (Közli a feliratokat. Leírja a címereket. A kápolnát a XIV. században Széchy András építtethette. Várday csak kibővítette oly módon, hogy északi oldalfalát egy méterrel kivülből húzatta fel. Fel-tűnő, hogy építkezése a román stílust igyekezett utánozni. A kápolna oszlopfejeinek akanthus-levelei rosszul sikerült utánezatok.); *Crescens* ismerte Bese Bunyitay tanulmányáról. Századok. 1893. 449. 1.; *Fraknói V.*: A Hunyadiak és a Jagellók kora. — A Magyar Nemzet Története. Szerk. Szilágyi S. IV. Budapest, 1896. 594. 1.; *Csányi K.*: A gyulafehérvári székesegyház.

Budapest, 1899. 5. 1. (Várday a régi kápolna oldalfalát lebontatta és egy méterrel kivülből a régi anyaggal újra felépítette, nagyobb félkörívű ablakokat töretett és renaissance párkányt huzatott végig.); *Ujfalusi J.*: A gyulafehérvári székesegyház. — Az alsófehérvármegyei tört., régészeti és természettudományi egyesület XII. Évkönyve. Gyulafehérvár, 1903. 21. 1.; *Möller I.*: Építészeti emlékek Hunyadi János idejéből. — Magyarország Műemlékei. Szerk. Forster Gy. I. Budapest, 1905. 127. 1. (Várday olasz mesterrel javíttatta ki a Széchy kápolnát); *Möller I.*: Erdély nevezetesebb műemlékei. Budapest, 1929. 24. 1. — Különnyomat a „Historia“-ból.; *Balogh* 1932. 6. 1.; *Balogh* 1934/I. 135. 1.; *Horváth J.*: Az irodalmi műveltség megoszlása. Budapest, 1935. 208. 1.; *Gerevich* 1934. 226. 1. (Várday Ferenc 1519-ben az ú. n. Széchy kápolnát bővítette ki renaissance stílusban.); *Bitay A.*: Az Alba-Julia-i R. Kat. székesegyház és környéke. Alba-Julia, 1936. 9. 1.; *Kelényi B. O.*: Egy magyar humanista glosszái Erasmus Adagia-jához. Budapest 1940. 45. 1.; *Pásztor L.*: A magyarság vallásos élete a Jagellók korában. Budapest, 1940. 141. 1.

GYULAFEHÉRVÁR, székesegyház.

M á r i a k á p o l n a . 1520 körül.

Történeti adatok:

1520 jún. 25. *Várday Ferenc gyulafehérvári provisorának számadáskönyve*: „Item pro tegulis ponendis pro choro in capella B. Virginis Marie disponendis dedi d. LXIII.“

1520 júl. 1. *Ugyanott* kifizetés: „Item pro lateribus II^M ad Sebes pro choro ad capellam Beate Virg. Marie dedi fl. II.“

1520 júl. 8. *Ugyanott* kifizetés: „Item istrangh sexaginta pro Alias ad capellam B. Virginis Marie pro choro emi d. LX.“

1520 júl. 27. *Ugyanott* kifizetés: „. . . magistro Gregorio carpentario pro Hayazas folyosso eundo ad chorum in capella beate Virginis Marie factum dedi d. XXXII.“ (Közölve: Lukcsics P.: A gr. Zichy család idősb ágának okmánytára. XII. Budapest, 1931. 406, 407, 409, 414. 1.)

1524 okt. 22. Gyulafehérvár: *Várday Ferenc* végrendelete: „Item altari Beatae Virginis Albensi fiat indumentum ex damasco albo, quod est solitum sterni super sedem episcopalem.“ (Közölve: Bunyitay V.: A gyulafehérvári székesegyház későbbi részei s egy magyar humanista. Budapest, 1893. 30. 1.)

GYULAFEHÉRVÁR, székesegyház.

Renaissanceba hajló töredékek a székesegyház-ból. (Kőtár a székesegyház északi tornyában.) XVI. század eleje.

1. *Boltozat-zárókő* négylevelű rozettával. (107. kép.)

Méretei: 24 cm magas, 40 cm széles, 10 cm vastag. Anyaga: homokkő.

2. *Boltozat-zárókő* nyolclevelű rozettával. (107. kép.)

Méretei: kb. 53 cm magas, kb. 62 cm széles, kb. 20 cm vastag. Anyaga: homokkő.

GYULAFEHÉRVÁR, székesegyház.

Hunyadi János sír emléke. 1460-as évek.

Maradványai:

A két oldallap, a lovascsatát és a fogolykísérést ábrázoló domborművekkel (39—40. kép). Méreteik: 48 X 165 cm (lovascsata), 48 X 176 cm (fogolykísérés). Anyaguk: vastartalmú mészkő.

Történeti adatok:

1442 jan. 10. Torda. *Hunyadi János*, mivel öccse a gyulafehérvári székes-egyházban nyugszik és mivel „nos ipsi etiam in eadem inspirante Domino eligimus sepulturam“ az erdélyi káptalannak adományozza Bolgárcserged, Diómái és Tinód fehérmegyei birtokokat azzal a feltétellel, hogy miséket mondjanak, többek között az elhunytakért Szent Cosmas és Damianus oltáránál. (Közölve: Szeredai, A.: Notitia veteris ac novi capituli ecclesiae Albensis. Albae-Carolinae. 1791. p. 87, 88.; regesztában: Beke A.: A kolozsmonostori konvent levéltára. Tört. Tár. 1897. 351. l.)

146. . . *Mátyás király* tudatja a kolozsmonostori konvettel, hogy „nos ob spem et devotionem nostram, quam ad beatum Michaelem Archangelum gerimus, in cuius nomine ecclesia cathedralis in Civitate Albensi Transilvana fundata exstitit, in qua ecclesia corpora quondam Illustrissimorum Dominorum Joannis de Hunyad Comitis Bistriciensis Genitoris et Ladislai fratris ac aliorum consanguineorum nostrorum charissimorum felicitum recordationum terrae gremio commendata in pace requiescunt“, Bolkács és Zsitve küküllőmegyei atyai birtokait Gothard gyulafehérvári prépostnak és utódainak ajándékozta azzal a kikötéssel „ut ipse Gothardus Praepositus et successores universi pro salute dictorum Genitoris et fratris ac aliorum consanguineorum nostrorum perpetuis semper successivis temporibus singulis diebus in altari ante quod corpora eorundem tumulata existunt, duas missas, unam decantando aliam vero legendo peragere debeant et teneantur“. Egyben felszólítja a konventet, hogy Gothard prépostot a nevezett birtokokba iktassa be. (Regesztában közölve: Beke A.: A kolozsmonostori konvent levéltára. Tört. Tár. 1897. 359. l. 192. sz., másolata: gr. Kemény J.¹: Appendix Diplomatarii Transsylvanici, p. 98—99. — kézirat az Erdélyi Nemzeti Múzeum levéltárában.)

1460—1470 között. *Janus Pannonius* epigrammái: „Epitaphium Iohannis Hunyadi, Matthiae regis patris“; „Epitaphium Iohannis Hunniadis“. (Jani Pannonii Poemata. I. Trajecti ad Rhenum, 1784. p. 460, 464.)

1490—1496 körül. *Bonfini feljegyzése*: „Corpus sicuti legarat, in Transsylvaniam delatum, et in aede, quam in Alba Julia fundarat, magnifico funere sepultum“. (Rerum Hungaricarum Decades. ed. Lipsiae, 1771. p. 504.)

1523 dec. 21. *Zápolyai János* vajda előtt a gyulafehérvári káptalan és

¹ Az oklevélnek a Hunyadi sírokra vonatkozó részét Kemény József másolatában közlöm, mivel a Gyulafehérvárt őrzött eredetit — a Jelenlegi viszonyok miatt — nem volt módomban látni.

Zeremlyéni Ferenc prépost kölcsönösen megegyeznek Bolkács és Zsitve birtokok felett, melyeket Mátyás király adományozott apja és rokonai lelkiüdvére (pro refrigerio animae quondam Illustris domini Joannis de Hunyad . . . Fratrumque suorum salute). Ennek értelmében a kanonokok gondoskodnak a mise-mondásról, — melyet Thankházi Mátyás prépost idejében elhanyagoltak, — „juxta tumulum praelibati quondam Domini Gubernatoris et Vajvodae atque Fratrum suorum in praetacta Ecclesia Albensi“. (Közölve: Szeredai, A.: Notitia veteris et novi Capituli Ecclesiae Albensis Transilvaniae. Albae-Carolinae, 1791. p. 139—141.; regesztában közölve: Beke A.: Az erdélyi káptalan levéltára Gyulafehérvárt. Tört. Tár. 1891. 118. l.)

1536. *Oláh Miklós* feljegyzése: „ecclesia cathedrali ...et sepultura Ioannis Hunyadis inclyta“ — t. i. Alba Gywla. (Hungaria et Athila. ed. C. Eperjessy—L. Juhászi. Budapest, 1938. p. 24. — Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum.)

1565—1571 körül. *Giovanandrea Gromo* feljegyzése Erdélyről szóló művében: „nur drei aus dem feinsten Marmor gehauene Grabmäler blieben übrig (t. i. 1565-ben, midőn a protestánsok a szobrokat, oltárokat ledöntötték), — das Eine von Hunyad“. (Az olasz eredeti kiadatlan. Német fordításban közölve: Archiv des Vereines für sieb. Landeskunde. 1855. S. 20., v. ö. Varju E.: A Hunyadiak síremlékei. — Magyarország Műemlékei. Szerk. Forster Gy. I. köt. Budapest, 1905. 78. l.)

1600, 1601, 1658. feldúlták a székesegyházat és a Hunyadi sírokat (v. ö. Varju id. mű. 78—81. l.).

1629—1632 között. *Martin Zeiller* feljegyzése: „Unnd sein in dieser Kirchen, in die man aus dem Schloss kommen kan, schöne monumenta, zusehen, sonderlich Johanrüs Hunniadis, des vortrefflichen Helden und Beschützers der Christenheit, so von der Erden einer Eln hoch. An der seiten sein seine Ritterliche Thaten und Sieg wieder den Türcken, vnnd dann oben auf sein Bildnuss aus Stein, mit dieser lateinischen Schrift: Magnifico Johanni Corvino de Hunniad Reg. Hung. Gubernat. Pat. Matthiae Regis Hungariae etc. Neben ihn ligt sein Sohn Ladislaus . . . . “ (Zeiller, M.: Itinerarium Germaniae. Strassburg, 1632. S. 587.)

1688. *Georg Kreckwitz* leírása Martin Zeiller nyomán (Totius Principatus Transilvaniae Accurata Descriptio. Nürnberg—Franckfurth, 1688. S. 291.)

1696. *Czegei Vass György* naplója: „1. Octobris az templomban (t. i. Gyulafehérvárt) levő régi királyok s méltóságos emberek monumentumainak köveit kerestette s szedette s rakatta öszve Bethlen Elek uram ő kegyelme.“ (Közölve: Nagy Gy.: Czegei Vass György és Vass László naplói. Budapest, 1896. 222. l. — Mon. Hunig. Hist. II. oszt. XXXV. köt.)

1702. *Edmond Chishull* feljegyzése: „.....the large Calvinist church..... has suffered much from the Tartars, who defaced the fair monuments. . . . The

above mentioned monuments arc of Joannes Corvinus commonly called Huniades, of Queen Isabella and her son Ladislaus...” (Chishull, E.: *Travels in Turkey and back to England*. London, 1747. p. 93.)

A XVIII. század első felében eredeti helyéről (a szentélyből?) átvitték a déli mellékhajóba (v. ö. Varju id. mű. 82. l.).

A Zeillertől részlegesen és pontatlanul közölt sírfelirat kifejezései és rövidítései megfelelnek a XV. századi szokásoknak. Kérdés azonban, hogy használták-e már a XV. század hatvanas éveiben a Corvinus nevet. A hetvenes-nyolcvanas években már általános volt. Mátyás apját is illették ezzel a névvel. A hatvanas évekre vonatkozólag azonban eddig nincs adat. Ez a szó lehet esetleg Zeiller toldása is. Szokatlan még a dativus forma (*Magnifico Jolianni Corvino stb.*), ami talán olvasási hiba eredménye. Hunyadi János rangjának jelzése mindenesetre megfelel a XV. századi szokásoknak. A rokonság jelzése viszont a Hunyadi családban szokásos, az ifjabb Hunyadi János miles síremlékére is feljegyezték, hogy a gubernátor testvére. A Zeillertől közölt felirat, ha nem is teljes egészében, de részleteiben hitelesnek látszik. — Hunyadi János 1456 augusztus 11-én halt meg Zimonyban, sírköve azonban valószínűleg csak az 1460-as években készült. A Mátyás trónralépéséig (1458 jan. 24.) eltelt nyugtalan másfél esztendő aligha lehetett alkalmas ama, hogy az elhunyt kormányzónak méltó emléket állítsanak, különben is több adat szól arról, hogy a sírköveket általában csak a halálozás után egy-két esztendővel állították fel, az ifjabb Hunyadi János síremlékét például csak 6 évvel később. Hunyadi János síremléke csak 1458 után készülhetett, szabatosabban 1458 márc. 20. (Hunyadi László holttestének Gyulafehérvárra való szállítása) és az 1460-as évek (Mátyás adománylevele) között, nyilván a király és az özvegy együttes megbízásából. Valószínűleg a síremlék felállítása alkalmából írhatta Janus Pannonius epigrammáit, amelyek azonban inkább magasztaló emlékversek, semmint sírfeliratok. Az eredeti tumbának kétségtelenül hiteles maradványa a két oldallap, a fogolykísérést és a csatajelenetet ábrázoló domborművekkel. A fedőlap — Varja Elemér feltevése szerint — azonos lenne a szerinte tévesen Hunyadi László síremlékének tartott tumbalappal. Tekintve, azonban, hogy eddig még semmi adat sem merült fel, mely azt bizonyítaná, hogy Hunyadi János anyja valóban Zápolyai leány volt (amint Varju a tumbalap címereiből magyarázta), ezt a kérdést egyelőre eldöntetlenül kell hagynunk.

Irodalom: *Szeredai, A.*: *Collectio continens tabulas vetustorum ac recentiorum monumentorum, quae in templo Alba-olim Juliensi, nunc Carolinensi in Transilvania sunt, fueruntque locata, Albae-Carolinae, 1791. p. 35.* (Báró Bajtay József Antal erdélyi püspök 1766-ban felbontotta), p. 48. (közli a Janus Pannonius féle epitaphiumot Bod Péter [Hungarus Tymbaules. Nagyenyed, 1764. p. 7.] után); *Kazinczy F.*: *Erdélyi levelek. Felsőmagyarországi Minerva. 1831. 747. l., Erdélyi levelek. Kiadja Abafi L. Budapest, 1880. 255—256. l.; — —: Hunyadi János emléke. Arpadia. Szerk. Kovacsóczy M. III. Kassa, 1838. 224—226. l. könyomattal; De Gérando, A.*: *La Transylvanie et ses habitants. Paris, 1845. I. p. 239.* (két magyar kutató

megállapította, hogy a fedőlap nem tartozik hozzá, a bekarcolt felirat későbbi); *Kővári* 1852. 233. l. (Hunyadi János síremlékének fedőlapja újabb); *Ipolyi A.*: A középkori szobrászat Magyarországon. Pest, 1863. 65. l. (*Ipolyi A.*: Kisebb munkái. I. Budapest, 1873. 193. l.); Ds.: Három Hunyady sírköve. Vasárnapi Ujság. 1860. 15. sz. 171. l.; *Kővári* 1866. 278. l.; *P. Szathmáry K.*: Gyulafehérvár. Vasárnapi Ujság. 1868. 16. sz. 190. l.; *P. Sz(athmáry) K.*: Gyulafehérvári képek. I. A székesegyház és régi síremlékei. — Magyarország képekben. Szerk. Nagy M. II. Pest, 1868. 359. l.; *Storno Ferenc* jelentése erdélyi archaeológiai útjáról. Arch. Ért. R. F. II. 1870. 3. l. (a Hunyadi síremlékek össze nem illő darabokból állanak); *Szádeczky L.*: A Haller grófok nemzetségkönyve. Turul. 1886. 8. l. (hivatkozik Boncz Ödönre, aki megállapította, hogy a Hunyadi János síremlékének fedőlapja későbbi korból való): *A Magyar Nemzet Története*. Szerk. Szilágyi S. IV. Budapest, 1896. 625. l.; *Varju E.*: A gyulafehérvári székesegyház sírköveiről. Arch. Ért. 1899. 29—34. l. (Rövid ismertetés. Megjegyzi, hogy a két Hunyadi tumbába egy későbbi Kendi szarkofág darabjait is beillesztették. Hunyadi László sírkövén Zápolyai címer van); *Boncz Ö.*: Hunyadi János állítólagos síremléke. Arch. Ért. 1899. 97—110. l. (A Hunyadi János nevével jelölt tumbalap XVI. századi. Talán Johannes miles tumbájának jelenlegi oldallapjai tartoztak a kormányzó síremlékéhez); *Nemes M.—Nagy Ö.*: A magyar viselet története. Budapest, 1900. XIV—XV. l.; *Boncz Ö.*: Még néhány szó a gyulafehérvári „Hunyadi“ sírkövekről. Arch. Ért. 1901. 182—183. l. (a két oldalrelief XVI. századi); Arch. Ért. 1902. 362, 417—418. l. (rövid közlések a Régészeti Társulat e tárgyban tartott előadásairól); *Éber L.*: A Hunyadiak síremlékei. Arch. Ért. 1904. 332—340. l. (Az ú. n. Hunyadi László tumbalap a kormányzó sírköve. A csatajelenetek is az utóbbihoz tartoznak.); br. *Forster Gy.*: A Hunyadiak síremlékei. — Magyarország Műemlékei. I. Budapest, 1905. 60—67. l. (a régebbi irodalom adatainak ismertetése); *Möller I.*: A Hunyadi síremlékek anyaga és kivitele. — U. o. 68—74. l. (Anyaguk magvarigeni kagylós mészkő, mely a levegő hatására sárgásbarna színt kap. Hunyadi János síremlékének fedő- és két oldallapja összetartozik. De a fedőlapot a XVI. században átfaragták. Mesterjegye szerint ez a kőfaragó Kolozsvárt is dolgozott. Hunyadi László síremlékére is a XVI. században került a renaissance dísz, az arcot szintien átfaragták, valamint a címereket is); *Varju E.*: A Hunyadiak síremlékei a gyulafehérvári székesegyházban. — U. o. 75—97. l. (Részletesen ismerteti a síremlékek XVI—XVII. századi történetét, a sírok többszöri feldulatását. A Kreckwitztól közölt feliratot nem tartja eredetinek. A fedőlap a XVI. század 2. feléből való, talán Bocskayé. A két oldallap sem tartozott a síremlékhez, hanem a székesegyházat díszíthette Hunyadi János győzelmeinek emlékére. A Hunyadi Lászlóénak tartott fedőlapot a kormányzónak tulajdonítja, mert anyai részről nem a Szilágyi, hanem a Zápolyai címer látható rajta); *Veress E.*: A Hunyadiak síremlékei és Castaldo. — U. o. 98—108. l. (Hunyadi László síremlékét Zápolyai János királyé-
nek tartja. Ascamo Centorio, Castaldo titkárának megjegyzése alapjára azt állítja, hogy Hunyadi János síremlékét Ferdinánd király költségén Castaldo csináltatta. Mestere Seres János); *Gerecze* 1906. 100—101. hasáb; *Ujfalusi J.*: A gyulafehérvári székesegyház. — Az Alsófehérmegyei tört., régészeti és természettud. Egylet XII. Évkönyve. Gyulafehérvár, 1903. 32—37. l. (átveszi Varju megállapításait); *Varju E.*: A gyulafehérvári Hunyadi emlékek. Arch. Ért. 1907. 12—33. l. (Cáfolja Möller és Veress feltevéseit. A két oldallap hozzátartozott Hunyadi János síremlékéhez és ugyanaz a kéz faragta, mint az igazi fedőlapot vagyis a tévesen Hunyadi László sírkövének tartott tumbalapot); *Éber L.*: Erdélyi szobrászati emlékek. Művészet 1909. 181. l. (átveszi Varju megállapításait); *Kabdebó Gy.*: A szobrászat története. Budapest, 1909. 153. l. — Építőmunkavezetők Könyvtára XIX—XX. (tisza renaissance stílusú, a domborművek olaszos modorban vannak faragva); *Myskovszky E.*: A magyar szobrászat története. Budapest 1911. 6. l. — „Uránia“ Népszerű tudományos felolvasások 143. sz. (gótikus stílusú); *Möller István* előadása az Erdélyi Múzeumegylet

1912. évben Gyulafehérvárt tartott vándorgyűlésén. — V. ö. Az Erd. Múzeum Egyesület Gyulafehérvárt 1912. okt. 12/14-én tartott VII. vándorgyűlésének Emlékkönyve. Szerk. Erdélyi P. Kolozsvár, 1913. 8. l. (a síremléket átfaragták); *br. Forster Gy.*: Hunyadi János származása és a vajdahunyadi freskók. — Magyarország Műemlékei. IV. Budapest, 1918. 215—226. l. (Hunyadi János síremléke át van faragva, Hunyadi László síremlékén az anyai címer nem a Zápolyaiaké, hanem rosszul vagy átfaragott Szilágyi címer); *Temesváry J.*: Erdély középkori püspökei. Cluj-Kolozsvár, 1922. 349. l. (Hunyadi János síremléke nem a szentélyben, hanem a Szent Cosmas és Damianus oltár közelében állhatott, mert Hunyadi alapítványt tett, hogy ennél az oltárnál az elhunytak lelkiüdvéért misét mondjanak); *Lestyán J.*: Rövid útmutató a gyulafehérvári székesegyház megtekintésére. Alba Julia — Gyulafehérvár, s. d. 27. l.; *Divald K.*: Magyarország művészeti emlékei. Budapest, 1927. 110. l.; *Möller I.*: Erdély nevezetesebb műemlékei. Historia. 1928. 90—92. l. (a fedőlapot átfaragták); *Szőnyi O.*: Régi magyar templomok. Budapest, (1933). 235. l. (a jelenlegi fedőlap az eredeti, melyet a XVI. században átfaragtak); *Éber L.*: Régi magyar templomok. Magyar Művészet. 1934. 92. l. (cáfolja Szőnyi feltevését); *Balogh 1934/I.* 130. l. (Proto-renaissance szellemű, helyi magyar munka. Előzményét a Szent László falfestmények csata-jelenetét alkotják); *Csabai 1934.* 44—45, 58. l. (A reliefek név Hunyadi János tumbájának oldallapjai. Feltevése szerint a mohácsi vész után készülhettek, valószínűleg Báthory Zsigmond megbízásából); *Hekler 1934.* 124. l. (átveszi Balogh Jolán megállapításait); *Die deutsche Kunst in Siebenbürgen.* Hgg. von V. Roth. Berlin-Hermannstadt/Sibiu, 1934. S. 52. (A szobrászatról szóló részben *C. Th. Müller*: „sie [t. i. a Hunyadi síremlékek] gehören mit Fug in eine Geschichte der ungarischen nicht siebenbürgischen Kunst“. A XVI. század közepe után készültek); *Balogh 1934/II.* S. 298.; *Balogh 1935/I.* 31. l. (a domborművek nem Báthory Zsigmond korából valók); *Petranu, C.* bírálata a „Deutsche Kunst in Siebenbürgen“ c. műről. *Revue de Transylvanie I.* 1935. p. 525. (támadja Müllert, amiért a Hunyadi sírköveket magyar munkáknak nevezte); *Bitay Á.*: Az Alba Julia-i R. Kat. Székesegyház és környéke. Alba Julia, 1936. 13. l.; *Balogh 1939.* 568. l.; *Horváth 1939.* p. 75—76. (átveszi Balogh Jolán megállapításait); *Vernei Kronberger E.*: Magyar középkori síremlékek. Budapest, 1939. 33—36. l. (Varju fejtegetéseit ismétli); *Ambrózy Gy.*: A magyar csatakép. Budapest, 1940. 47—48. l.; *Gerevich 1940.* 143—144. l. (a magyar formai felfogásnak jellemző példája); *Horváth H.*: A Mátyáskori magyar művészet. — Mátyás király emlékkönyv. Szerk. Lukinich I. Budapest, 1940. II. 161. l.; *Horváth, H.*: König Matthias und die Kunst. Ungarische Jahrbücher, XX. 1940. S. 21. („die Stuhlweissenburger Sarkophage der Familie Hunyadi“); *Kampis A.*: Régi magyar szobrászat — A Szépművészetek Könyve. Kiadja a Pesti Hírlap R. T. Budapest, 1940. 475. l.; *Vernei, E.*: Medieval Tombstones in Transylvania. *The Hungarian Quarterly.* 1940. p. 779—780.; *Kós 1941.* 97. l. (renaissance munka); *Bíró 1941.* 62. l. (átveszi Balogh Jolán megállapítását).

GYULAFEHÉRVÁR, székesegyház.

Hunyadi László síremléke. 1460-as évek.

Maradványa (?):

A fedőlap fekvő alakkal (41. kép). Méretei: 101x215 cm. Anyaga: vastartalmú mészkő. Késői, XVII. századi felirata:

LAD LHVNYA
©RV

A fekvő alak két oldalán angyalok címerpajzsokat tartanak. A heraldikai

jobboldalon lévő pajzsban a Hunyadiak hollója, a baloldali pajzsban Forster Gyula feltevése szerint a Szilágyiak rosszul faragott bakkecskéje, Varju Elemér szerint a Zápolyaiak farkasa.

Történeti adatok:

1458 márc. 20. Lippa. *Szilágyi Mihály* felszólítja Szeben városát, hogy Hunyadi László († 1457 márc. 16.) temetésére, kinek holttestét most vizsik Gyulafehérvár felé, megbízottakat küldjön. (Közölve: gr. Teleki J.: a Hunyadiak kora Magyarországon. X. Pest, 1853. 583. l.)

Varju a feltételezett Zápolyai címer alapján úgy véli, hogy a fedőlap nem tartozhatott Hunyadi László síremlékéhez, mert Lászlónak Szilágyi leány volt az anyja, — hanem Hunyadi Jánoséhoz, kinek e címer tanúsága szerint Zápolyai leány lett volna az anyja. Erre azonban mindeddig semmi adat sincs. Viszont a másik feltevés éppen nem valószínűtlen, mert a címerképek valóban eléggé elnagyoltan vannak faragva, a holló sem felel meg a szokásos ábrázolásoknak (például a vajdahunyadi címereknek). Annyi mindenesetre bizonyos, hogy a Hunyadi család valamelyik tagjának síremlékéhez, tartozott, melyet ugyanaz a mester, körülbelül ugyanabban az időben faragott, mint Hunyadi János tumbájának oldallapjait. A gubernátor sírkövével egyidőben pedig csak László síremléke készülhetett. Tehát a fedőlap vagy Hunyadi János vagy Hunyadi László síremlékéhez tartozhatott és így mindenképen Mátyás megrendelésére készült.

Irodalom: 1. Hunyadi János síremlékénél.

GYULAFEHÉRVÁR, székesegyház.

M e g y e r i c s e i J á n o s s í r k ö v e . 1507. (elpusztult).

Felirata és helye:

Szamosközy István feljegyzése szerint: „In templo Albensi maiore, pavimento insertus lapis qua itur ad maius altare, haec carmina continet:

JO. MEGERECHEN. AR. CO.

DE SE AD LECTOREM.

Quem non Liur edax, alienaq[ue] gloria, torquet,
 Perlegat haec placidis carmina caesa notis.
 Tres fuimus clari cognato e sanguine vates,
 Pannonicam Drauus quam rigat altus humu.
 Vnus erat Janus, patrias qui primus ad oras
 Duxit laurigeras ex Helicone Deas.
 Alter erat Petrus genitus de stirpe Garazdae,
 Qui tulit Aoniae plectra secunda lyrae.
 Vltimus hos ego sum cognata è gente secutus,
 Tertia doctarum gloria Pieridum.

Strigonia Petrus requiescit in arce, Joannem
 Ipsa suum sedes Pontificalis habet.
 Hic mea, si dederit Sors, ossa recondite: si son,
 Nil' nostra: iaceant quolibet illa loco.
 Spiritus aethereas postquam resolutus ad auras
 Euolat, haud magni membra caduca facit.
 Sensus ab aeterno demissus patre deuertit,
 At corpus, de qua fingitur, intrat humu.
 .....uinae est requies certissima mentis.
 .....a corrupti corporis ista domus.
 Ne longum lector damnes in marmore carmen,
 Scripsimus ignotis ista legenda viris.

VIVVS IPSE S. P.
 An. Dñi. M. D. VII.
 ... Æ. VÖ. XXXVII. VIX. AN. ....
 QUID AIS ?
 TACE ZOILE TACE

(Közölve Barabás M.: Művelődéstörténeti adatok. Tört. Tar 1907. 440. 1.; u. a.: Megyericsei János kolozsi főesperes. Erdélyi Múzeum. 1907. 115—121. 1.)

A verses felirat szövege — csekély eltérésekkel — közölve még: Fasching, Fr.: Nova Dacia. Claudiopolis, 1793. p. 55.; Jani Paninonii Poemata. Trajecti ad Rhenum. 1784. II. p. 178.; Kazinczy F.: Erdélyi levelek. Kiadja Abafi L. Budapest, 1880. 356. 1. (Kazinczy úgy tudja, hogy a XVIII. század elején még látható volt a gyulafehérvári templomban a fekete márványba vésett epitaphium.); Ábel, E.: Johannes Mezerzius, der Begründer der dacischen Epigraphik. Ungarische Revue. 1883. S. 378—383.

Irodalom: Barabás M. fentidézett tanulmányai; Horváth J.: Az irodalmi műveltség megoszlása. Budapest, 1935. 175. 1.; Kelényi B. O.: Egy magyar humanista glosszái Erasmus Adagia-jához. Budapest, 1940. 41. 1.

GYULAFEHÉRVÁR, székesegyház.

Várday Ferenc erdélyi püspök sírköve. 1524. (elpusztult).

Történeti adatok:

1524 okt. 22. Gyulafehérvár. Várday Ferenc püspök végrendelete: „...corpus vero terrae, unde sumptum est, humanum in ecclesia sua cathedrali Sancti Michaelis archangeli, tandem vero finito sacello Sanctae Annae ad latus ecclesiae cathedralis erecto, transferendum et in Domino Jesu

Quiescendum“. (Közölve: Bunyitay V.: A gyulafehérvári székesegyház későbbi részei s egy magyar humanista. Budapest, 1893. 27. l.)

Felirata Bod Péter feljegyzése szerint:

Quis situs hic? Fecit qui tot donaria Templis,
Franciscus Vardae gloria rara suae.
Qui Latio primos egit feliciter annos,
Regibus hinc Divis munia grata dedit.
Libertatis erat vindex, hic rustica bella
Compressit; cives Urbibus adseruit.
Ornarat prae se claris virtutibus orbem,
Ut Coelum exornet, Spiritus astra adiit.

(Közölve Bod P.: Hungarus Tymbaules. Nagyenyed, 1764. p. 12. [a vers után megjegyzi: „In Templ. Albens.“])

A síremlék a XVIII. században pusztulhatott el.

Irodalom: Szeredai, A.: Collectio continens tabulas vetustorum ac recentiorum monumentorum, quae in templo Alba-olim Juliensi, nunc Carolinensi in Transilvania sunt, fueruntque locata. Albae-Carolinae, 1791. p. 49. (közli a feliratot Bod Péter nyomán).

GYULAFEHÉRVÁR, székesegyház.

Statileo János erdélyi püspök sírköve. (170. kép) 1542. Méretei: 196 cm magas, 81,5 cm széles, 14 cm vastag. Anyaga: mészkő.

Felirata:

IOANNI STATI ..... RINO PONTIFI TRANS·NICOLAVS
..... SACR .....
..... RENTI PO..... O·M·D·XXXXII·DIE XII APRIL

GYULAFEHÉRVÁR, vár.

Történeti adatok:

1469 okt. 7. Várad. Miklós küküllei főesperes, erdélyi püspöki helytartó tudatja az erdélyi káptalannal, hogy a királynál, — nehezen bár, — de ki-
eszközölte, hogy a gyulafehérvári vár leromboltassék és a sáncok betömessenek
(ut totum Castellum distrahatum et fossata eiusdem impleantur per totum,
ita superfiat superficies terrae similis). Erről az engedélyről írást kapott, me-
lyet azonnal megküld nekik, mihelyt a kiállításáért járó 27 forintot kezeihez
juttatják. Jó lenne, ha minél hamarább értéküldenének „ut in tempore dictum
Castellum distrahatum, et in nihilum redigatur et nova omnia ex parte Serenis-
simi Domini Matthiae Regis... praestruenda habeantur.“ (Közölve: Szeredai,
A.: Notitia Veteris et Novi Capituli Ecclesiae Albensis Transilvaniae. Albae-
Carolinae, 1791. p. 104.; regesztában közölve: Beke A.: Az erdélyi káptalan
levéltára Gyulafehérvárt. Tört. Tár. 1890. 150. 1. 332. sz.)

1516 jan. 30. Buda. II. Ulászló megparancsolja az erdélyi káptalannak

„pro bono publico et necessaria defensione Vestra, omniumque Regnicolarum illarum Partium tutela“, hogy a gyulafehérvári vár régi, romlott falait, melyek alacsonyak és nincsenek kőbástyákkal megerősítve, javíttassák ki, emeltessék fel, kő, nem pedig fabástyákkal erősíttessék meg és cseréptetővel fedessék be „pro futuro Ecclesiae Sanctae stabilimento, atque in laudem Dei, Locique illius, ac Vestrum omnium tuitiome ac conservatione“, mivégre 200 aranyforint értékű sőt utal ki. (Közölve Szeredai, A.: Notitia Veteris et Novi Capituli Ecclesiae Albensis. Albae-Carolinae, 1791. p. 130—131.; regesztában közölve Beke A.: Az erdélyi káptalan levéltára Gyulafehérvárt. Tört. Tár. 1891. 114. l. 429. sz.)

1524 okt. 22. Gyulafehérvár. *Várday Ferenc* püspök végrendelete: „Item ad moenia reficienda, et munitiones ciuitatis Albensis, legavit florenos quingentos“. (Közölve: Bunyitay V.: A gyulafehérvári székesegyház későbbi részei s egy magyar humanista. Budapest, 1893. 27. l.)

1525 okt. 4. Buda. *II. Lajos*, miután Gosztonyi János erdélyi püspöknek az ország védelmére szükséges gyulafehérvári vár megerősítésére 2000 forint értékű sőt adományozott, meghagyja Dóczy János kincstárnoknak, hogy intézkedését hajtsa végre. (Regesztában közölve: Beke A.: Az erdélyi káptalan levéltára Gyulafehérvárt. Tört. Tár. 1893. 299. l. 841. sz.).

1540. *Mindszenthí Gábor* feljegyzése: „...rossz lévén Fejérvárott az sok sáncz miá és viz miá a levegő...“ (Mindszenthí Gábor naplója. Kiadta Balló I. Budapest, 1900. 17. l.).

Irodalom: *Kövári* 1866. 68. l. (ismerteti a vár történetét); *Bitay A.*: Az Alba-Julia-i R. Kat. Székesegyház és környéke. Alba-Julia, 1936. 5. l. (a középkori vár topografiája.)

GYULAFEHÉRVÁR, püspöki palota.

Várday Ferenc építkezései. 1514—1524 között.

Maradványa:

Feliratos tábla, melyet a püspöki palota falából vettek ki, de utóbb a XIX. század folyamán elkallódott. Felirata (Schematismus 1848. nyomán): „Franciscus de Kis Wárda. D. et. A. S. G. Episc. Transsilv. incepit et perfecit ad Dei Gloriam.“

Lehetséges, hogy *Várday Ferenc* a püspöki palota emeleti részét¹ építtette, ahol 1521-ben lakott. (V. ö. az 1521 márc 12-én kelt jegyzéket, mely felsorolja a püspök ingóságait „in domibus superioribus Albensibus“ — *Zichy Okmánytár*. XII. Budapest, 1931. 422. l.)

¹ Talán *Várday* építkezéseiből származott a nagy lépcső, mely hasonló lehetett a váradi palota lépcsőjéhez. *Carolus Clusius* 1588-ban erről — egy római feliratos kő helyét akarván megjelölni — így ír: „Albae Juliae in summis gradibus quibus ascenditur in palatium principis“. (*Mommsen, Th.*: Corpus Inscriptionum Latinarum. III. Berlin, 1873. No. 1175.).

Irodalom: Schematismus ven. clri dioecesis Transsilvanensis ad annum 1848. Claudiopoli, 1848. p. XVIII. („Legitur de hoc [t i. Várdayról] in lapide Albensi e muro aedium Episcopaliū exemto: [közli a feliratot] — Scilicet partem curiae episcopalis“).

GYULAFEHÉRVÁR, püspöki kert.

Történeti adatok:

1520 márc. 19. *Várday* Ferenc gyulafehérvári provisorának számadáskönyve: „. . . hominibus II. in horto ligonizantibus dedi d. XVI.“

1520 márc. 20, 21, 22, 23., ápr. 2., máj. 21., júl. 27, 31. *Ugyanott* hasonló kifizetések a kertben dolgozó egy vagy két kapásnak, naponként és személyenként 8 dénár.

1520 márc. 22. *Ugyanott* kifizetés: „Item alleum ad plantandum emere feci d. X.“

1520 ápr. 3. *Ugyanott* kifizetés: „. . . hortulano ad servicium dedi fl. I.“

1520 ápr. 11. *Ugyanott* kifizetés: „. . . ligonizatoribus II in horto exteriori pro peponibus dedi d. XVI.“

1520 ápr. 14. *Ugyanott* kifizetés: „. . . uni homini ligonizanti in horto pro cucumeribus dedi d. VIII.“

1520 ápr. 19. *Ugyanott* kifizetés: „Item Seripi pro reformatione clavis orthus exterioris et pleh dedi d. III.“

1520 jún. 16. *Ugyanott* kifizetés: „. . . hominibus III in horto exteriori ligonizantibus pepones dedi per den. VIII. . . d. XXIII. Item hortulano pro calciamentis dedi d. X.“

1520 jún. 23. *Ugyanott* kifizetés: „Item hortulano ad servicium dedi fl. I.“

1520 jún. 25. *Ugyanott* kifizetés: „Item pro plantis caulium III^M VII dedi d. LXXIII.“

1520 júl. 3. és 4. *Ugyanott* kifizetés: „. . . hominibus II. in horto Borza per reservaculum piscium laborantibus dedi d. XVI.“

(Közölve: Lukcsics P.: A gr. Zichy család id. ágának okmánytára. XII. Budapest, 1931. 386, 387, 390, 392, 393, 398, 404, 406. 407, 408, 413, 414. l.)
GYULAFEHÉRVÁR, Bachkay Miklós püspök háza.

Történeti adat:

1503 okt. 1. Gyulafehérvár. *Bachkay Miklós* erdélyi püspök Thatai János felszentelt papnak, a gyulafehérvári székesegyház előtt lévő Szent Miklós kápolna rektorának adományozza bizonyos gyulafehérvári városi telkét, melyre már egy házat is építtetett, és azt a telket minden szolgálattól és taxától mentesíti. (Regesztában közölve: Beke A.: Az erdélyi káptalan levéltára Gyulafehérvárt. Tört. Tár. 1893. 104. l. 784. sz.).

GYULAFEHÉRVÁR, a hívő lelkek oltára rektorának háza.

Történeti adat:

1512 febr. 4. Valpo. *Perényi Imre* nádor — tekintetbe véve azokat a szol-

gálatokat, melyeket János telegdi főesperes fiának, az erdélyi püspöknek tett, továbbá hogy mily szép előcsarnokot építtetett a székesegyházhoz és benne a hívő lelkeknek oltárt állíttatott, — azt a gyulafehérvári kőházat, melyet magister Joannes helyreállíttatott (domum Illam lapideam . . . per eundem Maglatrum Joannem a tanta ruina reformatam) és a fentemlített oltár rektorának szánt (Rectori praedicti Altaria piarum animarum in praeacripto Porticu exstructi pro tempore constituti destinata), minden adó alól felmenti. (Közölve: Szere-dai, A.: Notitia veteris et novi capituli ecclesiae Albensis Transilvaniae. Albae-Carolinae, 1791. p. 129—130.)

GYULAFÉHÉRVÁR, a Szent Anna oltár káplánjának háza,

Történeti adat:

1524 okt. 22. Gyulafehérvár. *Várday Ferenc* erdélyi püspök végrendelete: „Item ad erectionem domus, cum habitationibus debitis, deputandis capellanis et ad sacros ordines procedentibus, ut ad Dei cultum Sanctique Michaelis archangeli vigilet sint, et serviant laudabiliter, ac mistam in Sacello Sanctae Annae qualibet secunda feria decantent, legauit florenoe quingentos . . .“ (Közölve: Bunyitay V.: A gyulafehérvári székesegyház későbbi részei s egy magyar humanista. Budapest, 1893. 30. l.).

GYULAFEHÉRVÁR, Megyericsei János kolozsi főesperes kertje,

Történeti adatok:

XVI. század eleje. *Megyevicsei János* feljegyzései római feliratos kövek helyéről: „Albae Juliae sub aedicula in horto archidiaconi Colossensis.“ (Mommsen, Th.: Corpus Inscriptionum Latinarum. III. Berlin, 1873, No. 1181., v. ö. Ungarische Revue, 1883. S. 375.); „Albie in horto archidiaconi“, (Mommsen op. cit. No. 1132.); „Albae Juliae in arca lapidee, quam nos ad molas divi Andreae piscibus dedicavimus“, (Mommsen op. cit. No. 1229.).

GYULAFEHÉRVÁR, Tordai Salathiel dobokai főesperes kertje.

Történeti adat:

XV. század eleje. Megyericsei János feljegyzése az egyik római feliratos kő helyéről: „Albae Juliae ad portam horta archidiaconi Dobocensis“, (Mommsen, Th.: Corpus Inscriptionum Latinarum. III. Berlin, 1873. No. 1182.).

HARINA (Beszterce-Naszód vármegye)

P á r k á n y t ö r e d é k, a két szélén astragalos sorokkal, a közepén csavart szalagfonadékkal. XVI. század első negyede.

Provenienciája, őrzési helye ismeretlen. Fényképe a Műemlékek Orsz. Bizottsága gyűjteményében.

HÉDERFÁJA, egykori Zichy udvarház, jelenleg román csendőrőrsi laktanya (Kis-Kuküllő vármegye).

A j t ó s z e m ö l d ö k k ö . (106. kép) 1508.

Felirata:

(Feloldva: A tempore Serenissimi Principis Domini Wladislai Dei gracia Regis Hungarie, Bohemie... fondavit domus (!) istam egregius Leonardus Barlabasy vicevajvoda Transilvanensis et Siculorum vicecomes Anno Millesimo Quingentesimo octavo.) A címerpajzsban Barlabássy Lénárd alvajda címere ARMA|ELI (?) felirattal, jelenlegi helye: a kastély kerti homlokzatán az egyik ablak felett befalazva.

Irodalom: *Lukinich I.*: A bethleni gr. Bethlen család története. Budapest, 1927. 37. l. (Keöpeczi Sebestyén József rajza nyomán közölve); *Balogh* 1934/I. 136. l. (mint erdélyi korrenaissance emléket méltatja); *Sebestyén, J. v.*: Das Wappen von Kronstadt. Mitteilungen des Burzenländer Sächsischen Museums. II. Kronstadt, 1937. S. 27. Anm. 15.; *Balogh* 1939. 572, 579. l.; *Bíró* 1941. 78. l.

HIDVÉG, ref. templom. (Háromszék vármegye)

N y u g a t i k a p u . (174. kép) XVI. század első negyede.

Félköríves ajtónyílás, gótikus tagolással, a sarkokban háromlevelű rozetták.

Méretei: 280 cm magas, 188 cm széles, 25 cm vastag. Anyaga: mészkő.

Irodalom: *Balogh* 1939. 572. l.

HOMORÓDJÁNOSFALVA, unit. templom. (Udvarhely vármegye)

A s z e n t é l y hálóboltozatának renaissance címerpajzsokkal díszített g y á m k ö v e i . 1522.

Címerképek (az északi oldalról indulva): madár (121. kép), buzogányt tartó kar, kardot tartó kéz, mókus¹ (?), kagyló (120. kép), háromlevelű rózsás (123. kép), korona 1522 évszámmal (122. kép), tört tartó kéz (?), átdöfött szív, nyílvég horoggal (?).

Méreteik: 27 cm magas, 23 cm széles, 5—10 cm vastag a koronás címerkő; a többi címerpajzs 20-21-22-25-27 cm magas, 14-15-16-19-21 cm széles. Anyaguk: mészkő. Mesterjelzés a rózsás címerkővön:

Irodalom: *Orbán* I. 1868. 169. l.

¹ Kelemen Lajos megállapítása szerint turócszentmártoni Thuróczy Miklós címere. Thuróczy 1512—1516 között erdélyi alvajda és székely alispán (*Janits I.*: Az erdélyi vajdák igazságszolgáltató és oklevéladó működése 1526-ig. Budapest, 1940. 108. l.).

KESZÜ, ref. templom. (Kolozs vármegye)

D é l i k a p u (113—116. kép). 1521.

Méretei: 231 cm magas, 172 cm széles lent, 13—30 cm vastag az ajtó. 210 cm széles a párkány. 169X94 cm a belvilág. Anyaga: mész. Felirata:

A kaput Debreczeni László fedezte fel és bontotta ki részben a mész

HANC · POSTEM · FECERVNT · FABRICARI · ANTHONNS · LERES · THOMAS · NOVAI · 1477 XXI 1

alól.

Irodalom: *Balogh* 1934/I. 136. l. (felsőolasz hatás alatt készült magyar munka); *Hekler* 1934. 123. l.; *Balogh* 1934/II. S. 298.; *Balogh* 1937. 126. l.; *Balogh* 1939. 572. 579. l.; *Horváth* 1939. p. 50. (átveszi *Balogh* Jolán megállapítását); *Bíró* 1941. 78. l.

KOLOZSVÁR, Mátyás király-tér 14—15. sz. (Kolozs vármegye)

P l é b á n i a h á z . 1477—1481.

Történeti adat:

1478 márc. 16. Kolozsvár. *Kenéz András* bíró oklevele *Slewnig Gergely* plébános és *Szabó Ambrus* polgár egyezségéről, mely a plébániatemplommal szemben lévő házaik között húzódó falról és a csatorna fenntartásáról intézkedik. Az oklevél külsején feljegyzés a falról, melyet *Slewnig* építtetett *Szabó Ambrus* telke felé „propter pacem et honorem Curie Plebanie“ és azon *Szabó Ambrus* engedélyével ablakot nyitottak „que lucem ad ambitum sacerdotum dirigit.“ (Közölve: *Jakab E.*: *Oklevéltár Kolozsvár történetéhez*. I. Buda, 1870. 258—259. l.).

Gótikus részletek:²

Slewnig Gergely címere (befalazva a plébánia udvari falába).

Napóra „A D 1481“ felirattal (befalazva ugyanott).

Renaissanceba hajló gótikus részletek:

Főkapu, zárókövén *Slewnig Gergely* címere (49. kép). Az ajtó nyílása félköríves, noha tagolása még gótikus (jelenleg cégtáblákkal van elfedve, 1938-ban egy átalakításkor rövid időre kibontották).

Ajtó 1477-ből (50. kép). Felirata:

MEMENTO DEI · DOMINE · G · S · I · R · A · A

Az ajtó gótikus, a felirat betűi félig gótikusak, félig renaissance stílusúak.

Irodalom: *Jakab E.*: *Kolozsvár története*. I. Buda, 1870. 441. l.; *Sándor I.*: *Kolozsvár címeres emlékei*. *Genealógiai Füzetek*. 1913. 7—8. l. (történeti adatok közlése); *Sándor I.*:

² Az 1450-iki építési emléktábla, melyet *Sándor Imre* a plébániára vonatkoztat, *Létavay Sándor* feljegyzése (*Tudományos Gyűjtemény*. 1818 V. 139. l.) szerint a *Szent Mihály* (templom falába volt illesztve. A felirat szövege olyan, hogy nem vonatkoztatható egy kisebb építkezésre, tehát nem is tartozott a plébániaépülethez. Az utóbbi helyes dátumát az 1477-es ajtó és az 1481-es napóra jelzi.

A Szent Mihály egyház művészi emlékei. — A kolozsvári Szent Mihály egyház. Szerk. György L. Cluj-Kolozsvár, 1924. 43. l.; *Balogh* 1935/II. 18. l.; *Kelemen L.*: Kolozsvárt műemlék-krónika. Pásztortűz, 1938. 624. l. (a kibontott főkapu közlése); *Balogh* 1940/II. 810. l. (az 1477-es ajtón renaissance betűk); *Balogh* 1941. S. 354.

KOLOZSVÁR, Farkas-utcai ref. templom.

P a p i ü l ő f ü l k e félköríves nyílással, gótikus oldaléltagolással, a szentély déli odalán (64. kép). XVI. század eleje.

Méretei: 218 cm magas, 230 cm széles. Anyaga: homokkő.

KOLOZSVÁR, Szent Mihály templom.

D o m b o r m ű a Keresztrefeszítés jelenetével. 1505.

Anyaga: homokkő.

Felirata: (a kereszt jobbszára felett bevésve), **I^oH^oR^oI**

(a felső párkányra kifaragott mondatszalagon).

Renaissanceba hajló részletek: a virágok mintázása, a felső párkány tagolása (ez a párkány, mely külön darabból van faragva, esetleg egy-két évtizeddel későbbi is lehet, mint maga a dombormű).

Irodalom: *Balogh* 1935/II. 19. l.; *Vásárhelyi M.* (Kelemen L.): Városunk műemlékei. Pásztortűz. 1936. 492. l.; *Grandpierre E.*: A kolozsvári Szent Mihály templom története és építészete 1349-től napjainkig. Erdélyi Múzeum. 1936. 52. l. (renaissance síremlék).

KOLOZSVÁR

Bernardus Piktora háza.

Maradványa:

Ajtószemöldökkő (63. kép). 1514. (Kolozsvár, Erdélyi Nemz. Múzeum).

Méretei: 207 cm széles, 30 cm magas, 25 cm vastag. Anyaga: bácsitoroki homokkő. Lelőhelye: Híd-utca 308. számú ház. Felirata (a frizen és a két oldalsó pilaszterfőn):

(feloldva: Tempore secte cruciate Domino Johanni Zapol vaivode triumphanti fauste).

Irodalom: *Jakab E.*: Kolozsvár története. I. Buda, 1870. 608—609. l.; *Jakab E.*: Kolozsvár története világosító rajzai. I. Buda, 1870. VIII. tábla (a hagyomány szerint a Híd-utca 308. számú ház a Zápolyák háza volt, melyet a város hálából építtetett János vajdának); *Gerecse* 1906. 436. hasáb; *Balogh* 1933/I. 25. l. (mint erdélyi korrenaissance emléket méltatja); *Balogh* 1934/I. 144. l.; *Balogh* 1935/II. 19. l. (az olasz formák a helyi szellemnek megfelelőleg módosultak); *Vásárhelyi M.* (Kelemen L.): Városunk műemlékei. Pásztortűz, 1936. 492. l.; *Balogh* 1939. 579. l.

KOLOZSVÁR

Várépítés. 1517.

Történeti adat:

1517 szept. 9. Buda. *II. Lajos király* értesíti Várday Pál prépost, kincs tartót és összes hivatalnokait, hogy a kolozsváriakat az elmúlt évben a következő Szent Márton napig járó mindennemű adó alól leimentette, „ut ipsi castrum in ipsa ciuitate nostra nouiter inceptum continuare et tandem finire possint“. Mivel pedig úgy hallja, hogy „Laborem ipsius Castrum inceptum ess Egregium et ipsis Ciuibus nostris valde ponderosum“, ezért őket, hogy „ipsi huiusmodi opus inceptam (sic!) commodius consumare valeant“, újból felmenti mindennemű adófizetés alól a következő év Szent György napjáig. (Közölve: Jakab E.: Oklevéltár Kolozsvár történetéhez. I. Buda, 1870. 345—346. l.)

KOLOZSVÁR, Szent Mihály templom.

Sekrestyeajtó (128. kép). 1528.

Méretei: 384 cm magas, 165 cm széles, 29 cm vastag. 229X102 cm belvilág, 48 cm magas egy pilaszterfő. Anyaga: mészkő. Felirata: a lunettából kitekintő fej mondatszalgján:

15

28

a küszöbök két oldalán:

Irodalom: *De Gérande*, A.: La Transylvanie et ses habitants. Paris, 1845. I. p. 81. (renaissance stílusú); *Kővári* 1852. 241. l.; gr. *Esterházy J.*: A kolozsvári Szent Mihály egyház történeti és építészeti leírata. Arch. Közlemények. III. 1863. 59. l. 4. jegyz. (felirata: D. IOHANNES CLV. a donátorra vonatkozik, aki — mint az arc kifejezése sejteti. — német eredetű); gr. *Mikó, E.*: Einige Details über die Stadtpfarrkirche in Klausenburg. Mittheilungen der Central-Commission. 1865. S. 149—150. (Részletes leírás. Felirata: D IOHANNES CLV); *Kővári* 1866. 285. l.; *Jakab E.*: Kolozsvár története. I. Buda, 1870. 417—418. l. (Közli a felirat helyes olvasását. Donátora Cleen János, aki 1521-ben kolozsvári plébános volt); *Reissenberger L.—Henszlmann I.*: A nagyszebeni és a székesfehérvári régi templom. Budapest, 1883. I. l. — Monumenta Hungariae Archaeologica aevi medii. (Az ajtó mestere „D. Johannes Clu.“ A renaissance első emléke Erdélyben); *Reissenberger L.*: Die ev. Pfarrkirche A. B. in Hermannstadt. Hermannstadt, 1884. S. 1.; *Jakab E.*: Kolozsvár története világosító rajzai. II. Budapest, 1888. 18. l. (Közli a feliratot helyes olvasásban); *Wenrich. W.*: Künstlernamen aus siebenbürgisch-sächsischer Vergangenheit. Archiv des Vereines für sieb. Landeskunde. 1889. S. 52. (A feliratot „D[ominus] Johannes Clu[svariensis]“-nek olvassa. Ez a donátor Johannes Clusvariensis csanádi püspökkel lesz azonos. Az arckép a művész ábrázolja); *Pasteiner Gy.*: Építészeti emlékek. — Az Osztrák Magyar Monarchia írásban és képen. Magyarország VII. kötet. Budapest, 1901. 92. l. (a mester önarcképe van rajta); *Éber L.*: Erdélyi szobrászati emlékek. Művészet. 1909. 175—177. l. (A felirat: „Dominus Johannes Clusius.“ Az arckép a művészt ábrázolja. Olasz hatás alatt készült német renaissance munka); *Szádeczky L.*: Az erdélyi századok művészete. Erdély. 1910. 90. l.; *Divald K.*:

A renaissance Magyarországon. — A művészetek története. Szerk. Beöthy Zs. III. Budapest, 1912. 433. l. (Kolozsvári János munkája. Olasz hatás); *Sándor I.*: Kolozsvár címeres emlékei. Genealogiai Füzetek. 1913. 32—33. l. (A renaissance legelső példája Erdélyben. Felirata: „D. IOANNES CLY.” a kapu donátorára vonatkozik, aki Cleen János kolozsvári plébánossal azonos); *Lübke, W.—Haupt, A.*: Geschichte der Renaissance in Deutschland. III. Aufl. Esslingen a. N., 1914. S. 154. (említve); *Petrik A.* fényképe az ajtóról, közölve Magyar Iparművészet. 1915. 44. l.; *Sándor I.*: A Szent Mihály egyház művészi emlékei. — A kolozsvári Szent Mihály egyház. Szerk. György L. Cluj-Kolozsvár, 1924. 45—48. l. (olasz iskolában tanult kolozsvári mester munkája); *Kelemen L.*: Erdélyi művészeti emlékek a mohácsi vész korából. Pásztortűz. 1926. 399. l. (megrendelője Clyn János plébános); *Nagy P.*: Ó, kedves Kolozsvár. Berlin, 1926. 51, 138. l.; *Divald K.*: Magyarország művészeti emlékei. Budapest, 1927. 188. l. (János mestertől); *Möller I.*: Erdély nevezetesebb műemlékei. Budapest, 1929. 10. l. — Különnyomat a „Historia“-ból.; *Gerevich, T.*: L'arte antica ungherese. Roma, 1930. p. 18. (az ajtón a művész, „mastro Giovanni” arcképe); *Balogh* 1933/I. 26. l. (Német renaissance munka, noha mestere egy régi lombard motívumot dolgozott fel. Az arckép Johannes Clynt, a donátort ábrázolja); *Kelemen, L.*: Biserica Sf. Mihai din Cluj. Boabe de Grâu. IV. 1933. p. 135.; *Szőnyi O.*: Régi magyar templomok. Budapest 1933. 23. l. 114. kép, 206. l. (Kolozsvári János mester munkája); *Balogh* 1934/I. 136. l. (Stílusa az osztrák-délnémet művészettel függ össze. Donátora, Johannes Clyn, aki Bécsben tanult, a Daucher-iskola valamelyik tagjával faragtatta); *Csabai* 1934. 47—48. l. (A lunettában a művész önarcképe. A művész azonos lehetett a donátorral. A feliratot így olvassa: Dicavit Johannes Colosvariensis.); *Gerevich* 1934. 236. l. (Északolasz reneszánsz stílusú, mestere hihetőleg magyar. Az arckép a művészt ábrázolja); *Die deutsche Kunst in Siebenbürgen.* Hgg. von V. Roth. Berlin-Hermannstadt/Sibiu, 1934. S. 108—109. (C. Th. Müller megállapításai: felirat „D • IOHANNES • CLV”, feloldva Dominus Johannes Clussenbergensis. Az arckép Anton Pilgram bécsi műveire emlékeztet, az ornamentika állatfigurái szintén Pilgram szószékének hasonló díszére. Az ornamentika forrása a délnémet művészet); *Wiese, E.* kritikája a „Deutsche Kunst in Siebenbürgen” c. munkáról Zeitschrift für Kunstwissenschaft. 1935. S. 153. (helyesen kapcsolják Anton Pilgramhoz); *Petranu, C.* kritikája a „Deutsche Kunst in Siebenbürgen” c. munkáról. Revue de Transylvanie. I. 1935. p. 525. (az arckép a donátort, Johannes Clynt ábrázolja); *Balogh* 1935/I. 32. l. (Csabai felitevésének cáfolata); *Balogh* 1935/II. 19. l. (A Daucher műhely munkája, valószínűleg készen kifaragva hozták Kolozsvárra); *Vásárhelyi M.* (Kelemen L.): Városunk műemlékei. Pásztortűz. 1936. 492. l.; *Budinis* 1936. p. 83. tav. CIII. („Mastro Giovanni da Kolozsvár“-tól. Gótikus és barokk elemek ütköznek ki belőle); *Grandpierre E.*: A kolozsvári Szent Mihály templom története és építésze 1349-től napjainkig. Erdélyi Múzeum. 1936. 48—51. l. (A felirat a donátorra vonatkozik, az arckép ellenben a művészt ábrázolja. Pilgram és Daucher hatása alatt készült. Nem hozhatták készen külföldről, mert) ilyen nagy távolságra nem szállíthattak műemlékeket); *Genthon* 1936. 21. l. (A felirat a donátorra vonatkozik, az arckép ellenben a művészt ábrázolja. Pilgram és Daucher hatása.); *Biró J.*: A Szent Mihály templom története. Pásztortűz. 1936. 194. l.; *Bielz, J.*: Porträtkatalog der Siebenbürger Sachsen. Hermannstadt, 1936. S. 49. Nr. 557. — Archiv des Vereines für sieb. Landeskunde, 49. Bd. 1. Heft. (Clyn-Klein kolozsvári plébános arcképe.; *Hekler* 1937. S. 95. (délnémet munka); *Balogh* 1939. 580. l. (Daucher műhelyből); *Horváth* 1939. p. 71—72. (A művész önarcképe. Pilgram és északolasz hatás.); *Petranu* 1939. S. 319. (átveszi Balogh Jolán megállapítását); *Biró J.*: Kolozsvári képeskönyv. Budapest, 1940. 13. l. — Officina Képeskönyvek 24. sz. (Az ajtón az Ismeretlen mester önarcképe. Pilgram és Daucher modorának eklektikus vegyülete); *Gerevich T.*: Ungarische Kunst. — Ungarn. Das Antlitz einer Nation. Hgg. von Z. Baranyai. Budapest, 1940. S. 659. (délnémet renaissance munka); *Biró* 1941. 78. l.; *Grandpierre E.*: A kolozsvári

Szent Mihály templom. Szépművészet. 1942. 114. l.; *Vásárhelyi Z. E.*: Művészetében élő Kolozsvár. — Kolozsvár, Szerk. Makkal L. és Vásárhelyi Z. E. Budapest, 1942. 64. l.; *Wühr, H.*: Siebenbürgen. Berlin, 1942. S. 27. (A felirat fordítása: „Herr Johannes aus Klausenburg.“)

KOLOZSVÁR, Mátyás király-tér 32. sz.

Adrianus Wolphardus háza. 1534—1541.

A háza XVI. század folyamán több tulajdonos építkezéséből alakult ki. Első tulajdonosa, Wolphard Adorján kolozsvári plébános, erdélyi püspöki vikárius 1534—1541 között építkezett, következő tulajdonosa, Wolphard István főbíró 1579—1581 táján, befejezte az építkezéseket zalánkeményi Kakas István, a XVI. század utolsó évtizedében. Adrianus Wolphard a homlokzati részt építtette fel, mely épségben fennállott a XIX. század végéig (1894), amikor átalakították, faragott részleteit pedig részben az Erdélyi Nemzeti Múzeumban helyezték el.

Adrianus Wolphardus építkezéseinek maradványai:

Ablak (151. kép). 1534. (Erdélyi Nemzeti Múzeum. Lt. sz. VI. 1550.)

Méretei: 253 cm magas, 222 cm széles, 24 cm vastag, 190X146 cm a belvilág. Anyaga: homokkő. Felirata: DOMINVS • ERIGIT • ELISOS • MDXXXIII. Címerpajzsban a Wolphard címer. Lelőhelye: Kolozsvár, Wolphard—Kakas-ház, a homlokzat emeleti ablaka.

Ablak (149. kép). 1534. (Erdélyi Nemzeti Múzeum. Lt. sz. VI. 1551.)

Méretei: 253 cm magas, 204 cm széles, 21 cm vastag, 188X146 cm a belvilág. Anyaga: homokkő. Felirata: PATERE • ET • ABSTINE • MDXXXIII. Címerpajzsban a Wolphard címer. Lelőhelye: Kolozsvár, Wolphard—Kakas-ház, a homlokzat emeleti ablaka.

Ablak (150, 153. kép). 1536. (Erdélyi Nemzeti Múzeum. Lt. sz. VI. 1553.)

Méretei: 248 cm magas, 240 cm széles, 17 cm vastag, 188X151 cm a belvilág. Anyaga: homokkő. Felirata: DOMINVS • REFVGIVM • MEVM • ET • VIRTVS • MDXXXVI. Címerpajzsban: két sárkánytól övezett Wolphard rimer. Lelőhelye: Wolphard—Kakas-ház, a homlokzat emeleti ablaka, jobb oldalt a kapu felett.

Ajtó (168. kép). 1541. (Erdélyi Nemzeti Múzeum. Lt. sz. VI. 1554.)

Méretei: 259 cm magas, 145 cm széles, 16 cm vastag, 183X88 cm a belvilág. Anyaga: bácsitoroki homokkő. Felirata:

SOLA • SALVS • SERVIRE • DEO • SVNT • CÆTERA • FRVDES

OMNIA • PRÆTEREVNT • PRÆTER • AMARE • DEVM

• M • D • XLI •

Címerpajzsban a Wolphard címer papi kalappal. Lelőhelye: Wolphard—Kakas-ház egyik emeleti szobája.

A házra vonatkozó **történeti adatokat, rajzokat, irodalmat** 1. e munka következő kötetében Wolphard István és Kakas István építkezéseivel együtt.

KOLOZSVÁR, Mátyás király-tér 18. sz.

P á r k á n y t ö r e d é k e k (152. kép). 1536.

Nagyobbik töredék méretei: 13 5 cm magas, 65 5 cm hosszú, 11 5 cm vastag. Felirata: OBSEQVI | VERITAS • OD... Kisebbik méretei: 13 5 cm magas, 30 5 cm hosszú, 11 5 cm vastag; felirata: ...DXXXVI. Anyaguk: homokkő. Lelőhelyük: Mátyás király-tér 18. szám. 1933-ban kerültek elő a ház javítása alkalmával.

Irodalom: Balogh 1934/I. 144. 1. (stílusa a Wolphard ház ablakaihoz áll közel).

KOLOZSVÁR, Szén-utca (Jókai-utca) 6. sz.

A j t ó s z e m ö l d ö k k ő (154. kép). 1539.

Méretei: 32 cm magas, 155 cm hosszú, 105 cm a belvilág szélessége. Anyaga: homokkő. Felirata:

FOR NEX • ELAR JT • FACIA • ANNO • 1539

Lelőhelye: A g. k. esperesség hátsó udvarán építés közben került ki a földből. Jelenleg befalazva a g. k. esperesség egyik földszinti épületében.

Irodalom: Lechner J.: *Renaissance építési emlékek Szamosujváron. Budapest, 1917. S. 1. (említi).*

KOLOZSVÁR, Mátyás király-tér 20. sz.

A j t ó ¹ az egyik első emeleti utcai szobában (169. kép). 1541 körül.

Méretei: 267 cm magas, 158 cm széles fent, 143 cm széles lent, 22 cm vastag. Anyaga: homokkő. Felirata:

VERB VM DOMINI • MANET • INÆTERNVM • ESA 40

Irodalom: Balogh 1934/I. 144. 1. (Wolphard 1541-es, toszkán iskolázottságú mesterének hatása alatt készült); Balogh 1935/II. 21. 1. (helyi kőfaragó munkája); Bodinis 1936. p. 86. („di grande bellezza“).

KOLOZSVÁR, Farkas-utcai ref. templom, utóbb Erdélyi Nemzeti Múzeum.

Mikola Ferenc és János síremléke. (48. kép) 1471.

Méretei: 170 cm magas, 91 cm széles. Anyaga: mészkő. Felirata (gótikus minuszkulákkal): hic . est . sepult I ura . egregr . francisci . micola . et . ioh annis . filii..... | micola al.. . i9 de somosfalu an . 1471.º (Feloldva: Hic est sepultura egregiorum Francisci Mikola et Johannis filii Francisci Mikola al.....ius de somosfalu. Anno 1471.) Lelőhelye: A Farkas-utcai ref. templom-

¹ Erre az ajtóra dr. Kovács István egyetemi magántanár, az Erdélyi Nemz. Múzeum igazgatóőre hívta fel figyelmemet.

ban, az 1911-iki restaurálásakor került elő. Mivel a templom 1486/94-ben épült, ide csak később kerülhetett, valószínűleg az óvári domonkos templomból, melynek a Mikola család mecénása volt..

Irodalom: *Sándor I.*: Kolozsvár címeres emlékei. Genealogiai Füzetek. 1913. 9—11. l. (Leírása. Mikola Ferencre vonatkozó történeti adatok); *Sándor I.*: A kolozsvári Farkas-utcai ref. templom régi sírkövei. Kolozsvár, 1913. 5—8. l. — Különnyomat a „Dolgozatok az Erdélyi Múzeum Érem- és Régiségtárából“ c. folyóirat 1913. évi kötetéből.; *B(ártfai) Sz(abó) L.*: Ismertetés Sándor I. cikkéről. Turul 1913. 96. l. (A felirat két utolsó sorát így olvassa: „ . . . . . Iohannis filii condam Mikola alterius de Somosfalu anno 1471.“; *Balogh* 1934/I. 130, 144. l. (Renaissance motívumok tűnnek fel rajta. Talán Thomas lapicida műve); *Balogh* 1935/II. 18—19. l.; *Genthon* 1936. 19. l. (átveszi Balogh Jolán megállapítását); *Vásárhelyi M.* (Kelemen L.): Városunk műemlékei. Pásztortűz. 1936. 492. l.; *Balogh* 1939. 567. l.; *Horváth* 1939. p. 75.; *Vernei—Kronberger E.*: Magyar középkori síremlékek. Budapest, 1939. 43. l.; *Horváth H.*: A Mátyáskori magyar művészet — Mátyás király Emlékönyv. Szerk. Lukinich I. Budapest, 1940. II. 159. l.; *Horváth, H.*: König Matthias und die Kunst. Ungarische Jahrbücher. XX. 1940. S. 209.; *Makkai L.*: Erdélyi városok. Budapest, 1940. 14. l. — Officina Képeskönyvek 23. sz.; *Balogh* 1940/II. 810. l.; *Genthon* 1940. 7. l.; *Balogh* 1941. S. 354.; Kós 1941. 97. l.; Bíró 1941. 75, 93. l.; *Pálinkás* 1942. 8. l.; *Vásárhelyi Z. E.*: Művészetében élő Kolozsvár. — Kolozsvár. Szerk. Makkai L.—Vásárhelyi Z. E. Budapest, 1942. 64. l.

KOLOZSVÁR, az egykori városfal.

Zakmary Fazakas Jakab sírköve. 1482 (?)

Felirata Nagyajtai Kovács István olvasása szerint: IT.FE(K)ZIK. ZAKMARY FAZAKAS JAKAB: | MELY. MEGY . HOLT . AZ : 15. NAP. FEBRVARI: | ANNO — O (Nagyajtai Kovács: az „O“ helypótló cifraság) |

(Nagyajtai Kovács: a második számjegy vagy 5 vagy 4, mert a sírkő vagy XV., vagy XVI. századi. De mégis sokkal valószínűbb a 4, mert a feliratban levő másik 5 [15 nap] más típusú.) Lelőhelye: a Monostorkaputól délre a külső várfal maradványán (Jánosi Ferenc városi tanácsos telkén) volt befalazva 1843-ban. Ebben az időben Herczeg Lajos tartományi mérnök két rajzot készített róla, egyet nagyságáról és alakjáról, egyet pedig a feliratról.

Irodalom: *Nagyajtai Kovács J.*: Kolozsvári régiségek. Tudománytár. 1843. XIV. 67—76. l. (a fenti adatok); *Kohn H.—Zsakó Gy.*: A kolozsvári házsongárdi temető sírkövei 1700-ig. Erdélyi Múzeum. 1911. 284. l. 4. jegyz. (említi Nagyajtai Kovács nyomán).

KOLOZSVÁR, Farkas-utcai ref. templom, utóbb Erdélyi Nemzeti Múzeum.

Szamosfalvi Gyerő Tamás sírköve (65. kép). XVI. század eleje (1510 körül).

Méretei: 170 cm magas, 81 cm széles. Anyaga: mészkő. Felirata:

HIC JACET EGREGIUS DOMINUS
THOMAS GEREU DE ZAMOSFALVA CUJUS
ANANIA DEO COMMENDATUR. ROGO
SUCCESSORES MEOS UT ORENT
DEUM PRO ANIMA SUA. ANNO DOMINI...

(Feloldva: Hic jacet egregius dominus Thomas Gereu de Zamosfalva cujus anania Deo commendatur. Rogo successores meos ut orent Deum pro anima sua. Anno Domini...) Lelőhelye: Farkas-utcai ref. templom.

Irodalom: *Sándor I.:* Kolozsvár címeres emlékei. Genealogiai Füzetek. XI. 1913. 30—31. l. (a csúcsíves és a renaissance stílus küzdelme látszik rajta); *Sándor I.:* A kolozsvári Farkas-utcai ref. templom régi sírkövei. Kolozsvár, 1913. 9—11. l. — Különnyomat a Dolgozatok az Erdélyi Múzeum Érem- és Régiségtárából c. folyóirat 1913. évi kötetéből.; *B(ártfai) Sz(abó) L.:* Ismertetés Sándor I. cikkéről. Turul. 1913. 96. l. (A sírkő és felirata nem egykorú. Az eredeti feliratot levakarhatták, és utóbb műveletlen kézzel vészték rá Gyerő nevét); *Balogh* 1935/II. 19. l. (gótikus és renaissance elemek vegyülnek rajta); *Balogh* 1939. 567. l.; *Vernei—Kronberger E.:* Magyar középkori síremlékek. Budapest, 1939. 43. l.; *Kós* 1941. 97. l.; *Bíró* 1941. 93. l.; *Vásárhelyi Z. E.:* Művészetében élő Kolozsvár. — Kolozsvár. Szerk. Makkai L.—Vásárhelyi Z. E. Budapest, 1942. 64. l.

KOLOZSVÁR, Mátyás király-tér 14—15. sz. (plébániaépület).

Címeres sírkőtöredék (145. kép). 1510—1520 körül.

Méretei: 77 cm magas, 29 cm széles. Anyaga: homokkő. Címerében két-farkú oroszlán.¹

KOLOZSVÁR, Farkas-utcai ref. templom, utóbb Erdélyi Nemzeti Múzeum.

Helena asszony sírköve. 153.

Méretei: 188 cm magas, 86 cm széles, 24 cm vastag. Anyaga: homokkő. Felirata:

POSVIT·H...
HIC...AN·PRO·IDS·NICOLAVS·HAGO
HAR...
·ONESTE·HELENE·CONF·ATER·S·F
ANNO·D
M·J·3...

A címerben: csillag es félhold között tülök vagy ekevas (Jakab szerint: kés). Lelőhelye: Farkas-utcai ref. templom, a szentély északi falába volt helyezve.

¹ A kétfarkú ágaskodó oroszlán a Chák nemzetség címerében fordul elő (*Siebmacher's Grosses und Allgemeines Wappenbuch*, IV. Bd. XII. Teil. Der Adel von Siebenbürgen. Nürnberg, 1898. Taf. 73.).

Irodalom: *pr. Esterházy J.:* A kolozsvári Boldog-Asszonyról címzett minorita, jelenleg ev. ref. egyház történeti és építészeti leírása. Arch. Közl. IV. 1864. 5. l. (töredékesen közli a feliratot); *Jakab E.:* Kolozsvár története világosító rajzai II. Budapest, 1888. 24. l. (töredékesen közli a feliratot); *Sándor I.:* Kolozsvár címeres emlékei. Genealogiai Füzetek. 1913. 102. l. (1633-ból való); *Sándor I.:* A kolozsvári Farkas-utcai ref. templom régi sírkövei. Kolozsvár, 1913. 16. l. — Különnyomat a „Dolgozatok az Erdélyi Múzeum Érem- és Régiségtárából” c. folyóirat 1913. évi kötetéből.

KOLOZSVÁR, Farkas-utcai rei. templom, utóbb Erdélyi Nemzeti Múzeum.

Sírkőtöredék felirat nélkül. 1530-as évek.

Méretei: 120 cm magas, 73 cm széles. Anyaga: homokkő. Címerben: balról ekevas, jobbról félhold csillaggal. Lelőhelye: Kolozsvár, Farkas-utcai ref. templom.

Irodalom: *Sándor I.:* A kolozsvári Farkas-utcai ref. templom régi sírkövei. Kolozsvár, 1913. 16. l. — Különnyomat a „Dolgozatok az Erdélyi Múzeum Érem- és Régiségtárából” c. folyóirat 1913. évi kötetéből. (XVII. századi munka, földműves síremléke lehetett).

KOLOZSVÁR, Farkas-utcai ref. templom, utóbb Erdélyi Nemzeti Múzeum.

Címeres sírkőtöredék. 1530-as évek.

Méretei: 73 cm magas, 78 cm széles, 18 cm vastag. Anyaga: homokkő. Felirata:

....R(?) GEORGIIV.....
 .....f}f}7f}f}.....

Lelőhelye: Farkas-utcai ref. templom.

Irodalom: *Sándor I.:* A kolozsvári Farkas-utcai ref. templom régi sírkövei. Kolozsvár, 1913. 17. l. — Különnyomat a „Dolgozatok az Erdélyi Múzeum Érem- és Régiségtárából” c. folyóirat 1913. évi kötetéből (XVII. századból való).

KOMLÓD, ref. templom. (Kolozs vármegye)

Déli kapu (132. kép). XVI. század első negyede.

Méretei: 223 cm magas, 139 cm széles, 115—21 cm vastag. Anyaga: mészkő (? — teljesen bemeszelve).

Irodalom: *Balogh 1939. 567, 572. l.* (gótikus kapuforma renaissance tagolással).

KÖVESD, ref. templom (Nagy-Küküllő vármegye), utóbb Kolozsvár, Erdélyi Nemzeti Múzeum. (Lt. sz. IV. 752.)

Kapuzemöldökő csuci Tomori Miklós címerével (155—157. kép). 1535.

Méretei: 229 cm széles, 85 cm magas, 30 cm vastag. Anyaga: mészkő. Felirata:

...NS VIRTU TIS FELIX MEM
 ...ANNO DOMINI 1535

Címerpajzsban a csuci Tomori címer. Lelőhelye: Kövesd (Nagy-Küküllő vármegye), ref. templom nyugati kapuja.

Irodalom: *Halaváts Gy.:* A kövesdi ref. templom. Erdélyi Múzeum. 1915. 101—106. 1.; *Balogh* 1934/I. 136. 1.

KÖVESD, ref. templom (Nagy-Küküllő vármegye), utóbb Kolozsvár, Erdélyi Nemzeti Múzeum. (Lt. sz. IV. 751.)

Szentségtartó fülke csúcsi Tomori Miklós címerével. (158—160. kép.) 1537.

Méretei: 208 cm magas, 92 cm széles, 22 cm vastag. Anyaga: mészkő. Feliratai: az örömvirág két oldalán: M • D • XXXVII •, a lunetta keretén: O • SACRVM • CONVIVIVM, a felső párkányon: IN • QVO • CHRISTVS • SVMMITVR, az alsó párkányon: SALVE • CORPVS • DNI, a gyámköszérű alsó részén, a címer kétoldalán: • N • • T • Címerpajzsban a csúcsi Tomori címer.¹ Lelőhelye: Kövesd (Nagy-Küküllő vármegye), ref. templom (a szentély keleti falához támasztva hevert).

Irodalom: *Apor Péter:* *Lusus mundi.* 1727. — *Mon. Hung. Hist.* II. oszt. 11. köt. Pest, 1863. p. 54. („Hic [t.i. csúcsi Tomori Miklós] est fundator primus templi Kövesdiensis, cujus nomen et insigne super tabernaculum et hodie videtur.”); *Halaváts Gy.:* A kövesdi református templom Erdélyi Múzeum. 1915. 101—106. 1. (Leírása. Megrendelője valószínűleg a Thabiássy család egyik Miklós nevű tagja. A Thabiássy család birtoklása 1467 és 1544 között Kövesden kimutatható); *Forbát A.:* A pécsi székesegyház Szathmári-oltára. *Arch. Ért.* 1918—1919. 46. 1.; *Buday A.:* Erdély művészettörténeti jelentősége. — *Negyenyedi Album.* Szerk. Lukinich I. Budapest, 1926. 63. 1.; *Kelemen L.:* Erdélyi művészeti emlékek a mohácsi vész korából. *Pásztortűz,* 1926. 399. 1. (Apor Péter feljegyzése szerint a megrendelő Tomori Miklós); *Szőnyi O.:* Régi magyar templomok. Budapest, 1933. 205. 1.; *Balogh* 1934/I. 136. 1. (stílusa a korai kolozsvári renaissance emlékekkel függ össze); *Budinis* 1936. p. 74.: *Balogh* 1939. 572. I.; *Horváth* 1939. p. 54.

KRASZNAHORVÁTI, ref. templom. (Szilágy vármegye)

Renaissance részletek a XVI. század elejéről:

N y u g a t i k a p u .

Méretei: 238 cm magas, 163 cm széles, 24—32 cm vastag. Anyaga: mészkő.

D é l i k a p u . (75. kép.)

Méretei: 248 cm magas. 160 cm széles. 20 5—30 cm vastag. Anyaga: mészkő.

G ó t i k u s t á m a s z t ó p i l l é r e k d í s z í t é s e i .

1. pillér gótikus karélyos díszítéssel. Méretei: 25 cm magas, kb. 60 cm széles.

¹ Apor Péter nevezi csúcsi Tomori Miklós címerének és ugyancsak ő tudósít arról, hogy Kövesd a Tomoriaké volt, II. Ulászló 1514-ben csúcsi Tomori Istvánt megerősíti Kövesd birtokában (*Apor Péter:* *Lusus mundi.* 1727. — *Mon. Hung. Hist.* II. oszt. 11. köt. Pest, 1863. p. 53.). Csúcsi Tomori István, Miklós nagyapja, valóban hasonló, de nem egészen azonos címert használt (v. ö. *gr. Esterházy J.:* Csúcsi Tomori István alvajda pecsétje. *Arch. Ért. R. F.* IV. 1870. 100. 1.). Halaváts a Thabiássyknak tulajdonította a kövesdi címert, de tévesen, mivel az eczeli Thabiássyak címere egészen más (l. *Eczel* alatt a 223. lapon).

2. pillér kereszteződő pálcátagolással, közepén rozettával. Méretei: kb. 25 cm magas, kb. 60 cm széles.

3. pillér két nagy levélrozettával (74. kép). Méretei: 25 cm magas, kb. 56 cm széles.

4. pillér levél- és gyöngyosor dísszel. Méretei: 21 cm magas, kb. 60 cm széles.

5. pillér két nagy levélrozettával (73. kép). Méretei: 34 cm magas, kb. 56 cm széles.

6. pillér ismeretlen címerrel. Méretei: 37 cm magas, 56 cm széles. Felirata: D | | (a párkány felett). Címer: hasított címerpajzs jobb mezejében szigonyvég (?), balmezejében négy fog. Anyaguk: mészkő.

Irodalom: *Bunyitay V.*: Szilágymegye középkori műemlékei. Budapest, 1887. 23. l. — Akad. Értek. a tört. tud. köréből. XIII. (A támpillérek „helyenként kései gót faragványokkal és ezek között hazánk stilizált és megcsonkított címerével“); *Balogh* 1934/I. 136. l. (renaissance díszítések a kőlabakon, renaissance kapuk); *Balogh* 1939. 572, 579. l.

MAGYARBORZÁS, ref. templom. (Szolnok-Doboka vármegye)

S z e n t s é g t a r t ó f ű l k e (138—139, 141—142. kép). XVI. század első negyede.

Méretei: 324 cm a teljes magasság a tartó pillérrel, 188 cm magas és 84 cm széles a fülke, 59x34 cm a fülke belvilága. Anyaga: homokkő. (Debreczeni László közlése).

Irodalom: *Balogh* 1939. 572. l.

MAGYARGYERŐMONOSTOR, ref. templom. (Kolozs vármegye)

S e k r e s t y e a j t ó . XVI. század első negyede.

Méretei: 188 cm magas, 111 cm széles, 18—20 cm vastag. Anyaga: homokkő. Felirata: GEORGIVS WOSSARI VITRICVS ECCLESIE (Debreceni László közlése).¹

Irodalom: *Balogh* 1939. 572. l.

MAGYARGYERŐMONOSTOR, ref. templom. (Kolozs vármegye)

P a p i ü l ő f ű l k e a szentély déli oldalán (143. kép). 1536. Méretei: 129 cm magas, 90 cm széles a belvilág. Anyaga: homokkő. Felirata: HOC OPV.....DE TASAD 1 • 5 • 36.

A fülkét 1936-ban bontotta ki Debreczeni László. Az adatokat az ő közlése nyomán ismertetem.

A rozettás dísz a magyarországi renaissanceban használatos kétféle rozettamotívum (volutákkal kapcsolt rozetták, illetve levelekkel kapcsolt rozetták)

¹ E sorok írója 1934-ben járt Magyargyerőmonostoron, amidőn a felirat a bemeszelés miatt nem volt látható. Debreczeni László 1936-ban tisztította meg a sekrestyeajtót a vastag mészrétegtől, a felirat akkor került elő.

egyesítéséből származik. Hasonló renaissance motívumot találunk a muzsnai (nagysinki) 1521-es oltár keretén.

S z e n t s é g t a r t ó f ü l k e .

Maradványát, a renaissance stílusban profilált keret egy darabját 1936-ban találta meg Debreczeni László.

MAGYARNAGYFÜLPÖS, ref. templom. (Maros-Torda vármegye)

K é t g y á m k ő , renaissanceba hajló tagolással a déli portikusban (136. kép). XVI. század első negyede.

Méretei: 27 cm magas, 35 cm széles, 45 cm vastag. Anyaga: mészkő.

Irodalom: Kelemen L.: A Mezőség szélén. Erdély, 1899. 58. l. — képpel.

S z e n t s é g t a r t ó f ü l k e gótikus és renaissance kereteléssel. XVI. sz. első negyede.

Méretei: 83 cm magas, 50 cm széles, 9—10 cm vastag. Anyaga: mészkő.

Irodalom: Kelemen L.: A Mezőség szélén. Erdély, 1899. 58. l. — képpel.

MAGYARVALKÓ, ref. templom. (Kolozs vármegye)

S í r k ö t ö r e d é k e k . XVI. század eleje.

1. Töredék. Méretei: 61 cm magas, 15 cm széles, 22 cm vastag. Anyaga: homokkő. Felirata: ...DIRE • MORTIS • TRI | BVS... Jelenlegi helye: a szószékfeljáró lépcsőjébe van illesztve.

2. Töredék. Méretei: 58 cm magas, 16 cm széles, 21 cm vastag. Anyaga: homokkő. Felirata: ...J • QVIESCIT • HIC | CVI. Jelenlegi helye: a szószékfeljáró lépcsőjébe van illesztve.

3. Töredék, alig látható faragással, rajta fogalakú vésések. Jelenlegi helye: a szószékfeljáró lépcsőjébe van illesztve.

4. Töredék, címerrel (Valkai családé?), félig gótikus félig renaissance keretben. Méretei: 68 cm magas, 50 cm széles. Anyaga: homokkő. A címerpajzson középen András-kereszt, jobbról és balról kettős liliomszerű jelvény. Jelenlegi helye: az egykori sekrestyeajtó mélyedésébe van befalazva.

Irodalom: Balogh 1939. 572. l.

MAROSÚJVÁR, felsőújvári r. k. templom. (Alsó-Fehér vármegye)

S e k r e s t y e a j t ó ¹ (164. kép). XVI. század első fele.

Irodalom: Balogh 1939. 572. l.

MAROSVÉCS, vár, (Maros-Torda vármegye)

Történeti adatok:

1228 óta említik a „castrum Wecheu“-t.

1319—1467. a Losoncziak (Bánffyak) birtokolják.

¹ A sekrestyeajtó adatait nem jegyezhettem fel, mert 1935-ben, amidőn ott jártam, a templom egész belsejét áthatolhatatlan bozót fedte.

1467—1507-ig a nádasdi Ungorok (Ongorok).

1509. Szobi Mihályé.

1509—1518 között Szobi Mihály Werbőczy Istvánnak adományozza.

1529. Werbőczy István átengedi János királynak, aki Ártándi Pálnak és Balázsnak adományozza.

1532. Werbőczy — az Ártándiak kivégzése után — visszakapja a várat. (v. ö. Fraknoi V.: Werbőczy István életrajza. Budapest, 1899. 113, 290. l.; Csánki D.: Magyarország tört. földrajza a Hunyadiak korában. V. Budapest, 1913. 679. l.; Kelemen L.: A marosvécsi vár. Pásztortűz. 1924. 67—68. l.)

1533 márc. 26. Buda. János király tanusítja, hogy Werbőczy István 6000 forint kölcsönért Kendi Ferenc erdélyi alvajdának elzálogosította Vécs várát. (Szamosközy István kivonata János király okleveléből. Tört. Tár. 1889. 317. l.)

1537 aug. 10. Várad. János király meghagyja a kolozsmonostori konventnek, hogy iktassák be Kendi Ferenc királyi tanácsost és fiát Vécs várába „ex perennali fassione et inscriptione Stephani de Werbeucz“. (Kolozsmonostori konvent levéltára. — Másolata: gr. Kemény, J.: Diplomatarium Transsilvanicum. Tom. 10. p. 9. Kézirat az Erdélyi Nemz. Múzeum levéltárában.)

Az 1537-es építkezés maradványai:

F ő k a p u gótikus oldaléltagolással, félköríves nyilással, négyszögletes keretbe foglalva. (162. kép.) Felirata (gótikus betűkkel): A(nn)o D(omi)ni 1537. Vigilandu(m) est semper. Math. 25 | O qu(am) felix Civitas vel Castru(m), q(uo)d t(em)p(or)e pac(is) bellu(m) ex cogitat. Ci | ce(ro).

A b l a k k e r e t t ö r e d é k (161. kép) tojás- és gyöngysorral, egymást keresztező gótikus pálcattaggal (befalazva a főkapu mellett).

Méretei: 30 cm magas, 39 cm széles. Anyaga: sárgás mészkő.

A b l a k k e r e t t ö r e d é k (163. kép) tojás- és gyöngysorral (befalazva a főkapu aljában).

Méretei: 31 cm magas, 83 cm széles. Anyaga: sárgás mészkő.

Irodalom: I. e munka II. kötetében az 1555-ös építkezésekkel együtt.

MENYŐ, ref. templom. (Szilágy vármegye)

Renaissance részletek:

N y u g a t i k a p u (100—101, 103. kép). 1514.

Méretei: 454 cm a teljes magasság, 296 cm magas a főpárkányig, 155 cm magas a lunetta, 102 cm magas a lunetta az akroterion nélkül, 66 cm a címerkör átmérője. 230 cm széles a főpárkány, 184 cm széles lent, 17—24—41 cm vastag. 229x117 cm a belvilág. Anyaga: vörösmárvány. Feliratai: a párkányon

STEPHANVS·DEESHAY·DE·MENYEW·IN·IMCO·HOC·INSIGNI·P·WLADISLAV·REGË·OB·RË·FORTIT·IN·THVRAS·GESTA·DVM
ARCIS·HAIICZE·PREFECTVRA·FVNGFRETVR·ORNATVS·BINØ·B·MI·DO·THOME·BAKOCZ·CARØ·SRIGO·PATRË·CONST
ANTI·ET·LEGATI·APOSTO^{CO}·ROMAN·SCISMÆ·PVIIVIANTE·TRIENNIO·ACCITI·NEGOCIORVM·OMNIVM·AR·.....
STRIGO·GVBERNATOR·PORTAM·HANC·POSVIT·ANNO·DO·M·CCCCC^O·DECIMO·QVARTO

(Feloldva: Stephanus Deeshazy de Menyew inimico hoc insigni per Wladislaum regem ob rem fortiter in thurcas gestam, dum arcis Iaiicze prefectura fungeretur, ornatus; deinde Reverendissimi Domini Thome Bakocz Cardinalis Strigoniensis, Patriarche Constantinopolitani et Legati apostolid Romam, scismate pululante triennio acciti, negociorum omnium arcis Strigoniensis gubernator, portam hanc posuit anno Domini 1514.); a lunettán, félkörívben: MICHAEL DESHAZII DE MENIIEV OBIIT • ANNO • DOMINI • M • D • XIII.; a lunettán a címertől balra • FECIT • FIERI • , a címeren keresztül: STEPHANVS • , a címertől jobbra: DESHAZII. Állapota: teljesen ép, még a vörösmárvány küszöbe is megvan.

Irodalom: *Bunyitay V.:* A menyői keresztút és a renaissance Szilágymegyében. Századok 1886. 888—890. l. (Leírása. Ugyanattól a mestertől származik, mint a keresztelőkút. Tekintve Désházy esztergomi kapcsolatait, a Bakócz kápolna hathatott rá.); *Bunyitay V.:* Szilágymegye középkori műemlékei. Budapest, 1887. 30—36. l. — Akad. Értek. a tört. tudományok köréből XIII.; *a.—:* Johannes Fiorentinus. Arch. Ért. 1887. 90—91. l. (Bunyitay 1886-os cikkét ismerteti); *Sz.:* Bunyitay Vince: Szilágymegye középkori műemlékei. Budapest, 1887. c. tanulmány ismertetése. Arch. Ért. 1888. 268. l.; *Ehrenberg H.:* Firenzei János magyar- és lengyelországi művei. Arch. Ért. 1893. 250. l.; *Bárczay O.:* Családi címerek hazai emlékeken. Arch. Ért. 1893. 438. l.; *Schematismus* historicus ven. cleri dioecesis Magno-Varadiensis Latinorum. Nagyvárad, 1896. 358. l.; *Fraknoi V.:* A Hunyadiak és a Jagellók kora. — A Magyar Nemzet története. Szerk. Szilágyi S. IV. Budapest, 1896. 629. l.; *Gohl Ö.:* A nagyvárad püspökség egyházi emlékeinek statisztikája. Arch. Ért. 1897. 373. l. (a Bunyitay-féle Schematismus historicust ismerteti); *Petri M.:* Szilágy vármegye monografiája. I. Budapest, 1901. 614. l.; *Gerecze* 1906. 849. hasáb; *Balogh* 1933/I. 23. l. (A Bakócz-kápolnai sekrestyeajtájának ügyes változata. Az utóbbi pedig a firenzei Sto. Spirito főkapujának a mintájára készült); *Szőnyi O.:* Régi magyar templomok. Budapest, 1933. 23. l. (átveszi Balogh Jolán megállapításait); *Balogh* 1934/I. 135—136. l. (A beszélő címerben Désházy arcképe. Mintaképe a Bakócz-kápolna sekrestyeajtaja); *Balogh* 1934/II. S. 298, 299.; *Genthon* 1936. 20. l. (szerkezte a pécsi és pesti pastoforiumokra emlékeztet); *Bierbauer* 1937. 126. l.; *Hekler* 1937. S. 93.; *Balogh* 1939. 572, 576. l.; *Gerevich* 1940. 156. l.; *Genthon* 1940. 7. l.; *Balogh* 1940/II. 810. l.; *Balogh* 1941. S. 354.; *Bíró* 1941. 78. l. (a pesti és a pécsi pastoforiumokra emlékeztet).

S z e n t s é g t a r t ó f ü l k e . (104. kép.) 1515. Méretei: 153 cm magas, 38—65 cm széles. Anyaga: vörösmárvány. Felirata:

S·D·D·M·GV^{TOA}·STRIG·FECIT·FERI·A·D·D·XV·

(Feloldva: Stephanus Deesházy de Menyő Gubernator Strigoniensis fecit fieri Anno 1515.)

Irodalom: *Bunyitay V.:* A menyői keresztút és a renaissance Szilágymegyében. Századok 1886. 893. l.; *Bunyitay V.:* Szilágymegye középkori műemlékei. Budapest, 1887. 30—36. l.; *Schematismus* historicus ven. cleri dioecesis Magno-Varadiensis Latinorum. Nagyvárad, 1896. 358. l.; *Petri M.:* Szilágy vármegye monografiája. I. Budapest, 1901. 614. l.; *Gerecze* 1906. 849. hasáb.; *Balogh* 1934/I. 136. l.; *Bíró* 1941. 78. l.

Címertábla Désházy István címerével. 1514—1515.

Méretei: kb. 50 cm magas, kb. 50 cm széles. Anyaga: vörösmárvány. Jelenlegi helye: be van falazva a diadalívbe.

Irodalom: *Bunyitay V.:* A menyői keresztút és a renaissance Szilágymegyében. Századok 1886. 893. 1. (oltártöredék lehetett); *Bunyitay V.:* Szilágymegye középkori műemlékei. Budapest, 1887. 30—36. 1.; *Schematismus historicus etc* Nagyvárad, 1896. p. 358.; *Petri M.:* Szilágy vármegye monografiája. I. Budapest, 1901. 614. 1.; *Gerecze* 1906. 849. hasáb; *Balogh* 1934/I. 136. 1.; *Biró* 1941. 78. 1.

Keresztelőút (102, 105. kép). 1515. Nagyvárad, Múzeum.

Méretei: 97 cm magas, 62,5 cm átmérő. Anyaga: vörösmárvány. Felirata:

IOANNES FIORENTINVS ME FECIT
HOC OPVS · STEPHANVS · DESHAZI · DE · MENVEW · ALIAS · IAYCZEN̄
NV̄C · ARCHIEP̄ATVS · ST̄GONIEN̄ · GVBERNAT̄O · ET · PP̄OTVS
WARADIEN̄ · FECIT · FIERI · ANNO · D̄O · MCCCCXV

(Feloldva: Ioannes Fiorentinus me fecit. Hoc opus Stephanus Deshazi de Menyew alias Iayczensis nunc archiepiscopatus Strigoniensis gubernator et praepositus Waradiensis fecit fieri Anno Domini MCCCCXV.). Címerek: 1. magyar címer: hármashalom kettős kereszttel. 2. magyar címer a vágásokkal. 3. Dészaházy címer. Lelőhelye: Menyő, ref. templom. Ifj. Bölöni Sándor ajándékozta a nagyváradai Múzeumnak.

Irodalom: *Bunyitay V.:* A menyői keresztút és a renaissance Szilágymegyében. Századok 1886. 888. 1. (részletes leírása); *Bunyitay V.:* Szilágymegye középkori műemlékei. Budapest, 1887. 31—32. 1.; *Ehrenberg H.:* Firenzei János magyar és lengyelországi művei. Arch. Ért 1893. 250. 1.; *Schematismus historicus etc*. Nagyvárad, 1896. p. 358.; *Ezredéves Orsz. Kiállítás*. A Tört. Főcsoport hivatalos katalógusa. II. füzet. Budapest, 1896. 2280. sz.; *Czobor B.:* Egyházi emlékek. — Magyarország közigazdasági és közművelődési állapota ezeréves fennállásakor és az 1896. évi ezredéves orsz. kiállítás eredménye. Szerk. Matlekovits S. V. köt. Budapest, 1898. 615. 1.; *Petri M.:* Szilágy vármegye monografiája. I. Budapest, 1901. 614. 1.; *Gerecze* 1906. 227. hasáb; *Divald K.:* A renaissance Magyarországon. — A művészetek története. Szerk. Beöthy Zs. III. Budapest, 1912. 418. 1.; *Szőnyi O.:* Régi magyar templomok. Budapest, 1933. 233. 1. (Firenzei János talán Váradon tartott műhelyt); *Balogh* 1934/I. 136. 1.; *Biró* 1941. 78. 1.; *Pálinkás* 1942. 12. 1.

MEZŐTELEGD, ref. templom. (Bihar vármegye)

Építési emléktábla. 1507.

Méretei: 15 cm magas, 92 cm széles. Anyaga: mészkő. Felirata:

HOC TĒDLV̄ · EST 9SRV̄CV̄ · ET · C̄SECV̄
AD HONRĒS · REGIS · ST̄DHĪ · AN̄O · DĪ · 1507

(Feloldva: Hoc templum est constructum et consecratum ad honorem sancti Regis Stephani. Anno Domini 1507.) Jelenlegi helye: befalazva a szentély észak-keleti falába.

Irodalom: *Bunyitay V.*: A váradi püspökség története. III. Nagyvárad, 1884. 431. l.; *Makay D.*: A Csanád nemzetség. Turul. 1895. 178. l.; *Bihar vármegye és Nagyvárad*. Budapest, s. d. 486. l. — Magyarország vármegyéi és városai. Szerk. Borovszky S.; *Gerecze* 1906. 223. hasáb.

MEZŐTELEGD, ref. templom. (Bihar vármegye)

Thelegdi Istvántól alapított sírbolt címeres fedőlapja¹ (70. kép). 1507—1514 között.

Méretei: 178 cm magas, 76 cm széles. Anyaga: vörösmárvány. Felirata:

STEPHANVS·THELEGDIS·REGIS·
DE·IND·REGNI·HUNGARIE·THESAURARIVS·EX·TERNS·REGIBVS·NO
TIS·CHARVSQVE·HOC·SAXVM·
PERPETVAM·SIBI·POSTERISQVE·SVIS·QVIEEM·POSVIT·ANNO·15

(Feloldva: Stephanus Thelegdi regis deinde regni Hungarie thesaurarius externis regibus notus charusque hoc saxum perpetuam sibi posterisque suis quietem posuit Anno 15...). Jelenlegi helye: a szentély déli falába van beillesztve.

Irodalom: *Budai Ferencz* Polgári Lexicon. III. Pest, 1866. 285. l. (Telegdi István halála, azaz 1514 előtt kilenc évvel csináltatta); *Lugossy S.*: Két magyar köriratú pecsét 1500-ból. M. Tört. Tár. I. 1855. 188. l. (az évszámot 1500-nak olvassa); *Bunyitay V.*: A váradi püspökség története. III. Nagyvárad, 1884. 431—432. l. (részletes leírás); *Nagy S.*: Biharország. Nagyvárad 1884. 30. l.; *Csergheő G.*: Telegdy István sírköve. Turul. 1889. 34—36. l. (részletes leírás, címertörténeti fejtegetésekkel); *Csergheő, G.—Csorna, J.*: Alte Grabdenkmäler aus Ungarn. Budapest, 1890. S. 56—65. (részletes címermagyarázat); *Bátczay O.*: Családi címerek hazai emlékeken. Arch. Ért. 1893. 436. l.; *Bunyitay V.*: A gyulafehérvári székesegyház későbbi részei s egy magyar humanista. Budapest, 1893. 24. l.; *Schematismus* historicus ven. cleri dioecesis Magno-Varadiensis Latinorum. Nagyvárad. 1896. p. 230.; *Gohl Ö.*: A nagyváradi püspökség egyházi emlékeinek statisztikája. Arch. Ért. 1897. 375. l.; *Bihar vármegye és Nagyvárad*. Budapest, s. d. 488. l. — Magyarország vármegyéi és városai. Szerk. Borovszky S.; *Gerecze* 1906. 223. hasáb; *Balogh* 1934/I. 135. l. (Thelegdi István a váradi renaissance központ hatására faragtatta); *Balogh* 1937. 124. l.; *Balogh* 1939. 572, 578. l.; *Vernei—Kronberger E.*: Magyar középkori síremlékek. Budapest, 1939. 44. l.; *Biró* 1941. 77. l.

MEZŐÚJLAK, ref. templom. (Kolozs vármegye)

Sekrestyeajtó egyszerű renaissance tagolással. XVI. század első fele.

Hasonló a marosfelsőújvári templom renaissance stílusú sekrestyeajtájához (Debreczeni László közlése).

NAGYENYED, ref. templomerőd. (Alsó-Fehér vármegye)

A kaputorony (északi főkapu) felirata: CAPIT...
.....1541.

¹ Nem vettem fel a jegyzékbe a mezőtelegdi alakos sírkövet, mert az e kötetben tárgyalt korszaknál későbbben készült.

Irodalom: *P. Szathmáry K.*: Nagy-Enyed régészeti és történelmi tekintetben. Vasárnapi Ujság. 1867. 492. l. (A templom kapubástyáján, az ú. n. Bethlen palotán felirat, melyen „Capit . . . 1541“ olvasható. Ebben az időben a gyulafehérvári káptalané volt); *P. Sz. K.*: Nagyenyedi képek. — Magyarország képekben. Szerk. Nagy M. II. Pest, 1868. 80. l. képpel (a főbejárat feltett egy kőtábla látható, melyen „Capit...“ szórész és az 1541. évszám az enyedi uradalomnak a gyulafehérvári káptalan által történt egykori birtoklását bizonyítják); *Musnai L.*: Aiud—Nagyenyed és ref. egyháza. Aiud, 1936. 8. l. (az északi főkapu felett épült kastély falán látható ma is).

NAGYKAPUS (Gross—Kopisch), ev. templom. (Nagy-Küküllő vármegye)

Sekrestyeajtó. 1519.

Méretei: 250 cm magas, 161 cm széles, 20·5—27 cm vastag. Anyaga: mészkö. Felirata:

LAZARVS DD: 1·5·1·9:PREIRAT

Irodalom: *Roth, V.*: Geschichte der deutschen Baukunst in Siebenbürgen. Strassburg, 1905. Taf. XVI. 4.; *A budapesti m. far. áll. felsőépítőipariskola* 1912. évi szünnidei felvételei. I. füzet. I. kiadás. Budapest, 1912., II. kiadás. Budapest, 1929. 39. tábla; *Balş, G.*: Bisericile şi mănăstirele moldoveneşti din veacul al XVI. lea. Buletinul Comisiunii Monumentelor Istoricé. Anul XXI. fasc. 54—58. Bucureşti, 1928. p. 232. fig. 273. (említi annak bizonyítására, hogy a moldvai renaissance emlékek erdélyi hatás alatt keletkeztek); *Balogh* 1934/I. 137. l.; *Balogh* 1939. 579. l.

NAGYSZEBEN, Huetplatz Nr. 1. (Szeben vármegye)

Az ev. Stadtpfarrhof kapuja felett emléktábla (79. kép). 1502—1511 között.

Felirata (gótikus minuszkulák): arma iohannis de olczna que cesar | fridericus dedit addidit crucem | hierosolima sancta alma roma | firmavit anno domini 1502.

Irodalom: (*Reissenberger, L.*): Kirchliche Kunstdenkmäler aus Siebenbürgen. Hgg. vom Verein für sieb. Landeskunde. I. Ser. III. Lief. Hermannstadt, 1883. Nr. 24. S. 33—34. (talán olasz mestertől); *Reissenberger, L.*: Ueberreste der Gothik und Renaissance an Profanbauten in Hermannstadt Archiv des Vereines für sieb. Landeskunde. 1887. S. 482—487. (Leírja az ajtót, közli a feliratot. A koronás fej Frigyes császárt ábrázolja. A donátor Johann von Alzen, szebeni plébános [† 1511]. A feliratos tábla valamivel későbbi, mint az ajtó, Talán olasz kőfaragó munkája); *Bunyitay V.*: A gyulafehérvári székesegyház későbbi részei s egy magyar humanista. Budapest, 1893. 16. l. (Némileg hasonlít a gyulafehérvári Lázó kápolnához); *Roth, V.*: Geschichte der deutschen Plastik in Siebenbürgen. Strassburg, 1906. S. 31.; *Die deutsche Kunst in Siebenbürgen.* Hgg. von V. Roth. Berlin-Hermannstadt/Sibiu, 1934. S. 107—108. (a címerpajzs átvétel az olasz heraldikából); *Thalgott, E. M.*: Hermannstadt. Hermannstadt, 1934. S. 58.; *Biró* 1941. 44. l. („Alzáni“ János plébános olasz heraldikai modorban vésett címere); *Wühr, H.*: Siebenbürgen. Berlin, 1942. S. 26.

NAGYSZEBEN, városháza. (Szeben vármegye)

Ajtó Johannes Lulay címerével. (111. kép.) 1510 1520 körül (Nagyszeben, Brukenthal Múzeum).

Méretei: 250 cm magas, 161 cm széles. 20 5—27 cm vastag. Anyaga:

mészki. Lelőhelye: a szebeni városháza, a nagyobbik (azaz újabb) épületrészen az emelet főbejárata volt (v. ö. Reissenberger: Ueberreste. S. 480.).

Irodalom (a szebeni városházára vonatkozó): *Seivert, G.*: Die Stadt Hermannstadt. Hermannstadt, 1859. S. 24.; *Schulz F.* jelentése erdélyi archaeologiai útjáról. Arch. Ért R. F. II. 1870. 203—204. I.; *Reissenberger, L.*: Ueberreste der Gothik und Renaissance an Profanbauten in Hermannstadt. Archiv des Vereines für sieb. Landeskunde. 1887. S. 462—488. (Részletes leírás, alaprajzzal, távlati képekkel és az ajtók, ablakok rajzával. Az építésre, illetve a tulajdonosra vonatkozó adatok.), S. 479—480. (A nagyobbik épületrészt, vagy annak legalább is az emeletét Lulay építtette, mert innen való a későgótikus ajtó Lulay címerével), S. 504. (Említ három renaissance ajtót melyeken gotizáló elemek, azaz pálcátágok vannak. De nézete szerint ezek 1545 körül készültek); *Schullerus A.*: Szeben megye. — Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képen. Magyarország VII. Budapest, 1901. 442. I. (A városháza renaissance stílusú, a város Pemflinger Márktól vásárolta); *Roth, V.*: Geschichte der deutschen Baukunst in Siebenbürgen. Strassburg, 1905. S. 113—114.; *Gerecze* 1906. 787. hasáb; *Thalgott E. M.*: Hermannstadt Hermannstadt, 1934. S. 45—48, 58—59., Abb. 29—37, 50—64, 101. (Részletes építészettörténeti leírás a városházáról. A rozettás gyámkövet, mely 1470—1490 között készülhetett, a renaissance előjelének tartja.)

NAGYSZEBEN, Brukenthal Múzeum. (Szeben vármegye)

Ajtópárkány renaissanceba hajló tagolással és levéldísszel (124. kép). 1520—1530 körül.

Méretei: 37 cm magas, 168 cm széles, 26 cm vastag. Anyaga: mészki. Lelőhelye: Nagyszeben.

NAGYSZEBEN, ev. templom. (Szeben vármegye)

Félköríves fülke kagylós dísszel, párkányán gótikusan keresztződő pálcátágokkal a déli előcsarnok feletti helyiség keleti falában (179. kép). XVI. század első fele.

Irodalom: *Reissenberger L.—Henszlmann I.*: A nagyszebeni és a székesfehérvári régi templom. Budapest, 1883. I. I. (Nem tudni hogy vajon a déli előcsarnokkal egyidőben, azaz a XVI. század elején, vagy — ami valószínűbb, — a XVI. század 2. felében készült-e, amidőn újabb változtatások történtek az előcsarnok első emeletén), 7. I. (a déli előcsarnok 1520 körül, a csigalépcső 1520-ból), 15. I. 3. ábra (a templom keresztmetszetén látható a fülke elhelyezése); *Reissenberger, L.*: Die ev. Pfarrkirche A. B. in Hermannstadt Hermannstadt, 1884. S. 1—2. (Vagy egyidejűleg az előcsarnokkal, a XVI. század elején készült, vagy ami valószínűbb, a XVI. század második felében, amikor az előcsarnok emeletét megváltoztatták), S. 10. (a déli előcsarnok befejezése 1520 körül), S. 21. Fig. 3. (a templom keresztmetszete a fülke rajzával); *Roth, V.*: Geschichte der deutschen Baukunst in Siebenbürgen. Strassburg, 1905. S. 45. (A déli előcsarnok 1519, a csigalépcső 1520. A fülkét nem említi); *Balogh* 1939. 579. I.

NAGYSZEBEN, ev. templom. Ferula 20. sz. (Szeben vármegye)

Nicolaus Prol szebeni polgármester sírköve (60. kép). 1499.

Méretei: 195 cm magas, 109 cm széles. Anyaga: vörös márvány. Felirata:

SEPVLTVRA · NOBILIS · ET · EGREGI · VIRI · QDAM
 NICOLAI · PROL · COMITIS · CAMERARV̄ · SALIV̄
 REGALIV̄ · P̄CIVM · REGNI · TRANSSILVARV̄ · AC · MAGISTRI · CIVVM · CIVITATIS · CIBINEN · SVORVM
 QVE · HEREDV̄ · QVI · OBIIT · IN · FESTO · BEATI · NICOLAI
 CONFESSORIS · ANNO · MILLESIMO · QVADRINGENTESIMO · NONAGESIMO NONO

(Feloldva: Sepultura nobilis et egregii viri quondam Nicolai Prol comitis camerarum salium regalium parcium regni transsilvarum (!) ac magistri civium civitatis Cibiniensis suorumque heredum qui obiit in festo beati Nicolai confessoris Anno millesimo quadringentesimo nonagesimo nono.)

Irodalom: *Möckesch, S.*: Die Pfarrkirche der Augsb. Conf. Verwandten zu Hermannstadt Hermannstadt 1839. S. 91. §. 104.; *Reissenberger L.—Henszlmann I.*: A nagyszebeni és a székesfehérvári régi templom. Budapest, 1883. 27. l.; *Reissenberger, L.*: Die ev. Pfarrkirche A. B. in Hermannstadt Hermannstadt, 1884. S. 43.; *Roth, V.*: Geschichte der deutschen Plastik in Siebenbürgen. Strassburg, 1906. S. 29—30. („Der Meister dieses Sternes hat von der Gotik nichts verstanden“).

NAGYSZEBEN, ev. templom. Ferula 21. sz. (Szeben vármegye)

Johannes Lulay szász comes sírköve (112. kép).
 1521 után.

Méretei: 207 cm magas, 111 cm széles. Anyaga: vörös márvány. Felirata (a sírkő keretén):

SEPVLTVRA · NOBILIS · AC · EGREGII · IOĀN ...
 D · IVLA · IVDICIS · REGIT · AC · COMITIS · CAMERE · CIBINIEN · QV · MEDIO · VIVĒCIV̄ ·
 FATORVM · VOCACIONE · SVBIATVS
 CIVS ANIMA · DEO · VIVAT · MDXXI · DIE · VERO · XII · MĒSIS · APRILIS

(Feloldva: Sepultura nobilis ac egregii Ioannis de Iulia iudicis regii ac comitis camere cibiniensis qui medio viventium fatorum vocacione subiatu cuius anima Deo vivat. 1521 die vero 12 mensis Aprilis.) Az alsó táblán utólagosan bevésve az 1649-ben elhunyt Johannes Steinzel sírfelirata.

Irodalom: *Möckesch, S.*: Die Pfarrkirche der Augsb. Conf. Verwandten zu Hermannstadt. Hermannstadt 1839. S. 92. §. 106.; *Reissenberger L.—Henszlmann I.*: A nagyszebeni és a székesfehérvári régi templom. Budapest, 1883. 27. l.; *Reissenberger, L.*: Die ev. Pfarrkirche A. B. in Hermannstadt. Hermannstadt, 1884. S. 43.; *Roth, V.*: Geschichte der deutschen Plastik in Siebenbürgen. Strassburg, 1906. S. 30. („von korrekterer Gotik“); *Balogh 1934/I.* 137. l. (budai és esztergomi renaissance-szal függ össze, valószínűleg készen, kifaragva hozták Szebenbe); *Balogh 1939.* 579. l.; *Vernei—Kronberger E.*: Magyar középkori síremlékek. Budapest, 1939. 49. l. (átveszi Balogh Jolán megállapítását); *Csabai I.*: Újabb tanulmányok a magyar reneszánszról. Szépművészet. 1941. 29. l. (átveszi Balogh Jolán megállapítását).

NAGYVÁRAD (Bihar vármegye)

P ü s p ö k i p a l o t a .

Történeti adatok:

1488—90 körül. *Petrus Ransanus* feljegyzése: „Struebat (t. i. Filipecz János váradi püspök) Varadini arcem inexpugnabilem, cuius ingens murus, turresque et idoneae tanto operi mansiones satis plane ostendunt magnitudinem animi conditoris.“ (Epitome Rerum Hungaricarum — kiadva: Hungariae Historiae Fontes Domestici. IV. Budapest. 1885. p. 152.)

1509. *Névtelen tudósítás*: „...fine missae maioris exeunte domino Reverendissimo (t. i. Thurzó Zsigmond) de ecclesia, secuti sumus eum usque ad gradum aulae superioris noviter constructae... ab hinc ascendens ad aulam suam pulchram.“ (Töredékesen közölve: Bunyitay V.: A váradi püspökség története. I. Nagyvárad, 1883. 360. l. 1. jegyz., 362. l. 2. jegyz.)

1535 körül. *Francesco delta Valle* leírása: „Varadino e città piccola is pianuia senpa alcun altra Serraglia di muro, ne d'altra sorte... Ha (t. i. a püspök) in essa città il suo castello il quale e assai forte, e di bellissimo edificio, dove e la stanza e chiesa cathedrale di esso Vescovo.“ (M. Tört. Tár. 1857: 25—26. l.)

1536. *Oláh Miklós* feljegyzése: „Arx huius (t. i. Várad) conspicua est tum statua equestri divi Ladislai aerea ingentis molis, tum aedium magnificentia, quas Sigismundus Turzo episcopus, meus olim nutricius aedificaverat.“ (Nicolaus Olahus: Hungaria-Athila. Ed. C. Eperjessy—L. Juhász. Budapest, 1938. p. 27.)

1550. *Georgius Reychersdorffer* feljegyzése: „Civitas praedicta Varadiensis est amplissima et nullis moenibus circumducta, in planitie existens. Hic frater Georgius, Transilvaniae Regni Thesaurarius, istius loci Episcopus residet, et insignem tenet arcem, magnis sumptibus extractam et optime munitam, vbi diuus olim Ladislaus Rex Hungariae, felicitis memoriae, suam habet sepulturam marmore eleganter excussam, tanto Principe dignam.“ (Georgius a Reychersdorf: Chorographia Transilvaniae. Vienna, 1550. — Schwandtner, J. G.: Scriptorum Rerum Hungaricarum veteres ac genuini. I. Viennae, 1746. p. 788.)

1565—71 körül. *Giovanandrea Gromo* feljegyzése: „Im Innern der Stadt befindet sich ein urageheures Schloss, mit bequemen Räumlichkeiten“. (Az eredeti olasz szöveg kiadatlan. Német fordításban közölve: Archiv des Vereines für sieb. Landeskunde. N. F. Bd. II. 1855. S. 9.)

1600. *Inventarium universale rerum omnium in Arce Varadiensi in anno sexcentesimo repertorum*:

„In arce interiori est in medio curiae arcis interioris puteus magnus lapideus cum solita ferrea catena et hidriis, quibus extrahitur aqua.

Gradus lapideus magnus, per quem ad domos seu habitationes et palatia superiora ascenditur.

Ascendendo per hunc gradum ad dexteram incipit domus major, quam capitanei olim inhabitasse dicuntur. Janua nulla, fenestrae omnes nude Nro 3. Caminum lapideum Nro 1.

Paries hujus domus ad moenia versus aliqua ex parte per hostem (1598-iki török ostrom) globis est destructus et perforatus. Tecti medietas tempore obsidionis detracta.

Ex hac domo itur in aliam, ubi capitanei prandere soliti fuisse dicuntur. Parietis magna pars est globis destructa. Fornax una magna, cuius pars media est globis destructa Nro 1.

In praetorio huius domus Caminum 1. Janua cum pessulo 1. Fenestra magna nuda 1. Fenestra alterius quarta pars, bona, vitrea 1.

Ultima parva domus in hac serie: Caminum optimum 1. Janua duplex cum pessulo 1. Fenestra mediocris, bona vitrea 1. Locus necessarius cum janua et pessulo 1. Domus istae cum lateribus pavimentatae.

Capella superior circa gradus. In praetorio est scala, per quam ascenditur ad tecta domorum et pinnacula Nro 1. Porta 1.

In Capella Altare, supra quod exstat tabula, in qua beata Virgo est depicta 1. Scamnum 1. Fenestrae longae vitreae 4. Januae duae cum suis clausuris 2.

Exeundo ex Capella ad sinistram est stuba una, ubi habentur: Fornax 1. Fenestra vitrea, cuius medietas est asscribus per germanos complicata 1. Janua 1.

Redeundo ex praetorio Sacelli, in opposito est testudo una, quod Conservatorium olim erat: Janua bona 1. Fornax parva 1. Fenestrae ferreae craticulares 2.

Ex hac sequitur alia testudo: Fornax bona 1. Janua bona 1. Fenestra papiro obducta 1.

Sequuntur habitationes, quas Regina [Izabella] inhabitabat. In domo majori hujus series sunt: Fornax bona 1. Fenestra nuda 1. Janua sine pessulo 1. Scamnum circa parietem duplatum utrinque 15.

Ex hac domo itur in aliam, ubi prandebat: Janua cum vecte 1. Fornax 1. Caminum 1. Fenestrae medietas restat vitrea 1. Spondo pro una persona 1. Scamnum ad parietem ulnarum 10. Aliud — ulnarum 6. Scamnum trium ulnarum 3. Locus necessarius et janua 1. Sponda simplex 1.

Interior habitatio Belső szoba vocata: Janua duplata, bona cum pessulo 1. Fornax magna virideas fodulas habens rubeo colore depicta 1. Scamna duplicia ulnarum 9. Fenestra magna vitrea, bona 1. Caminum in angulo 1. — Velum huius habitationis seu pinnaculum ex asscribus fabricatum est optime depictum.

Sequitur domus alia, in qua Princeps Transylvaniae [Báthory Zsigmond] natus fuisse dicitur: Janua duplata bona 1. — Domus haec est per medium asscribus et cancellis ligneis divisa. Caminum 1. Fornax parva ad idem Caminum applicata 1. Pinnaculum seu velum domus, uti prioris, depictum.

Sequitur ex hac domo praetorium.

Domus, in qua virgines Reginae habitabant: Locus necessarius 1. Caminum 1. Fornacis destructae ferrea lamina Nro 32.

In stuba virginum: Fornax una intrinsecus calefacitur 1. Pro pane pistando optima 1. Mensa circularis 1. Janua duplex 1. Lancearum germanicarum ligna 6.

Tectum harum duarum domorum destructum.

Hic descenditur ex praetorio per gradus cancellatos ad domos, quas D. Niarj inhabitabat. Praetorium habet fenestram vitream 1. Januam simplicem 1. — Domus, in qua prandere solet: Janua cum clausura 1. Caminum 1. — Cubiculum: Mensa una. Fenestra vitrea 1. Janua bona 1.

Domus farinae et balnei, item 2-a, 3-a, 4-a domus una cum domibus avenae et bladorum, necnon arvinae, similiter et domus dispensatoris.“ (Közölve: Bunyitay V.: A váradi püspökség története. II. Nagyvárad, 1883. 235—236. l.)

1609 jún. 27. *Miskolczy István* feljegyzése: „Reginae palatium fuit quondam nobile, cuius adhuc laqueare regium splendorem prae se ferre videtur . (Közölve: Miller, J. F.: Nachrichten eines Augenzeugen aus dem XVII. Jahrh. von der Grosswardeiner Festung. Zeitschrift von und für Ungern. Hgg. von L. von Schedius. Pesth, 1804. S. 52.)

Metszetek:

Braun, G.: Theatri praecipuarum totius mundi urbium liber sextus. (Coloniae Agrippinae), 1618. fol. 40. Georgius Houfnagel (Joris Hoefnagel) rajza után készült metszet. Rézkarc, 336x463 mm. Felirata: „VARADINVM, vulgo Gros Wardein, Transilvaniae oppidum, cum munitissimo propugnaculo. In prouinciae introitu secundo, à Mahumeta Turcarum Imp. obsessum, et frustra tentatum.“ Jelzése: „Communicauit Georgius Houfnaglius“.

Ortelius, H.: Chronologia Oder Historische beschreibung aller Kriegsem-pörungen vnnd belagerungen . . in Ober vnd Vnder Vngern . . . etc. Nürnberg. 1603. S. 416—417. Johann Sibmacher metszete. Rézkarc, 157x265 mm. Felirata: WAHRE CoNTRAFACTVR DER VOeSTVNG GROS WARA-DEIN IN OBER VNGERN WIE DIE VOM TVRCKN BELEGRET GEWEST ANO 1598. Jelezve C. betűvel: Der Bischofs hoff.

Töredékek (Nagyvárad, Múzeum):

1. *Pilaszterfőtöredék* (68. kép).

Méretei: 22 cm magas, 14.5 cm széles lent, 7 cm vastag. Anyaga: mészkő. Lelőhelye: a várbeli ásatás.

2. *Pilasztertöredék* (68. kép).

Méretei: 38 cm magas, 16 cm széles, 20 cm vastag. Anyaga: mészkő. Lelőhelye: a várbeli ásatás.

3. *Pilasztertöredék*. Lt. sz. 100.

Méretei: 32 cm magas, 15—17 cm széles, kb. 28 cm vastag. Anyaga: mészkő. Lelőhelye: a várbeli ásatás.

4. *Friztöredék két szirénnel* (69. kép.).

Méretei: 38.5 cm magas, 91 cm széles, 13 cm vastag. Anyaga: mészkő.
Lelőhelye: a várbeli ásatás.

Irodalom: *Acsády I.*: Magyarország három részre oszlásának története. — A Magyar Nemzet Története. Szerk. Szilágyi S. V. köt. Budapest, 1897. 228. l. (közölve mint Izabella királyné palotáiból származó töredék); *Veress E.*: Isabella királyné. Budapest, 1901. 197, 511. l. (György barát váradi palotájából. Izabella nem lakott Váradon.)

5. *Friztöredék szirénnél* (69. kép.).

Méretei: 38 cm magas, 38 cm széles, 13 cm vastag. Anyaga: mészkő.
Lelőhelye: a várbeli ásatás.

6. *Gyámkő* (67. kép.).

Méretei: 25 cm magas, 27 cm széles, 30 cm vastag. Anyaga: mészkő.
Lelőhelye: a várbeli ásatás.

A gyámkő a visegrádi királyi palota emeletén előkerült korarenaissance gyámkőtípusnak a továbbfejlesztése.

7. *Kertettöredék*. Lt. sz. 104.

Méretei: 19 cm magas, 29 cm széles, 18 cm vastag. Anyaga: mészkő.
Lelőhelye: a várbeli ásatás.

Bunyitay a következő renaissance töredékeket említi (Századok, 1886. 894. l.), melyek részben az 1881-es és 1883-as ásatáskor kerültek elő: *párkány* vörösmárványból, stílusa Menyőre emlékeztet; *különféle töredékek* vörösmárványból, melyeket az ásatáskor benne hagytak a földben; *töredék* vésés és aranyozás nyomaival, befalazva a várfal déli oldalán.

Megjegyezzük, hogy a váradi Múzeum pincéjében nagy mennyiségű kőtöredék van felhalmozva, de hozzáférhetetlen állapotban. Rendezésük alkalmával feltehetőleg renaissance darabok is előkerülhetnek.

Irodalom: (*Timon, S.*): *Celebriorum Hungariae Urbium et Oppidorum Topographia*. II. Tyrnaviae, 1702. p. 39. (Oláh Miklós nyomán említi Thurzó Zsigmond építkezéseit); *Szerdahelyi, G.*: *Celebriorum Hungariae Urbium et Oppidorum Chorographia*. Cassoviae, 1722. p. 331.; *Kereszturi, J.*: *Compendiaria descriptio . . . Episcopatus et Capituli M. Varadiensis. Magno-Varadini*, 1806. p. 114—115. (Miskolczi leírására hivatkozik); *Wagner, C.*: *Analecta Scepusii*. IV. Posoniae-Cassoviae, 1778, p. 69.; *Wenzel G.*: Négy egykorú Thurzó püspök. Budapest, 1878. 18. l. — Akad. Értek. a tört. tud. köréből. VII.; *Rómer Fl.*: Előleges jelentés a nagyváradi várban 1883-ban történt ásatásról. Arch. Ért 1883. XIX—XX. l. (az ásatásoknál zöld és barnamázás kályhacsempék kerültek elő); *Bunyitay V.*: A váradi püspökség története. I. Nagyvárad, 1883. 360. l. (Idézi az 1509-i feljegyzést és Oláh Miklós leírását. Az 1881-ben előkerült renaissance kövek Thurzó palotájához tartozhattak)., II. Nagyvárad. 1883. 231—237. l. (A vár déli oldalán állott a püspöki, utóbb fejedelmi palota. Közli az 1600-iki leírást és Miskolczi feljegyzését); *Henszlmann I.*: A nagyváradi kettős székesegyház. — Bunyitay V.: A váradi püspökség története. III. Nagyvárad, 1884. 163. l. (az 1881/83-iki ásatások alkalmával „sok renaissance részlet” került elő); *Bunyitay V.*: A menyői keresztút és a renaissance Szilágy megyében. Századok. 1886. 894. l. (Thurzó Zsigmond építkezéseit említi, valamint az 1881/83-iki váradi ásatásokon előkerült renaissance töredékeket, melyeket

Johannes Fiorentinusnak tulajdonit); *Fraknoi V.*: A Hunyadiak és a Jagellók kora. — A Magyar Nemzet Története. Szerk. Szilágyi S. IV. Budapest, 1896. 594. l.; *Némethy Gy.*: A nagyváradi szoborleletről. Arch. Ért. 1896. 93. l. (renaissance épületmaradványokat említ); *Schema-tismus historicus ven. Cleri dioecesis Magno-Varadiensis Latinorum.* Nagyvárad, 1896. p. 13.; *Balogh* 1930. p. 667. (említi a renaissance építkezéseket); *Balogh* 1933/I. 24. l. (a töredékeken a toszkán motívumok észak-olasz és helyi provinciális elemekkel keverednek); *Gyalóky J.*: Nagyvárad középkort vára. Akad. Értesítő. 1933. 84—85. l. (A középkort vár topografiája és erődítési rendszere Houfnagel metszete alapján); *Balogh* 1934/I. 135. l. (a töredékeken felsőolasszal kevert toszkán stílus mutatkozik); *Hekler* 1937. S. 93.; *Balogh* 1939. 572, 579. l. (egy-egy töredék a Lázó kápolnához állnak közel); *Horváth J.*: Váradi fresko. Budapest, 1940. 50. 52. l. (Filipecz és Thurzó Zsigmond építkezése); *Lechner J.*: A magyar építészet története a renaissance korától a milleniumig. — A Szépművészetek Könyve. Kiadja a Pesti Hirlap R. T. Budapest, 1940. 170. l.; *Széll S.*: Nagyvárad. Budapest, 1940. 14. l. — Officina képeskönyvek. 28. sz.; *Biró* 1941. 77. l. (a töredékek toszkán stílusúak).

NAGYVÁRAD, régi székesegyház.

Farkas Bálint püspök sírköve. 1495. (Elpusztult.)

Történeti adatok:

1495 máj. 22. Az *aradi (orodi)* káptalan oklevele arról a vallomásról, melyet előtte „Nicolaus Episcopus Sebastensis ac Praepositus Major et Canonicus Varadiensis“ (azaz Alattyáni Miklós püspök), továbbá Bartholomaeus de Chahol és Thomas de Apagh, az elhunyt Farkas Bálint püspök végrendeletének végrehajtói tettek. Ennek értelmében az elhunyt püspök földjeit, könyveit és egy arany tábláját a váradi káptalannak hagyta „ut in Capella S. Joannis Evangelistae in corpore dictae Ecclesiae Varadiensis constructa, ubi corpus suum summo cum honore, et reverentia tumulatum esset et sepultum“ minden nap misét mondjanak lelkiüdvéért. (Közölve; Kereszturi, J.: *Compendiaria descriptio . . . Episcopatus et Capituli M. Varadiensis.* Magno-Varadini, 1806. p. 258.)

1609. *Miskolczy István* leírása: „Ex rubro marmore monumentum Valentini Pontificis Varadiensis vidi, qui obiit anno a salute parte 1495 quarta calendas Majas“. (Közölve: *Zeitschrift von und für Ungern.* Pesth, 1804. S. 88.)

Irodalom: *Bunyitay V.*: A váradi püspökség története. I. Nagyvárad, 1883. 331. l.

NAGYVÁRAD, régi székesegyház.

Alattyáni Miklós prépost sírköve. 1498 körül. (Elpusztult.)

Kerettöredéke renaissance betűs felirattal a nagyváradi vár 1881-iki ásatásakor került elő. Felirata (*Bunyitay* nyomán): „SEBASTENSIS“. Utóbb elkallódott.

Irodalom: *Bunyitay V.*: A váradi püspökség története. II. Nagyvárad, 1883. 53—54. l., III. Nagyvárad, 1884. 114. l. (A fenti adatok közlése. Talán Alattyáni Miklós prépost, felszentelt püspök [Sebastensis] sírköve, aki 1498 táján halt meg.)

NAGYVÁRAD

Sírkőtöredék renaissance betűkkel.

Lelőhelye: a Bethlen és Királyfia bástya között emelkedő várfal legfelső részébe volt beépítve.

Irodalom: *Bunyitay V.:* A váradi püspökség története. III. Nagyvárad, 1884. 115. l. (Közli a fenti adatokat. A feliratból név vagy évszám nem olvasható ki.)

NAGYVÁRAD, régi székesegyház.

Thurzó Zsigmond sírkápolnája. 1506—1512.

Történeti adatok:

1512 előtt. *Thurzó Zsigmond* sajátmaga költötte sírverse: „Huius Thurzo loci princeps, autorque sacelli dormio...” (Olvasható *Thurzó Zsigmond* sírkövén. L. részletes leírását alább.)

Irodalom: *Rómer Fl.:* Előleges jelentés a nagyváradai várban 1883-ban történt ásatásról. *Arch. Ért.* 1883. XXIV. l. (a sírkőfeliratról kiderül, hogy *Thurzó Zsigmond* kápolnát építtetett a régi székesegyházban); *Balogh* 1934/I. 135. l. (bizonyára renaissance stílusú lehetett).

NAGYVÁRAD, székesegyház előcsarnoka.

Thurzó Zsigmond sírköve (71. kép). 1512.

Méretei: 179 cm magas, 88 cm széles, 20—24 cm vastag. Anyaga: homokkő. Felirata:

ISIGIS · THVRZO · ANTIS · WARAD
DE · SE · AD · LEC ·
HVV · THVZO · LOI · PRNEP · AVTHR · QE · SACELLI ·
DOMO · DV · TQO · PER · ORBE · TVBA ·
PARE · MV · QIS · QS · LEGS · FEC · EPHĀ · SONV̄ ·
RVRE · NĀ · NVRV · TV · NŌR · ERIS ·
MDXII · PRI · NŌ · SEP · FATIS · CĒSS ·
VI · IDS · TVMVLATVS · EST ·

(Feloldva: Sigismundus Thurzo, Antistes Waradiensis de se ad lectorem: Huius Thurzo loci princeps, autorque sacelli Dormio, dum toto personhet orbe tuba. Parce meum, quisquis legis haec epitaphia, somnum Rupere (sic!) nam numerus tu quoque noster eris. MDXII. Pridie nonas septembris fatis concessit. VI-o. Idus tumulatus est.) Lelőhelye: a nagyváradai vár 1883-iki ásatásakor került elő. Rómer Flóris találta meg.

Irodalom: *Rómer Fl.:* Előleges jelentés a nagyváradai várban 1883-ban történt ásatásról. *Arch. Ért.* 1883. XXIII—XXIV. l. (részletes leírás); *Bunyitay V.:* A váradi püspökség története. III. Nagyvárad, 1884. 112—113. l. (Részletesen leírja Megjelöli leelőhelyét a közölt ásatási alaprajzon N betűvel); *Nagy S.:* Biharország. Nagyvárad, 1884. 123. l.; *Bunyitay V.:* A menyői keresztút és a renaissance Szilágy megyében. *Századok*, 1886. 894. l. (A kidolgozás nyersesége, a betűk és a rövidítések Johannes Fiorentinusra vallanak); *Csergheő, G.—*

Csoma, J.: Alte Grabdenkmäler aus Ungarn. Budapest, 1890. S. 69—74. (Leírás. A Thurzó címer története); *Bihar vármegye és Nagyvárad*. Budapest, s. d. 483. l. — Magyarország vármegyéi és városai Szerk. Borovszky S.: *Balogh* 1934/I. 135. l. (koracinquecento jellegű); *Balogh* 1939. 577. l.; *Vernei—Kronberger E.*: Magyar középkori síremlékek. Budapest, 1939. 44. l.; *Pálinkás* 1942. 13. l.

NAGYVÁRAD

S í r k ő 1541-ből.

Az 1883-iki várbeli ásatás alkalmával került elő. Utóbb nyoma veszett.

Irodalom: *Nagy S.*: Biharország. Nagyvárad, 1884. 123. l. (említi).

NYUJTÓD, r. k. templom. (Háromszék vármegye)

K e r e s z t e l ő m e d e n c e (171. kép). XVI. század első fele.

Méretei: 107 cm magas. 57 cm magas a talapzat, 57 cm az átmérő. Anyaga: mészkő (befestve).

PÓKAFALVA, ref. templom. (Alsó-Fehér vármegye)

Ajtó egyszerű renaissance tagolással, XVI. század első fele (Debreczeni László közlése).

PRÁZSMÁR (Tartlau), ev. templom. (Brassó vármegye)

S e k r e s t y e a j t ó fogsoros párkánnyal, renaissance kereteléssel, és gótikus kereszteződő pálca tagokkal (178. kép). XVI. század első fele.

Irodalom: *Das Burzenland*. Hgg. von E. Jekelius IV. Bd. Die Dörfer des Burzenlandes. I. Teil. Kronstadt, 1929. S. 186. (ugyanattól a mestertől, mint a rozsnyói és a szászhermányi renaissance ajtók).

ROZSNYÓ (Rosenau), ev. templom. (Brassó vármegye)

S e k r e s t y e a j t ó egyszerű renaissance kereteléssel. XVI. század első fele.

Irodalom: *Das Burzenland*. Hgg. von E. Jekelius. IV. Bd. Die Dörfer des Burzenlandes. I. Teil. Kronstadt, 1929. S. 186. Abb. 257. (ugyanattól a mestertől, mint a prázsmári és a szászhermányi renaissance ajtók).

SÁRPATAK (Maros-Torda vármegye)

A felhagyott templomból ajtó egyszerű renaissance tagolással. XVI. század első fele. (Kelemen Lajos közlése 1933-ban.) Utóbb a templomot lebontották (Kelemen Lajos közlése 1939-ben).

SEGESVÁR, ev. templom, ú. n. Bergkirche. (Nagy-Küküllő vármegye)

S t e p h a n u s K a l m u s s e g e s v á r i p l é b á n o s s í r k ö v e . 1528.

Méretei: 190 cm magas, 90 cm széles. Anyaga: homokkő. Felirata:

MAGISTER · STEPHAN · ... · KALHV · ...
 ..... HVIVS
 CIVITATIS PLEBANVS HIC FACET TVHVLA · ...
 ANNO · 1 · 5 · Z · 8 ·

(Feloldva: Magister Stephanus Kalmus huius civitatis plebanus hic iacet tumulatus anno 1528.)

Renaissance részlet: a felirat betűi.

Irodalom: Müller, F.: Archäologische. Skizzen von Schässburg. Archiv des Vereines für sieb. Landeskunde. N. F. II. 1855. S. 414. (részletes leírás); Müller, Fr.: Zur älteren siebenbürgischen Glockenkunde. Archiv des Vereines für sieb. Landeskunde. N. F. IV. 1859. S. 225. (a felirat közlése); Henszlmann I.: Utijegyzetek a Királyföldről. Arch. Ért. R. F. XIII. 1879. 338. 1.; Vernei—Kronberger E.: Magyar középkori síremlékek. Budapest, 1939. 52. 1.; Biró 1941. 63. 1.

SEPSISZENTGYÖRGY, ref. templom. (Háromszék vármegye)

D é l i a j t ó (175. kép). XVI. század első fele.

Méretei: 215 cm magas (a felső friz nélkül), 186 cm széles. Anyaga: homokkő.

Lehetséges, hogy ez az ajtó Daczó Pál 1547-iki építkezéséből származik. Erről a sepsiszentgyörgyi esperesi tractusnak 1661 után kelt, a templom restaurálására pénzt kéregető levele a következőket írja: „melyet épített volt maga költségével Isten dicsőségére in Anno 1547 a boldog emlékezetű Ttes és Ntes Daczó Pál úr“. (Orbán III. 1869. 42. 1.)

Irodalom: Balogh 1939. 572. 1.

SZAMOSARDÓ, ref. templom. (Szilágy vármegye)

Renaissanceba hajló részletek, XVI. század eleje:

N y u g a t i k a p u félköríves nyílással, későgótikus tagolással. (129. kép.)

Méretei: 260 cm magas, 182 cm széles, 235x132 cm a belvilág. Anyaga: mészkő.

P a p i ü l ő f ü l k e félköríves nyílással, későgótikus tagolással. Méretei: 160 cm magas, 157 cm széles, 124x125 cm a belvilág. Anyaga: mészkő.

Irodalom: Bunyitay V.: Szilágy megye középkori műemlékei. Budapest, 1887. 23. 1. — Akad. Érték. a tört. tud. köréből. XIII. (A fenti részletek említése. A támasztó pillérek egyikén Drágffy címer.)

SZAMOSFALVA, r. k. templom. (Kolozs vármegye)

Renaissance részletek a szentélyben. 1530.

A s z e n t é l y z á r ó k ö v é n a M i k o l a c í m e r. (144. kép.)

É p í t é s i e m l é k t á b l a (befalazva fent, a szentély déli oldalán). Felirata:

....VS·EGREGV·D[Ⓜ]I·
 ....SLAI·MIR[Ⓛ]A·[Ⓝ]
 ....[Ⓝ]FALVA·VIEV[Ⓝ]A[Ⓝ]
 .....VIE[Ⓝ]M[Ⓝ]...

(Feloldva: [Op]us egregii Domini [Ladi]slai Mikola de [Zam]osfalva vicevai-vode..... vicecomi [tis].....)

A déli oldalon köríves papi ülőfülke, de ennek arányait úgylátszik utólag megváltoztatták. Körívesek a keresztboltozat ívelései is. Kérdés azonban, hogy ezeket mennyire alakította át az 1838-iki restaurálás, mely a bordákat és a gyámköveket lefaragta.

Irodalom: *Mikola, L.:* Illustrissimae Familiae Mikola Genealogica Historia. s. l., 1712. p. Bv. (Mikola Lászlóról: „Inter caetera pietatis opera Honori Divino et Magnae Matris sine macula conceptae cultui, Templum lapideum in pago Szamosfalvensi erexit, coemeterio lapideo cinxit Criptamque sibi Familiaeque ibidem constituit: aedificavit hoc templum 1530.“); gr. Esterházy J.: A szamosfalvi egyház. Arch. Közlemények. VII. 1868. 146—147. l. (Közli a szentély kerekívű keresztboltozatán levő Mikola címert. Az epistola oldalon köríves fülke és az építési tábla, melynek töredékes feliratát szintén közli. A szentély 1530-ban épülhetett.)

SZAMOSÚJVÁR, Új Bálványos vára. (Szolnok-Doboka vármegye)

Zápolyai János király építkezése. 1540 előtt.

Történeti adatok:

1540. Új Bálványos. *Dominicus* „architector et edificiorum regalium fundator“, akit János király az Új Bálványos vár építéséhez hívott, értesíti Velten Kugler besztercei bírót, hogy szeretné megtekinteni Besztercét, hogy a királynak — aki már eddig is rossz néven vette neki, hogy Besztercét nem ismeri — felvilágosításokat adhasson a városról. (Beszterce város levéltára. Kivonatosan ismertetve: Wenrich, W.: Künstlernamen aus siebenbürgisch-sächsischer Vergangenheit. Archiv des Vereines für sieb. Landeskunde, 1889. S. 46.)

1540 márc. 12. Gyulafehérvár. *Verancsics Antal* levele Statileo Jánoshoz: „Alii, ut arcem Balvanos Novum, quam recens Georgius Heremita, thesaurarius, iussu regis erigi fecit, disturbent, metuentes, ne, si in Turcarum aut Valachorum potestatem vendret, periculum Transsylvaniae afferret, quum in loco natura ipsa munitissimo, proximitate fluminis Samosi, alioqui (sic!) etiam opere fortissimo exstruatur.“ (Mon. Hung. Hist. II. oszt. IX. köt. Pest, 1860. p. 83.)

1540 jún. 14. Gyulafehérvár. *Fráter György* bizonyos birtokrészeket adományoz „Egregio Paulo Bank provisorii et Castellano novae arcis nostrae Balwanyos“. (v. ö. Szabó K.: Az Erdélyi Múzeum eredeti okleveleinek kivonata. Budapest, 1889. 116. l. 539. sz.)

1540 aug. 29. A *segesvári országgyűlésen* hozott 5. articulusban elhatározzák, hogy követeket küldenek a királynéhoz, akik többek között tárgyaljanak „de novo castro Balvanos vocato demoliendo“. (Szilágyi S.: Erdélyi országgyűlési emlékek. I. Budapest, 1875. 41. l.)

1540 szept 2. Gyulafehérvár. *Verancsics Antal* levele Statileo Jánoshoz a segesvári országgyűlés határozatairól: kéri a királynét, hogy „donet facultatem demoliendae arcis Balvanos novi, quod universae Transsylvaniae detri-

mento esset et causa dissensionum“). (Mon. Hung. Hist. II. oszt. IX. köt. Pest, 1860. p. 146.)

Töredékek:

1. *Zápolyai János király címere*, melyet heraldikailag jobbra néző oroszlán tart. (167. kép.)

Méretei: 68 cm magas, 47 cm széles. Anyaga: mészkő. Eredeti helye: a kapubástya bejárója felett, a kapuzat párkányának két sarkán volt elhelyezve párcicirabjával együtt. (v. ö. a Szamosújvárról 1800 körül készült olasz vízfestményt, Szentbenedek, gr. Kornis Károly gyűjteménye; Honfi: Levél a szamosújvári várról. Nemzeti Társalkodó. 1838. I. félév, 174. l.; Kővári 1852. 126. l.) Jelenlegi helye: a fegyház főbejáratánál van befalazva két oldalt, a párdarabjával együtt.

2. *Zápolyai János király címere*, melyet heraldikailag balra néző oroszlán tart (az előbbi párdarabja).

Méretei: 68 cm magas, 47 cm széles. Anyaga: mészkő.

3. *Zápolyai János király címere*, melyet két lebegő angyal tart. (165. kép.) Felirata (Honfi nyomán — Nemzeti Társalkodó 1838. I. 174. l.): ANNO MDXL (a szalag jobbfeleli végén, az L szám nem látható tisztán), ...CE..... (a szalag balfeleli végén). Eredeti helye: a kapubástya külső homlokzatán volt befalazva, a Bánk-féle felirat felett, az első és második emelet között. Felette kőpárkány volt. (Nemzeti Társalkodó. 1838. I. 174. l.) Jelenlegi helye: befalazva a sáncárok feletti, kertre néző várfalba.

4. *Bánk Pál¹ címere* (166. kép). 1540.

Felirata:

PAVLVS · BANK · VNGA
RVS · DE · COMITATV ·
BACIENSIS · PROCVRAN
TE · HOC · OPVS · CEPTV
ET · PERFECTVM · 1540

Eredeti helye: a kapubástya külső homlokzatán, jobboldalon, a felvonó híd karikaival egy vonalban (Nemzeti Társalkodó. 1838. I. 174. l.). Jelenlegi helye: a belső kapu mellett befalazva.

5. *Martinuzzi György címere* (elveszett).

Felirata (Honfi nyomán — Nemzeti Társalkodó. 1838. I. 175. l.): FRATER

¹ Szamosújvár várnagya volt 1540-ben, 1542-ben, 1544-ben, 1549-ben (v. ö. *Szongott Kr.*: Szamosújvár sz. kir. város monográfiája. I. Szamosújvár, 1901. 10. l.), 1549-ben Izabella királynétól adományba kapta a Kolozsvár melletti Papfalvát, még ekkor is mint „arcis Vybalwanyos prefectus“ szerepel. (Orsa. Levéltár. Kolozsmonostori konvent levéltára. Ctus Colos. B. 71. — Dr. Jakó Zsigmond közlése.)

GEORGIVS...NFANS CROVACIE EPISCOPVS VARAD...SIS ET TE-
SAVRARIVS ET CONSILIARI... EGIE MAIESTATIS M · D · XX...
Eredeti helye: a kapubástya külső homlokzatán volt befalazva, a baloldalon
(Nemzeti Társalkodó. 1838. I. 174. l.).

A várra vonatkozó **metszeteket**, **rajzokat**, valamint az **irodalmat** l. az „Erdélyi renaissance“
II. kötetében Martinuzzi György építkezéseivel együtt.

SZÁSZHERMÁNY (Honigberg), ev. templom. (Brassó vármegye)

Sekrestyeajtó. XVI. század első fele.

Irodalom: *Das Burzenland.* Hgg. von E. Jekelius. IV. Bd. Die Dörfer des Burzenlandes.
I. Teil. Kronstadt, 1929. S. 186. (ugyanattól a mestertől, mint a prázsmári és a rozsnói
ajtók).

SZÁSZSEBES (Mühlbach), ev. templom. (Szeben vármegye)

Ol tá r m e n s a (125. kép). 1524 után.

Méretei: 110 cm magas, 296 cm hosszú, 124 cm széles. Anyaga: mészkő.
Felirata: V A (a hátulsó rész déli oldalán).

Irodalom: *Roth, V.:* Das Mühlbacher Altarwerk. — Sonderabdruck aus dem Archiv des
Vereines für sieb. Landeskunde. XXXII. 1903. S. 37—39. (részletes leírása); *Gerecze* 1906.
789. hasáb; *Roth V.:* Erdély szárnyasoltárai. — Magyarország Műemlékei. Szerk. Forster
Gy. III. Budapest, 1913. 151. l.; *Balogh* 1933/I. 18. l. (a balustertípus eredete és magyar-
országi elterjedése); *Die deutsche Kunst in Siebenbürgen.* Hgg. von V. Roth. Berlin-Hermann-
stadt/Sibiu, 1934. S. 141. („Rein ungarischen Quellen entstammt die steinerne Altarmensa
in Mühlbach.“ Példaképen a váci korlátot említi); *Petranu, C.:* Kritika a „Deutsche Kunst
in Siebenbürgen“ c. műről. Revue de Transylvanie. I. 1935. p. 125. (nem magyar munka,
a váci korlát is olasz mestertől való); *Balogh* 1939. 564. l.

SZILÁGYCSEH, ref. templom. (Szilágy vármegye)

Csehi Vajda István kriptaköve (58. kép). 1500.

Méretei: 174 cm magas, 93 cm széles, 18 cm vastag. Anyaga: mészkő.
Eredetileg egy bronz kereszt díszíthette, körvonalának nyomai tisztán lát-
szanak. Felirata:

{{{ } } } o t o } o n o c t o p s
 f c c t t f f c r t t e g r e g t v s i d o h t a v s
 S E P H A V S t W A
 y d a t d c (h c c h y · A N N O t V I t t h t f A

(Feloldva: 1500 hoc opus fecit fieri egregius dominus Stephanus Wayda de
Chechy Anno.....). Eredeti helye: a szentély padozatába volt illesztve. Jelen-
legi helye: a nyugati előcsarnok falába van elhelyezve.

Irodalom: *Farkas István* szilágycsehi r. k. lelkész és *Rómer Flóris* a „sírkőről“. Arch.
Ért. R. F. I. 1869. 70, 114. l. (Rómer közli a felirat megfejtését); *Bunyitay V.:* Szilágy megye kö-
zépkori műemlékei. Budapest 1897. 39. l. — Akad. Érték. a tört. tud. köréből. XIII. (Leírja
Sírkőnek nevezi, mely a szentély padozatában fekszik); *Schematismus* historicus ven. cleri
dioecesis Magno-Varadiensis Latinorum. Nagyvárad, 1896. p. 357.; *Gohl Ö.* ismertetése a

Bunyitaytól szerkesztett Schematismus historicusról. Arch. Ért. 1897. 375. 1.; *Petri M.*: Szilágy vármegye monografiája. I. Budapest, 1901. 614. 1.; *Gerecze* 1906. 853. hasáb; *Balogh* 1934/I. 130. 1.; *Balogh* 1939. 567. 1.; *Vernet—Kronberger E.*: Magyar középkori síremlékek. Budapest, 1939. 43. 1. (a nagy kereszt Kassára emlékeztet).

SZILÁGYCSEH, ref. templom. (Szilágy vármegye)

Papi ülőfülke a szentély déli oldalfalában (117. kép). 1522. Méretei: 215 em magas, 111 cm magas a pilaszter, 210 em széles lent a pilasztereknél, 227 cm széles az alsó párkány, 165x177 cm a belvilág, 47 cm a fülke mélysége. Anyaga: mészkő. Felirata a párkányon és az ívhajlás sarkaiban:

{ FENERAT VR (?) } DŌŦ { QVI·MISERETVR·PAV PERIS·ET·VCSITVDŦE·SĀREDŦ·EI·
 I·D
 MD·
 Z·Z
 F·F

(Az ívhajlás sarkaiban lévő felirat feloldva: Joannes Drágfi¹ 1522. fecit fieri.) A két pilaszteren lévő feliratok olvashatatlanok, csak töredékek betűzhetők ki. A fülkét Debreczeni László tisztította meg a vastag mészrétegtől. A feliratok akkor kerültek elő.

Irodalom: *Bunyitay V.*: Szilágy megye középkori műemlékei. Budapest, 1887. 39. 1. — Akad. Értek. a tört. tud. köréből XIII. (durva renaissance munka); *Petri M.*: Szilágy vármegye monografiája I. Budapest, 1901. 614. 1.; *Balogh* 1933/I. 25. 1. (1522-ből való. Az Amadeo-iskola angyaltípusának provinciális változata díszíti); *Balogh* 1934/I. 136. 1.; *Balogh* 1939. 572, 579. 1.; *Biró* 1941. 78. 1.

SZILÁGYCSEH, vár. (Szilágy vármegye)

A Drágffy akvára. 1521—1526 körül.

Történeti adatok:

1521 ápr. 7. Erdőd. Bélteki *Drágffy János*, Középszolnok és Kraszna vármegyék főispánja, pápai engedéllyel törvénytelen fiát, Ferencet törvényesíti és neki adományozza szilágycsehi várát: „ergo castellum nostrum Cheh modo

¹ *Drágffy János* 1524 Júl. 7-én kelt végrendeletében a következőképpen gondoskodik a szilágycsehi templomról: „Az chehy zent egyhaznak es az Belthekynek hagyok fl. 100... Hagyok az chehy kapolnaba tablara es egyre masra fl. 50. ymagyanak ysthenth erethem es az zegen Banffy Janosert . . . Item Hagyom hogy az chehy kapolnath megh zenthelthessek zent ffarkas newyre az olthar az egyyk az nagy olthar legen Rokonady (Rocamadour francia búcsújárárhely) bodog azzon newyn es zenth ffarkasen az masyk olthar legyen zenth soffya azzonye az ew leyany wal, harmad legen az segythew zentheke etc.“, továbbá intézkedések és adományok paptartásra, azonkívül intézkedések a misemondásra. „Item Chenalyanak három kelhet nyolchy gyrabwl az chehy kapolnaba kybewl zolgalyanak az papok“. (Közölve *Mészöly G.*: *Drágffy János* 1524. végrendelete. Magyar Nyelv. 1917. 123, 124. 1.) A templom szentélyét címere díszíti (v. ö. *Bunyitay V.*: Szilágy megye középkori műemlékei. Budapest 1887. 36—38. 1. — Akad. Értek. a tört. tud. köréből XIII. [1519-ben építette az egyik Drágffy, talán János, az országbíró]).

restauratum et erectum cum omnibus eius pertinentiis eidem dedimus et contulimus, omnino in comitatibus Zolnok mediocri et in Krazna existentibus et habitis, simul cum cunctis suis utilitatibus et pertinentiis quibuslibet universis...” (Közölve: gr. Teleki család oklevéltára. II. Budapest, 1895. 449. l.)

1526 aug. 24. Mohácsi tábor. *Béltteki Drágffy János* országbíró végrendelete: „A’ melly Kastélyt most csináltattam, melynek neve Czeh, hagyom minden hozzátartozókkal Ferencz fiannak, kit kivettem a fattyúságból, ’s igaz fiammá tettem, mint akár mellyik fiamat“. (br. Mednyánszky: Drágffy Jánosnak 1526 eszt.-ben Mohácsi Táborból költ utolsó rendelete. Tudományos Gyűjtemény, 1818. VIII. 29. l.)

Irodalom: *Petri M.*: Szilágy vármegye monografiája. II. Budapest, 1901. 28—29. l. (Drágffy János építtette, mint a végrendeletekből kitűnik), 34. l. (birtoktörténeti adatok a XV—XVI. századból).

SZILAGYSOMLYÓ, r. k. templom. (Szilágy vármegye)

Feliratos tábla a főkapu bejárata felett: HOC OPVS FECIT MAG | NIFICVS STEFA | BATORI DE SOMLYO VAYV | ODA • TRANSILVAN. (Feloldva: Hoc opus fecit magnificus Stefanus Batori de Somlyo vayvoda Transilvanensis.)

Felirat Báthory címerrel a diadalíven:

S B
1532

Belseje: a szentélyben gótikus hálóboltozat, terrakotta bordákkal, renaissanceba hajló gyámkövekkel. A sekrestyében szintén keresztboltozat. A hajót a barok korában átalakították. Toronyalatti kapuja gótikus. A templom nincs keletelve.

Irodalom: *Bunyitay V.*: Szilágy megye középkori műemlékei. Budapest, 1887. 40—41. l. — Akad. Érték. a tört. tud. köréből. XIII. (A templom leírása. Feliratok. Báthory István építtette 1532-ben.); *Emke Uti-Kalauz*. Kolozsvár, 1891. 91. l.; *Schematismus* historicus ven. cleri dioecesis Magno-Varadiensis Latinorum. Nagyvárad, 1896. 362. l. (A templom története. A feliratok közlése); *Gohl Ö.* ismertetése a Schematismus historicusról. Arch. Ért. 1897. 373. l.; *Petri M.*: Szilágy vármegye monografiája. I. Budapest, 1901. 610. l.; *Gerecze* 1906. 853. hasáb; *Fetzer J. F.*: Szilágysomlyó Báthory vára és temploma. Arch. Ért. 1908. 5—6. l. (Lux Kálmán szerint Báthory csak megújította, mert 1526 után Magyarországon nem építettek csúcsíves templomot).

SZILÁGYSOMLYÓ, r. k. templom. (Szilágy vármegye)

Renaissance faragványok:

Sekrestyeajtó (146. kép). 1532 körül.

Méretei: 216 cm magas, 171 cm széles, 174x93 cm a belvilág, 15—23—38 cm vastag. Anyaga: vörösmárvány.

Irodalom: *Bunyitay V.*: A menyői keresztút és a renaissance Szilágy megyében. Száza-

dok. 1886. 889. 1. (említi); *Bunyitay V.*: Szilágymegye középkori műemlékei. Budapest, 1887. 41. 1. — Akad. Érték. a tört. tud. köréből. XIII.; *Schematismus* historicus ven. cleri dioecesis Magno-Varadiensis Latinorum. Nagyvárad, 1896. p. 362.; *Gohl Ö.* ismertetése a Schematismus historicusról. — Arch. Ért. 1897. 374. 1.; *Petri M.*: Szilágy vármegye monografiája. I. Budapest 1901. 601. 1.; *Gerecze* 1906. 853. hasáb; *Fetzer J. F.*: Szilágysomlyó Báthory vára és temploma. Arch. Ért. 1908. 5. 1.; *Balogh* 1934/I. 136. 1. (A díszítés motívuma megegyezik a keszüi templomkapuével); *Hekler* 1934. 123. 1.; *Balogh* 1939. 572. 1.; *Horváth* 1939. p. 50.; *Biró* 1941. 79. 1.

Keresztrefeszítés, dombormű a sekrestyeajtó felett (148. kép). 1532 körül.

Méretei: 52 cm magas, 32 cm széles. Anyaga: vörösmárvány.

Irodalom: *Balogh* 1934/I. 136. 1. (Dürer-metszet nyomán készült).

Szentségtartó fülke (147. kép). 1532 körül.

Méretei: 109 cm magas, 118 cm széles, 12 cm vastag, 26 cm mély a fülke. 20x47 cm a fülke alsó folytatása. Anyaga: vörösmárvány. Felirata: V CANDORES • LVCIS ETERNE SPECLM SINE MACLA | V HVMILIUVM CIBVS SANCTIFICAS CORDA ET CORPRA. (Feloldva: Candores lucis eterne et speculum sine macula, humilium cibus sanctificas corda et corpora.)

Irodalom: *Schematismus* historicus ven. cleri dioecesis Magno-Varadiensis Latinorum. Nagyvárad, 1896. p. 362.; *Gohl Ö.* ismertetése a Schematismus historicusról. Arch. Ért. 1897. 374. 1.; *Gerecze* 1906. 853. hasáb; *Balogh, J.*: I monumenti del Rinascimento della chiesa parrocchiale di Pest. Rivista d'Arte. XX. 1938. p. 67.

SZUCSÁG, ref. templom. (Kolozs vármegye)

Kapuk a nyugati és a déli oldalon félköríves hajlással, gótikus tagolással. XVI. század eleje¹(?).

TANCS, ref. templom. (Kolozs vármegye)

Szentségtartó fülke (140. kép). XVI. század első negyede.

Méretei: 188 cm magas, 73 cm széles, 10 cm mély. Anyaga: homokkő.

Irodalom: *Balogh, J.*: I monumenti del Rinascimento della chiesa parrocchiale di Pest. Rivista d'Arte. XX. 1938. p. 67.; *Balogh* 1939. 572, 573. 1.

TASNÁD, vár. (Szilágy vármegye)

Történeti adatok:

1474 dec. 3. Boroszló. *Mátyás király* megengedi Veronai Gábor erdélyi püspöknek, hogy Középszolnok megyében levő Tasnád nevű püspöki birtokán fából, vagy kőből várat építhessen. (Regesztában közölve: Beke A.: Az erdélyi káptalan levéltára Gyulafehérvárt. Tört. Tár. 1892. 650. 1. 730. sz.)

1497-ben és 1498-ban *Geréb László* erdélyi püspök Tasnádon tartózkodott. (v. ö. Beke A.: A kolozsmonostori konvent levéltára. Tört. Tár. 1897. 735. 1. 297. sz., 236. 1. 301. sz.)

1498 Jún. 14. Buda. *II. Ulászló* Geréb László erdélyi püspök kérésére átírja

¹ Pontos keltezés a kapukat takaró vastag mészréteg miatt nem lehetséges.

és megerősíti Mátyás királynak Gábor erdélyi püspök részére adott azon oklevelét, mely szerint Tasnádon fából vagy kőből várat (castellum) építhetett. Regesztában közölve: Beke A.: Az erdélyi káptalan levéltára Gyulafehérvárt. Tört. Tár. 1893. 99. 1. 760. sz.)

1518 ápr. 18., 1520 ápr. 10., máj. 19., máj. 27., jún. 2. és 1521-ben Várday Ferenc erdélyi püspök Tasnádon tartózkodott. (A gr. Zichy család id. ágának Okmánytára. XII. Budapest, 1931. 381, 391, 399, 400, 402, 403, 423. 1.)

Irodalom: *Petri M.*: Szilágy vármegye monografiája. II. Budapest, 1901. 257. 1. (az 1474-es oklevelet említi); *Temesváry J.*: Erdély középkori püspökei Cluj-Kolozsvár, 1922. 401. 1. (Veronai Gábor püspök még hozzá sem foghatott az építkezéshez).

TÖTÖR, ref. egyház. (Szolnok-Doboka vármegye)

T e m p l o m (133—134. kép). XVI. század első fele.

Alaprajza hosszénegyszög. Északi oldala zárt. Keleti oldalán egy ablak, nyugati oldalán egy ajtó, déli oldalán egy ajtó és két ablak. Valamennyi ajtó és ablak csúcsíves, de az ablakok renaissance kerettagolással. 1738-ban restaurálták.

Méreteik: 205x105 cm a nyugati ajtó, 220x120 cm a déli ajtó, 152x88 cm az ablakok. Anyaguk: homokkő.

Irodalom: *Hodor K.*: Doboka vármegye' természeti és polgári esmertetése. Kolozsvár, 1837. 626. 1.; *Kádár J.*: Szolnok-Doboka vármegye monografiája. VII. Deés. 1905. 38. 1. (1738-ban újjáépítetett), 33. 1. (a XV. században és a XVI. században a Tötöri család volt itt a főbirtokos); *Balogh* 1939. 567, 572. 1. (gótikus ablak és ajtóformák renaissance tagolással); Fe—dor: Még mindig némuljanak el harangjaink? Ellenzék. 1941. szept. 30. LXII. évf. 223. sz. 7. 1.

UDVARHELY, vár. (Udvarhely vármegye)

Történeti adatok:

1301 szept. 25. Vencel király oklevelében: „Castrum nostrum Vduord“. (Szabó K.: Székely Oklevéltár. I. Kolozsvár, 1872. 29—31. 1.).

(1493). A *székelyek* folyamodványa II. Ulászlóhoz, melyben felsorolják Báthory István erdélyi vajda, székelyek ispánja visszaéléseit: „Et quod peius est et nunquam auditum, in medio nostri Castellum erexit..... Post Castelli erectionem in Sede Vdwarhel¹...“ (Közölve: Székely Oklevéltár. I. Kolozsvár, 1872. 273, 274. 1.).

Tekintve, hogy Báthory István 1488-ban az általa építtetett nyírbátori templomra renaissance címereket rakatott, továbbá testvéreinek, András korona-örnek és Miklós váci püspöknek renaissance építkezéseit, feltehető, hogy az udvarhelyi váron is volt renaissance részlet.

Irodalom: *Kővári* 1866. 95. 1.; *Orbán* I. 1868. 56—57. 1.; *Jakab E.—Szádeczky L.*: Udvar-

¹ Állítólag Báthory István Marosvásárhelyen hasonló erődítési munkálatokat végeztetett (*Kővári* 1866. 102. 1. [téves hivatkozással]; *Orbán* IV. 1870. 118. 1.).

hely vármegye története. Budapest, 1901. 222—224. l. (A vár már 1301-ben állott, Báthory csak javíttathatta); *Lukinich L.* Az udvarhelyi vár története. Erdélyi Múzeum. 1903. 432—443. l.

VAJDAHUNYAD, vár. (Hunyad vármegye)

Történeti adatok (csak a Mátyáskoriak):

1458 jún. 7. Buda. *Mátyás* király oklevelében: „castrum nostrum hunyad“. (Orsz. Ltár. Dl. 30455. — Közölve: gr. Teleki J.: A Hunyadiak kora Magyarországon. X. Pest, 1853. 588. l.)

1458 szept. 5. Szeged. *Mátyás* király oklevelében: „castro nostro Hwnyad vocato“. (A gr. Teleki család oklevéltára. II. Budapest, 1895. 69. l.)

1463 ápr. 24. Buda. *Mátyás* király oklevelében: „castrum nostrum hunnad“. (Orsz. Ltár. Dl. 29517.)

1463 dec. 24. Jajca. *Mátyás* király oklevelében: „castrum nostrum hwnyad vocatum“. (Orsz. Ltár. Dl. 29518.)

1470 márc. 23. Buda. *Mátyás* király oklevelében: „in districtu Castri nostri hwnyad vocati“. (Orsz. Ltár. Dl. 29833.)

1476 jún. 4. Buda. *Mátyás* király oklevelében: „Castri nostri hwnijad“. (Orsz. Ltár. Dl. 17800.)

1478 jún. 22. Buda. *Mátyás* király oklevelében: „Castrum nostrum hwnijd“. (Orsz. Ltár. Dl. 29841.)

1482 ápr. 8. Buda. *Mátyás* király egyetlen fia iránti forró szeretetéből („Sicut ergo affectu et instinctu naturali cogimur vt Illustrem Johannem ducem liphthouensem et Comitem de hwnijad vnicum Natum nostrum diligamus Ita eciam volentes ipsum ex intimo cordis nostri amore quo illi singulariter astringimur beneficiis specialibus et Regalium donatiuorum vt decet Regiam sobolem amplitudine sublimare vtque nostre dileccionis feruor in ipso Nato nostro et suis demum posteris iugiter resplendeat“) neki adományozza „Castrum nostrum paternum et hereditarium hwnijad nuncupatum In Comitatu hunijadiensi existentem In cuius pacifico dominio Illustrissimi quondam domini Johannes gubernator pretacti Regni nostri hungarie, genitor et Ladislaus felicium recordationum Comites perpetui Bistricienses, frater, nostri carissimi vsque ad vite ipsorum tempora perstiterunt sed et nos vsque modo perstitimus et persistimus eciam de presenti“. (Orsz. Ltár. Dl. 37652.)

1482 ápr. 12. Buda. *Mátyás* király oklevelében: „Castrum nostrum hwnijad“. (Orsz. Ltár. Dl. 37678. — II. Ulászló 1493 ápr. 20-án kelt átiratában.)

1483 máj. 2. Buda. *Mátyás* király oklevelében: „castrum nostrum hwnijad“. (Orsz. Ltár. Dl. 29538.)

1490 júl. 31. Farkashida. *II. Ulászló* oklevelében, midőn Corvin János herceg birtokairól szól: „castrum hwnijad in partibus transsilvanis habitum quod alioquin Jure hereditario ad ipsum dominum ducem condescendit“. (Orsz. Ltár. Dl. 19657.)

1603. *Szamosközy István* feljegyzése: „Hic ubi ad radices eius cliui recens

Hunyadum est primus Joannes Hunyadinus Mathie Regis parens, unde nomen incomparabilis ille heros accepit, singularem turrim erexerat, speculari duntaxat vice qua Turcarum incursiones praeuiderentur. Postea Mathias rex eius filius palatij ornauerat. Joannes Coruinus Mathiae filius et Georgius Brandenburgensis Marchio, qui Joannis Coruini uxorem viduam e Frangepanum familiam natam duxerat uxorem, succedentesque alij alijs munitionibus castellum non tam amplificauerant quam arctauerant.“ (Szamosközy István tört. maradványai. Kiadja Szilágyi S. III. Budapest, 1877. 278—279. l.).

Részletek renaissanceba hajló formákkal:

Az északi szárny (ú. n. Aranyház vagy Mátyás-szárny) udvarra (azaz délre) néző emeleti loggiája nyolcszögű pillérekön nyugvó félköríves árkádokkal. (42—44. kép.)

Ülőfülkék (négy darab) félköríves kereteléssel az emeleti lovagterem erkélyén (45. kép).

Méretei: 200 cm magas, 234 cm széles, 24—40 cm mély, 11 cm az ülőpad kiugrása. Anyaga: mészkö.

Ajtók félköríves, gótikus kereteléssel az emeleti lovagterem erkélyén. (46. kép.)

Méretei: 298 cm magas a közepén, 220 cm széles, 275x131 cm a belvilág, 18—48 cm vastag. Anyaga: mészkö.

Irodalom (csak a XV. századi renaissance részletekre vonatkozó tanulmányok): *Arányi L.*: Vajda-Hunyad vára. Pozsony, 1867. 4, 19, 21, 24—25, 26, 60—61. l. (Mátyás építkezései: kaputorony, nagy híd, északkeleti szárny a loggiával. Olasz mesterekkel dolgoztatott); *Myskovszky V.*: A renaissance kezdete és fejlődése Magyarországon. Budapest, 1881. 23. l. — Akad. Érték. a tört. tud. köréből. IX. (A Mátyás féle aranyházon „renaissance stílu műrészletek“ fordulnak elő); *Csánki D.*: Magyarország tört. földrajza a Hunyadiak korában. V. Budapest, 1913. 46—51. l. (a vár története); *Möller I.*: A vajdahunyadi vár építési korai. — Magyarország Műemlékei. Szerk. Forster Gy. III. Budapest, 1913. 88. l. (A loggiás szárnyat, melyet olaszok készítettek, Szilágyi Erzsébetnek tulajdonítja); — *l —r.*: A vajdahunyadi vár építési korszakai. Arch. Ért. 1914. 243—246. l. (Bírálat Möller tanulmányáról. Hunyadi János második építkezésében olasz mesterek vettek részt.); *Péter A.*: A magyar művészet története. Budapest, 1930. I. 86. l. (Szilágyi Erzsébet „építkezésének idejében a francia későgótikus rendszerben már renaissance ízű motívumok is jelentkeznek“); Csabai 1934. 44. l. (A vajdahunyadi címereken, pl. az Aranyház feletti Szilágyi címeren olasz hatás. Pisanello érmekre emlékeztet); Balogh 1939. 567. l. (Renaissanceba hajló részletek: Mátyás loggia árkádjai, a felső lovagterem ajtaja és erkélyének ülőpadjai).

VASASSZENTIVÁN (Szolnok-Doboka vármegye)

Bánffy Magdolna sírköve. 1538.

Felirata: HIC TVMVLATA IACET MAGDALENA BANFY
VXOR | MAGNIFICI FRANCISCI KENDY VSQUE AD VOCEM
FILII | DEI AD QVAM EGREDIETVR VNA CVM OMNIBVS QVI |
IN MONVMENTIS SVNT AD VITAM AETERNAM QVE VT | MOX
ADSIT TE JESV CRISTE REGAT [! rogat helyett] ANNO 1538.

A sírkő a régi ref. templomból származik, 1818-ban találták meg. A XX. század elején Temesváry Gerő kuriájának a parkjában volt. Utóbb elkallódott. (Dr. Entz Géza közlése.)

Irodalom: *Hodor K.:* Doboka vármegye esmértetése. Kolozsvár, 1837. 697. l. (1818-ban találtak meg. Közli feliratát); *Kádár J.:* Szolnok-Doboka vármegye monografiája. VII. Deés, 1905. 70—71. l. (Közli feliratát. A sírkő Temesváry Gerő udvarháza parkjában látható. A ref. templom köveit a 60-as években Torma Károly gazdatisztje hordatta be ura kuriájába, mely most Temesváry tulajdona. Később lépcsőnek használták fel.)

ZABOLA, ref. templom. (Háromszék vármegye)

Szentségtartó fülke gótikus és renaissanceba hajló díszítéssel (173. kép). XVI. század első negyede.

Méretei: 106 cm magas, 57 cm széles, 28 cm vastag. Anyaga: homokkő. Felirata (későbbi):

H DE·TORIA·AN·1602

ZABOLA, ref. templom. (Háromszék vármegye)

Déli ajtó. XVI. század első fele.

Méretei: 223 cm magas, 163 cm széles, 8—22 cm vastag. Anyaga: homokkő.

Irodalom: *Balogh* 1939. 572. l.

ZENTELKE (Kolozs vármegye)

Ajtópárkány (?) töredék. 1507.

A Bánffy udvarház egyik oldalán „egy bévakolt régi ajtó felett“, 1842-ben, a következő felirat volt látható: IMXVS NAXARENVS REXS JUDEORVM 1507. (Közölve: Merei Gracza György a' b. hunyadi járás adóírója: Kalotaszeg. Kijavítás és pótlék e' vidék vázolatához. Hon és Külföld. II. Kolozsvár. 1842. 238. l.)

Falfestmények¹

GELENCE, r. k. templom. (Háromszék vármegye)

Falfestménytöredékek. XVI. század első fele.

1. *Festett keret* renaissance díszítéssel *a sekrestyeajtó körül* (185. kép.). (Megjegyzendő, hogy a belső keretfestés a régebbi, a XVI. század első feléből való díszítés. A külső keretfestés későbbi, a XVI. század második feléből vagy esetleg a XVII. századból való.)

Elpusztult. Másolata Huszka Józseftől a Műemlékek Orsz. Bizottsága gyűjteményében (517. sz.).

¹ A falfestmények közé nem vettem fel a brassói Feketetemplom freskóját (Madonna Szent Katalinnal és Szent Borbálával), mivel nézetem szerint szimmetrikus kompozíciója nem olasz renaissance, hanem németalföldi hatás eredménye.

2. *Festett keret*, renaissance balusteralakú oszloppal, a *szentségtartó fülke*¹ körül.

Méretei: kb. 125 cm magas, 91 cm széles. Színei világosak, elmosódottak.

GYULAFEHÉRVÁR, székesegyház. (Alsó-Fehér vármegye)

Falfestmények az északi mellékapsis román stílusú árkádjában (187—189. kép). 1514—1520 körül.

A fennmaradt töredékek az alsó vakolatrétegre festett régebbi és a felső vakolatrétegre festett újabb falfestmények (1514—1520 körül) maradványai. Méretek: a fülkék magassága az oszlopfejekig 221 cm, az ívhajlás közepéig 290 cm, a fülkék átlagos szélessége 112 cm.

A festmények tárgya és színezésük:

II. fülke, felső kép: szakállas ülő szent, profilméretben, kezében könyvet tart, felette a hármass ívhajlásban cherubfej. Kékesszürke háttér, a szenten puha vörös köpeny fehér fényekkel, feje felett arany dicsfény. A cherubfejen piros körvonalak.

III. fülke, alsó kép: Szent András apostol alakjának alsó része. Piros ruha, lecsüngő sötétszürke köpenyrészletek látszanak, továbbá a durván ereszett, barnaszínű Andráskeresztet tartó barnaruhás balkar.

III. fülke, felső kép: női szent, aki mindkét kezével tart valamit (a falfestményen látszó torony utólagos bekarcolás). Színezése egészen elhalványult, valami vörösbarna foltrészlet látszik.

IV. fülke, alsó kép: Remete Szent Antal kezében csengővel, mellette baloldalt a disznó. Szürke alap, sötétszürke körvonalakkal.

V. fülke, alsó kép: szürke alapon redőrzészet sötétszürke körvonalai.

V. fülke, felső kép: álló női (?) szent, aki jobbával köpenyét emeli fel, a köpenyből kibúvó balkezével pedig melléhez szorítva barnaszínű botot tart. A háttér szürke, a köpeny piros, a ruha sárga, a fejkendő sárgásbarna.

Az alsó rétegekre festett freskók durvábbak, a vakolat is nyers, a felső képek jóval finomabbak, sima vakolatalapon.

Későbbi bekarcolások: a II. fülkében „A. D. 1551“; „1560“; „Ladislaus...“; „Hic fuit.....de magna Polonia 1551“; a III. fülkében „...NEL BANFI“; „1576“. (Magyarosi József közlése.)

A falfestmények megtalálására vonatkozólag sem a helyszínen, sem pedig a Műemlékek Orsz. Bizottsága irataiból nem tudtam közelebbi adatokat szerezni. Valószínűleg 1911 után kerültek napfényre, mert a gyulafehérvári restaurálási bizottság 1911 júl. 15-én tartott ülésének jegyzőkönyve (M. O. B. 853/911.) szerint Möller István indítványozta, hogy az „apsisban az árkádokat szabaddá kell tenni, melyeket ma a nagy márvány oltár teljesen elfed“.

¹ A fülke 1503-ból való (v. ö. K. Sebestyén J.: Régi székely népi eredetű műemlékeink. Erdélyi Múzeum. 1941. 45. l.).

Irodalom: *Lestyán J.:* Rövid útmutató a gyulafehérvári székesegyház megtekintésére. Ciceronul Catedralei Catolice din Alba Julia. Alba Julia—Gyulafehérvár, s. d. 26. l. (a freskótöredékeken Szent András és ifjabb Szent Jakab látható); *Balogh J.:* Olasz falfestmények Gyulafehérvárt Cluj-Kolozsvár, 1932. — Erdélyi Tudományos Füzetek. Szerk. György L. 51. sz. (A falfestményeket a XVI. század elején toszkán iskolázottságú olasz mester festette, valószínűleg Várday Ferenc püspök megbízásából); *Horváth J.:* Az irodalmi műveltség megoszlása. Budapest 1935. 208. l.; *Bitay A.:* Az Alba-Julia-i R. Kat. Székesegyház és környéke. Alba-Julia, 1936. 13. l.; *Balogh* 1939. 581. l.; *Ambrózy Gy.:* A magyar csatakép. Budapest, 1940. 49. l.; *Kelényi B. O.:* Egy magyar humanista glosszái Erasmus Adagia-jához. Budapest, 1940. 45. l.; *Bíró* 1941. 98—99. l.; *Pálincás* 1942. 15. l.

MAROSVÁSÁRHELY, ref. vártemplom. (Maros-Torda vármegye)

Falfestmény a déli kapuzat timpanonjában: Krisztus ostorozása.¹ (186. kép.) XVI. század első negyede.

Méretei: kb. 150 cm magas, 90 cm széles. Színezése: halvány, elmosódott színmaradványok, a fekvő ruhátlan alakon fakókék lepel, az álló alakon vörösbarna palást, a háttér félköríves kapuja sárgásbarna kőszínű. Feliratai (a timpanon keretén):

N·I·A·L·P·I
A·N·R·S

(A felső sor a bal, nyugati oldalon; az alsó sor a jobb, keleti oldalon.) Címerei: a magyar címer kettős kereszttel és a vágásokkal a Heraldikai baloldalon, ismeretlen címer (a pajzsban három kisebb pajzs — művész címer?) a heraldikai jobb oldalon. A festő jelzése a földön fekvő kis táblácskán: HMC. Az 1941. évi restaurálás alkalmával a Műemlékek Orsz. Bizottsága bontotta ki a mész alól és utóbb restauráltatta, de sajnos túlzott mértékben. (Új kiegészítések: Krisztus feje és részben a két poroszló feje.)

Irodalom: *cs. j.:* Marosvásárhely egyetlen középkori vallásos festészeti emléke. Székely Nép. 1942. jan. 4. LX. évf. 3. sz. (Említi a festő monogramját, melynek megkopott HMC betűi a kis táblácskán látszanak.)

NAGYÖLYVES, ref. templom. (Maros-Torda vármegye)

Falfestménytöredék az Utolsó ítélettel. XVI. század első negyede.

Elpusztult, másolata Nemes Ödöntől az Erdélyi Nemzeti Múzeumban.

Renaissance részlet: a balsarokban festett renaissance fülke, tojássoros párkánnyal, kagylós lunettával.

Irodalom: *id. Nemes Ö.:* Néhány székelyföldi freskóról. Marosvásárhelyi Füzetek. I. 1896. 223—229. l. (a freskók leírása).

¹ Az ábrázolás egészen szokatlan, amennyiben Krisztus a földön fekszik, megláncolva. Az ostorozás előfordul több szent legendájában is (Szent Valerianus, Constantius, Crescentius, Maxentius, Venantius), de ezeket bajosan tisztelheték a Székelyföldön. Azonfelül a háttérben látszik a Golgotha három keresztje, ami amellet tanuskodik, hogy a szokatlan ábrázolás mégis Krisztus ostorozását jeleníti meg.

NYÁRÁDSZENTLÁSZLÓ, unit. templom. (Maros-Torda vármegye)

Falfestménytöredékek Krisztus és az apostolok alakjaival. Az egyes alakok közötti mezőkben inda- és virágdísz. (183—184. kép.) Festett évszám-jelzés: 1496, 1497. (v. ö. 183. kép.) Utóbb bemeszelték, másolatuk Nemes Ödöntől az Erdélyi Nemzeti Múzeumban.

Renaissance részlet: az alakok alá festett olasz renaissance brokát mintájú függöny.

Irodalom: *id. Nemes Ö.*: Néhány székelyföldi freskóról. Marosvásárhelyi Füzetek. I. 1896. 231. l. (a szentély boltozatán Krisztus és az evangelisták, a déli falon az apostolok. Évszám: 1496 és 1497); *id. Nemes Ö.*: Néhány székelyföldi freskóról. Székely Hírlap. XI. 1896. 5. sz. (Leírja a felfedezett freskókat A szentély boltozatán Krisztus alakja látszott, a szentély déli falán pedig az apostolok); *Gerecze* 1906. 491. hasáb (Nemes Ödön jelentése alapján említi); *Kelemen L.*: A gogánváraljai mennyezetfestmény készítője és kora. Erdélyi Irodalmi Szemle. 1928. 14. l. (1896-ban fedezte fel ifj. Nemes Ödönnel).

SZÉKELYDÁLYA, ref. templom. (Udvarhely vármegye)

Falfestménytöredék az üdvözültek (?) seregével. XVI. század első negyede.

Utóbb elpusztult. Másolata a Műemlékek Orsz. Bizottsága gyűjteményében (423. sz.).

Renaissance részlet: a freskótöredék jobb szélén tojásfűzéses renaissance keret (fülke- vagy ajtókeret) maradványa.

Irodalom: *Huszka J.*: Magyar szentek a Székelyföldön. Arch. Ért. 1886. 123. l. (Margit-legenda részlete); *Huszka J.*: Székely festőiskola a XV. században. Arch. Ért. 1887. 331. l. (Margit-legenda részlete); *Gerecze* 1906. 947. hasáb; *Ștefănescu, I. D.*: L'art byzantin et l'art lombard en Transylvanie. Paris, 1938. p. 36. (Az 1900-ban előkerült freskórészlet Szent Margit legendáját ábrázolta.)

VAJDAHUNYAD, vár. (Hunyad vármegye)

Falfestmények az ú. n. Mátyás loggiában (180—182. kép). 1460—1482 táján.

Renaissance részletek: a pillérek borító falfestmények mezejének tagolása, beosztása.

Irodalom: *Lukács B.*: Vajda-Hunyad vára. — Magyarország képekben. Szerk. Nagy M. I. köt. Pest, 1867. 107—110. l. (Említi az újonnan felfedezett freskókat Arányi egy sárkányt bontott ki, ő továbbhaladva zöld madáralakot, mely csőrében papírtekerest tart „thecus” felirattal); *Arányi L.*: Vajda-Hunyad vára. Pozsony, 1867. 24—25, 84. l. és XIII. tábla, 5—7. kép (Mátyás-loggia falfestményeit kibontotta); *Schulz F.* levele Vajdahunyadról. Arch. Ért. R. F. II. 1870. 65. l. (Az első emeleti terem erkély során, a bolthajtás alatt a csúcsíves mezőkben szentek mellképei kerültek elő.); — —: Egyveleg. Arch. Ért. R. F. III. 1870. 266. l. (Schulz Ferenc Vajdahunyadon falképeket fedezett fel, melyek Hunyadi Jánost és Szilágyi Erzsébetet ábrázolják); *Rómer Fl.*: Régi falképek Magyarországon. Budapest, 1874. 146—149. l. (Részletes leírás. A freskók Tristan és Izolda mondáját ábrázolják. Storno Ferenc véleménye szerint rosenauai János művei. Schulz Ferencről felfedezett kettős arckép); *Csoma J.*: A magyar heraldika korszakai. Budapest, 1913. 42. l. (A festett címersorozat még I. Ulászló idejében

készülhetett, mert az egyik címerpajzsban az egyesített magyar-lengyel címer látható); *Möller I.*: A vajdahunyadi vár építési korszakai. — Magyarország Műemlékei. Szerk. Forster Gy. III. Budapest, 1913. 90—95. l. (A freskók leírása. A falfestmények Hunyadi János származására vonatkoznak); — *e — r.*: A vajdahunyadi vár építési korszakai. Arch. Ért. 1914. 243—246. l. (Möller feltevései nem fogadja el); *Fraknoi V.*: Hunyadi János származása és a vajdahunyadi freskók. Turul. 1914. 53—55. l. (cáfolja Möller feltevéseit); *Forster Gy.*: Hunyadi János származása és a vajdahunyadi freskók. — Magyarország Műemlékei. IV. Budapest, 1918. 149—244. l. (támogatja Möller feltevéseit); *Möller I.*: Erdély nevezetesebb műemlékei. Budapest, 1929. 40—44. l. — Különnyomat a „História”-ból. (A freskók Hunyadi János származására utalnak. A vadkanvadászatot ábrázoló freskón Mátyást látjuk); *Genthon I.*: Az orthodoxia művészete Erdélyben. Magyar Szemle. 1934. 245. l. (Felső-olasz illetve francia hatás. Udvari szerelmi jeleneteket ábrázolnak); *Csabai* 1934. 17. l. (Az aranyház folyosóját Mátyás elborította „akantuszindákat, csodás madarakat, játszó puttókat ábrázoló, élénk színű freskókkal”); *Genthon* 1936. 14. l. (A falfestmények a XIV. századból valók, udvari-szerelmi jeleneteket ábrázolnak. Felsőolasz-francia hatás alatt készültek); *Balogh* 1939. 555. l.; *Magyar Művelődéstörténet*. Szerk. Domanovszky S. II. Budapest, 1939. 285. l. (a freskók társasjátékot ábrázolnak); *Gerevich* 1940. 154. l. (északolasz hatás); *Biró* 1941. 64. l.

VÍZAKNA, ref. templom. (Alsó-Fehér vármegye)

Falfestmények (190. kép). 1522.

1. *A hajó északi oldalán, a második boltmezőben:* a Keresztrefeszítés jelenetének töredéke, baloldalt a sirató asszonyokkal, jobboldalt Judással.

Méretei: kb. 2¹/₂ méter széles ívmezőt foglal el. Színezése: a vöröses és zöldes színek uralkodnak a kompozícióban. Felirata (a jobb alsó sarokban) zöld alapon vörös betűkkel:

MARTINVS MAKAY^R
 RACIONISTA WYZAK-
 NENSIS 1522 FIERI
 FECIT
 P WINCÉCIŰ · P.

(Feloldva: Martinus Makray rationista Wyzaknensis 1522 fieri fecit per Wincencium pictorem.)

2. *A diadalív feletti mezőn, melyet állítólagos rongáltsága miatt leverték.* Felirata:

FIERI FECIT
 GREGORIV⁹ LRAT⁹
 RANISTA · WYZAK
 NEN⁹

(Feloldva: Fieri fecit Gregorius litteratus rationista Wyzaknensis.)

A falfestményeket 1934 szeptemberében Debreczeni László fedezte fel. Nagyrészüik utóbb elpusztult, a megmaradt részt befedték. (A fenti adatok Debreczeni László közlése nyomán.)

Irodalom: *Merhán Miklós:* Felbecsülhetetlen értékű műkincseket pusztított el a gondatlanság egy árpádkori ref. templomban. Keleti Ujság. XIX. évf. 130. sz. 5. l. 1936. jún. 7. (A freskók felfedezésének és részleges pusztulásának története. A freskók művészeti és történeti jelentősége. A megmaradt részen a renaissance naturalizmusa érvényesül); *d. j.:* Elpusztított műkincsek. Pásztortűz. 1936. 253—254. l., két képpel. (Részletes ismertetés. A rajzban a renaissance naturalizmusa érvényesül); *Balogh* 1937. 126 l. (a felirat jelentőségét méltatja); *Balogh* 1939. 581. l. (Olasz formák helyi átalakítása. Vincencius festő a gyulafehérvári freskók olasz mesterétől tanult); *Pálinkás* 1942. 15. l.

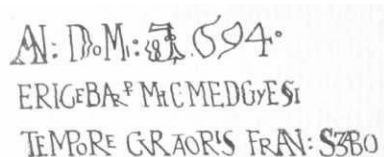
Festett mennyezetek

ÁDÁMOS, unit. templom (Kis-Küküllő vármegye), utóbb M. Nemzeti Múzeum, majd M. Történeti Múzeum Néprajzi Osztálya.

Festett mennyezet (200—204. kép). 1526.

Az eredeti mennyezet 56 kazettából állt. Beosztását 1. a 200. képen közölt rekonstrukción, mely Kelemen Lajos vázlata nyomán készült.

Színezése: világos vagy világoskék, illetve sötétkék alapon erős fekete körvonalak, sötét téglavörös, világos és sötétkék, sárgás-barna színek. Címere; valószínűleg a kápolnai Bornemissza családé. Felirata: 1 5 2 6 (a gyalut és körzöt ábrázoló címerpajzsban — v. ö. 201. kép). A javítást jelző felirat:

AN: DOMINI: 1694.
ERIGEBATUR PER MICHAELM MEDGYESI
TEMPORE GRACORIS FRANCISCI SZABO

(Feloldva: Anno Domini 1694. Erigebatur per Michaelm Medgyesi tempore curatoris Francisci Szabo).

A mennyezetet 1894-ben fedezte fel Kelemen Lajos. 1909-ben került a Magyar Nemzeti Múzeumba.

Irodalom: *Kelemen L.:* Három erdélyi mennyezetfestésről. Erdélyi Múzeum. 1898. 610—612. l. (Részletesen leírja az általa felfedezett mennyezetfestményt. Az M M monogram talán a festő nevét rejti); *Sz(ádeczky) L.:* Műtörténelmi tanulmányút. Erdélyi Múzeum. 1898. 615. l.; *Éber L.:* A bútorművesség emlékei Magyarországon. — Az Iparművészet Könyve. Szerk. Ráth Gy. II. Budapest, 1905. 484. l. (renaissance); *Gerecze* 1906. 417. hasáb; *K(elemen) L.:* Az ádámosi templom és műemlékeink. Unitárius Közlöny. XIX. 1906. 142. l.; *Varju E.:* A régiségtár gótikus szobája. Közlemények a M. Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárából. I. Budapest, 1916. 23—27. l. (A címer Nagyszeben városáé. Valószínűleg nagyszebeni mestertől); *Kelemen L.:* Az ádámosi mennyezetfestmény és szentélyszéle Dolgozatok az Erdélyi Nemz. Múzeum Érem- és Régiségtárából. VIII. 1917. 233—235. l. (Közi a mennyezetkazetták eredeti elrendezését ábrázoló vázlatot. A címer a lekcsei Sulyok családé. A donátor talán Sulyok György pécsi püspök. A címer semmiesetre sem azonos Szeben címerével. Talán medgyesi mestertől); *Petranu, C.:* Revendicările artistice ale Transilvaniei. Arad, 1925. p. 157.; *Kelemen L.:* Erdélyi művészeti emlékek a mohácsi vész idejéből. Pásztortűz. 1926. 399. l. (a címer nem Sze-

ben városáé); *Kelemen L.*: A gogánváraíjai mennyezetfestmény készíttetője és kora. Erdélyi Irod. Szemle. 1928. 14. 1. (1894-ben fedezte fel ifj. Nemes Ödönnel); *Kelemen L.*: Erdélyi magyar mennyezetfestményeink a XVII. százév végéig. Művészeti Szalon. III. 1928. 6—7. sz. 7. 1. (A címer nem a Sulyok családé, hanem talán az Ádámoson is bebíró kápolnai Bornemissza család címerének egy változata); *Balogh* 1934/I. 136. 1. (Renaissance stílusú. Szép példa arra, hogyan lehet idegen formából magyar felfogással helyi művészetet alakítani); *Hekler* 1934. 123. 1.; *Kampis A.*: Erdély iparművészetéről. Budapest, 1936. 26. 1. — Különnyomat a Történeti Erdély-ből. Szerk. Asztalos M. Budapest, 1936. (1524-ből); *Balogh* 1939. 579. 1.; *Csabai I.*: Újabb tanulmányok a magyar reneszánszról. Szépművészet. 1941. 29. 1. (átveszi Balogh Jolán megállapítását); *Biró* 1941. 101. 1.; *Pálinkás* 1942. 19. 1.; *Voit P.*: Adatok a magyar festőasztalosok munkásságának bibliográfiájához. Gerevich Emlékkönyv. Budapest, 1942. 114. 1. (középkori jellegű).

GOGÁNVÁRALJA, ref. templom (Kis-Küküllő vármegye), utóbb Orsz. Magy. Szépművészeti Múzeum.

Festett mennyezet (196—199. kép). 1501/3—1519 között. Az eredeti mennyezet 48 kazettából állt. Beosztását l. a 197. képen közölt rekonstrukción, mely Kelemen Lajos vázlata alapján Gróh István másolatainak (Műemlékek Orsz. Bizottsága gyűjteménye) felhasználásával készült.¹

Színezése (amennyire jelenlegi állapotában megítélhető): barna alapon világos, barnás-fehéres levélindák halványbarna árnyalással. Egyes ornamentális kockákban zöldes-barna árnyalású levelek. Helyenként az alap vöröses-barna, másutt a levelek vörösesbarnák. Körülbelül ezek a színek találhatók az alakos kompozíciókon is, itt-ott felvillanó piros színfoltokkal. A *Vir dolorum* képen halványbarna és barnásfehér foltok. A repülő angyalon világosbarna ruha. A barnás köpenyű Szent Miklós püspök mögött piros háttér. A szürkés-fehér tollazatú sas vörös háttér előtt. A szürkésfehér szárnyú angyal (Máté evangelista jelképe) rózsáspiros ruhában. A vitéz barna páncélban. Az Angyali üdvözet cinóbervörös háttér előtt, Márián fehér ruha, barna köpeny, az angyalon fehéresbarna ruha, piros köpeny. Szent Márk oroszlánja barna.

¹ A 197. képen közök rekonstrukcióhoz megjegyezzük, hogy Kelemen Lajos vázlata csupán a figurális mezők helyét jelöli meg. Az ornamentális mezők helyéről némi tájékoztatást nyujtanak Gróh István másolatai, melyek mindig 2—2 kazettát, azaz egy-egy figurális mezőt és az alatta vagy felette lévő ornamentális mezőt ábrázolják. Csak a tisztán ornamentális kazettapárok elhelyezése kétséges (5. és 6. sor 2. és 4. kazettája, 7. és 8. sor 1, 2, 4, 5, 6. kazettája). Nehézséget okoztak még a Gróh-féle másolatok egyenlőtlen méretei és helyenként perspektivikusan torzuló vonalai. A rekonstrukcióban az egyes figurális kazettákat a felülről lefelé haladó lapiránynak megfelelőleg kellett beállítani, azaz felülnézetre, holott ezek alulnézetre készültek, (v. ö. a 196. képen a 8 első kazettát, melyek az eredeti elhelyezésben vannak), azonkívül egyes mezők, például az evangelista jelképek hosszanti oldalukkal befelé fordultak, amint ez a deszkalapok irányáról megállapítható. Tehát a művész a templom közepén álló, felfelé és körbe tekintő szemlézőre irányította be a kazettákat. De ezt az elrendezést a sík lapon nem lehetett követni, egyrészt mivel kevés figurális mező eredeti iránya volt megállapítható, másrészt mert ennek a rendszernek a betartása a fekvő lapra vetített rekonstrukción csak zavart okozott volna, ezért irányadóul az ábrázolás tengelyét vettem.

Címerek: bethleni Bethlen család címere, magyar címer, címer három rózsával (Kelemen Lajos szerint Varkocs címer), címer rézsutos pólyákkal, címer hársfalevéllel,¹ címer liliummal (Kelemen Lajos szerint Som Józsa temesi ispán címere).

A mennyezet donátora bethleni Bethlen Miklós, aki 1501/1503-ban kapta Gogánváralját és 1520 febr. 24. előtt halt meg.²

A mennyezetet 1869-ben fedezte fel Schulz Ferencz, 1903-ban került az Orsz. Magy. Szépművészeti Múzeumba.

Renaissance részletek: Szent Máté evangelista angyalát keretelő, ú. n. olasz koszorú, az Angyali üdvözetet ábrázoló és a Bethlen-címeres kazetta sarokrozettái; szent Márk evangelista oroslánját keretelő kockafüzér (Az utóbbi a XV. század eleje óta gyakori motívum a firenzei művészetben [Szent Péter szobor fülkéje az Orsanmichele-n, stb.], előfordul intarziás bútorokon, könyvek metszetein, stb. Később Erdélyben is gyakori, megtaláljuk pl. a berethalmi intarziás ajtón [1515]); az egyik címer olasz lófejes pajzsa.

Irodalom: *Schulz Ferencz* építész jelentése erdélyi útjáról. Arch. Ért. R. F. II. 1870. 159. l. (XIV. századi. Igen magasztalólag írja le); *Schulz Ferencz* levele. Arch. Ért. R. F. III. 1870. 284. l. (Említi, hogy a festményeket le fogja rajzolni); *Rómer Fl.*: Régi falképek Magyarországon. Budapest, 1874. 108—109. l. — Monumenta Hung. Archaeologica. III. köt. I. rész. (Részletes leírás. Kiemeli jelentőségét); *Kelemen L.*: Három erdélyi mennyezetfestésről. Erdélyi Múzeum. 1898. 606—610. l. (Részletes leírás, melyhez mellékelve van a festett táblák elhelyezéséről készült vázlat. A XV. század végén készülhetett. A kígyós címer a bethleni Bethlen családé); *Éber L.*: A bútorművészet emlékei Magyarországon. — Az Iparművészet könyve. Szerk. Ráth Gy. II. Budapest, 1905. 480—484. l. (Későgótikus stílusú, magyaros ornamentális részletekkel. XV. század utolsó negyede.); *Figyelő*: A magyar tulipán mint díszítő motívum. Erdély. 1906. 170. l. (legrégebb magyar emlék, amelyen a tulipán előfordul); *Gerecse* 1906. 420. hasáb; *Divald K.*: Magyarország középkori képzőművészete. — A művészetek története. Szerk. Beöthy Zs. II. Budapest, 1907. 590. l.; *Csoma J.*: A magyar heraldika korszakai. Budapest, 1913. 44—45. l. (a címerek magyarázata); *Petranu, C.*: Revendicările artistice ale Transilvaniei. Arad, 1925. p. 51. fig. 16, p. 139.; *Buday A.*: Erdély művészet-történeti jelentősége. — Nagyenyedi Album. Szerk. Lukinich I. Budapest, 1926. 69. l.; *Divald K.*: Magyarország művészeti emlékei. Budapest, 1927. 130. l.; *Kelemen L.*: Erdélyi magyar mennyezetfestményeink a XVII. század végéig. Művészeti Szalon. III. 1928. 6—7. sz. 7. l.; *Kelemen L.*: A gogánváraljai mennyezetfestmény készítője és kora. Erdélyi Irod. Szemle. 1928. 13—20. l. (A főhelyen lévő Bethlen címer a donátort jelzi. Bethlen Miklós csere útján 1501-ben kapja Gogánváralját, melybe 1503-ban beiktatták. 1520 előtt halt meg. Tehát a mennyezet 1501/3—1520 között készült Bethlen Miklós megbízásából. A címerpajzsok között az olaszos lófejpajzs is előfordul. Közli a mennyezet beosztásának és a címereknek a rajzát); *K. Sebestyén J.*: A Becse Gergely nemzetség, az Apafi és a bethleni gróf Bethlen család címere. Erdélyi Irod. Szemle. 1928. 81. l.; *Balogh* 1934/I. 136. l. (renaissance motí-

¹ Talán Albertus de Pakos hársfaleveles címerével azonos (v. ö. *Archiv für Kunde Österreichischer Geschichts-Quellen*. II. Jahrg. 1849. II. Bd. melléklet Firnhaber cikkéhez XXIII. sz.), mely ugyanazon az 1492-es oklevelen szerepel, amelyen Bethlen Miklós pecsétje is látható.

² V. ö. *Oklevéltár* a losonczy Bánffy család történetéhez. II. Budapest, 1928. 497. l.

vumok tűnnek fel rajta); *Kampis A.*: Erdély iparművészetéről. Budapest, 1936. 26. l. — Kny. a Történeti Erdély-ből. Szerk. Asztalos M. Budapest, 1936. (a XV. század végéről); *Horváth* 1939. p. 51. (renaissance stílusú); Magyar Művelődéstörténet. Szerk. Domanovszky S. II. Budapest, 1939. 228. l.; *Gerevich* 1940. 159. l. (Korvin Mátyás címere határozza meg korát); *Biró* 1941. 101. l.; *Pálinkás* 1942. 19. l.; *Voit P.*: Adatok a magyar festőasztalosok munkásságának bibliográfiájához. Gerevich Emlékkönyv. Budapest, 1942. 114. l. (a középkori ízlés, a későgótika emléke).

HOMORÓDSZENTPÉTER. unit. templom. (Udvarhely vármegye)

Az egykori festett karzat maradványai (205—206. kép). XVI. század első negyede (1520 körül).

A karzattól nyolc festett deszka maradt fenn töredékes állapotban. Egy-egy négyszögletes mezőt elfoglaló díszítmény 2—2 deszkára terjed ki.

Méretei: 150 cm magas, 40 cm széles a koszorúba foglalt címerrészt ábrázoló ép deszka, 90 cm magas a középső festett mezeje. Tehát egy-egy teljes festett mező kb. 90x80 cm lehetett.

Színezése: a gótikus levelekkel díszített mezők: vörösesbarna alapon fehéres és téglavörös, illetve vörösesbarna levelek fekete körvonalakkal; a magyar címeres mező: vörösesbarna alap, zöld-fehér levélkoszorú, fehér sarokvirágok vörös középpel, fehér-fekete száakkal, mindenütt fekete körvonalak; a címeres félmező: zöldes-vöröses alapon fehér levelek, fekete körvonalakkal; a karzat-végződéseken levő félkörös levéldíszek fekete színűek, a lilionalakú virágok közepe fehér, szélük vöröses, körvonalaiuk feketék.

Címerek: az egyik, mezőben Magyarország címere a hasított pajzs jobb felén a vágásokkal, a másik mezőben szintén címerpajzs, valószínűleg a donátor elmosódott címerével: három levélből kinyíló virág (Kelemen Lajos feltevése szerint a Varkocs címer).

A karzat-töredékek a jelenlegi karzat aljára voltak felszegezve. Kelemen Lajos és Debreczeni László fedezte fel 1937-ben.

NAGYVÁRAD, püspöki, utóbb fejedelmi palota. (Bihar vármegye)

Festett mennyezetek. XVI. század.

Történeti adatok:

1600. *Inventarium universale rerum omnium in Arce Varadiensis in anno sexcentesimo repertorum*: „Interior habitatio Belső szoba vocata: .....Velum huius habitationis seu pinnaculum ex asseribus fabricatum est optime depictum. Sequitur domus alia, in qua Princeps Transylvaniae natus fuisse dicitur... Pinnaculum seu velum domus, uti prioris depictum“. (Közölve: Bunyitay V.: A váradi püspökség története. II. Nagyvárad, 1883. 235—236. l.)

1609 jún. 27. *Miskolczy István* feljegyzése: „Reginae palatium fuit quondam nobile, cuius adhuc laqueare regium splendorem prae se ferre videtur“. (Közölve: Miller, J. F.: Nachrichten eines Augenzeugen aus dem XVII. Jahr-

hundert von der Grosswardeiner Festung, Zeitschrift von und für Ungern. Hgg. von L. von Schedius. Pesth, 1804. S. 52.)

SZÉKELYDÁLYA, ref. templom. (Udvarhely vármegye)

A szentély boltozatára festett virágos freskók. (192—195. kép.) XVI. század eleje. (1501—1525 között.)

Színezése: a mezők alapszíne aranybarna vagy világoszöld, a levélindák világoszöldek, a virágok feketésbarna és sárgásbarna színűek, az indalevelek es alakok feketén körvonalazva és fekete belső rajzzal, a gótikus bordaíveken barnaszínű, fehérvégződésű levéldísz.

Címerek: a Jagello-kori országcímer, a székely nemzet címere, Brassó város címere, Segesvár (?) címere (a szentély északi oldalán); Barlabássy Lénárd alvajda (1501—1525) címere, három hárslevelet ábrázoló címer, Szeben (?) város címere, magyar címer a vágásokkal (a szentély déli oldalán).

Renaissance részletek: a gótikus bordákra festett levéldísz, renaissance levélrozetta a törököt ábrázoló boltcikkelyben, a címerpajzsok alakja, Szeben címerében a bástya rusztikás kapuja.

Irodalom: *Orbán* I. 1868. 178. l. (XIV. századi. Címerei: Magyarország, székely nemzet, Brassó, Kolozsvár, ökörfő, három rózsalevél [talán Rozsnyó], talán Szeben, magyar címer); *Huszka J.*: A derzsi falképek. *Arch Ért.* 1888. 51. l. (XVI. századi renaissance munka); *Fittler K.*: Építészet. — Magyarország közgazdasági és közművelődési állapota ezeréves fennállásakor és az 1896. évi ezredéves orsz. kiállítás eredménye. Szerk. Matlekovits S. V. köt. Budapest, 1898. 84. l. (magyaros motívumok vannak benne); *Gerecze* 1906. 947. hasáb; *Szőnyi O.*: Régi magyar templomok. Budapest, 1933. 250. kép, 228. l.; *Genthon I.*: Az orthodoxia művészete Erdélyben. *Magyar Szemle.* 1934. 245. l. (1500 körül); *Sebestyén, J. von.*: Das Wappen von Kronstadt. Mitteilungen des Burzenländer Sächsischen Museums. I. Kronstadt, 1937. S. 17—18. (A festő Brassóban tanult. Valószínűleg Rozsnyón született, mert Rozsnyó címere a három rózsával itt is előfordul.¹ Megtalálható rajta Barlabássy Lénárd alvajda címere is, ami korhatározó. Tehát 1493 és 1523 között készült); *Ştefănescu, I. D.*: L'art byzantin et l'art lombard en Transylvanie. Paris, 1938. p. 35, 36.; *Balogh* 1939. 555. l. (Ornamentikája német eredetű, de a felhasználás módja, az alakok rajza és a fej típusok a szász művészettel ellentétesek. Hasonló ornamentika a gogánviraljai mennyezeten és a csík-szentléleki oltáron); *Bíró* 1941. 65. l. (1500 körül).

Szárnyas oltárok

Általános irodalom: *Roth* 1906. = Roth, V.: Geschichte der deutschen Plastik in Siebenbürgen. Strassburg, 1906. S. 46—74.; *Roth* 1908. = Roth, V.: Geschichte des deutschen Kunstgewerbes in Siebenbürgen. Strassburg. 1908. S. 168—171, 178—179.; *Roth* 1913. = Roth V.: Erdély szárnyasoltárai. — Magyarország Műemlékei. Szerk. Forster Gy. III. Budapest, 1913. 116—180. l.; *Roth* 1916. = Roth, V.: Siebenbürgische Altare. Strassburg, 1916.; *Roth*

¹ Ez tévedés, mert ilyen címer a mennyezeten nem található. Orbán ugyan három rózsalevelekről beszél és feltételesen szintén Rozsnyóval hozza kapcsolatba, de tévesen, mivel a címerben nem rózsalevelek, hanem hárslevelek láthatók.

1917. — Roth V.: Erdélyi oltárok. Arch. Ért. 1917. 87—99. l.; *Divald* 1927. = Divald K.: Magyarország művészeti emlékei. Budapest, 1927. 163—166. l.; *Divald* 1929. = Divald K.: Székely szárnyas oltárok. — Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum 50 éves jubileumára. Sepsiszentgyörgy, 1929. 406—408. l.; *Péter* 1930. = Péter A.: A magyar művészet története. Budapest, 1930. I. 132—134, 160. l.; *Genthon* 1932. = Genthon I.: A régi magyar festőművészet. Vác, 1932. 125—127. l.; *Hekler* 1934. 101—102. l.; *Roth* 1934. = Die deutsche Kunst in Siebenbürgen. Hgg. von V. Roth. Berlin-Hermannstadt/Sibiu. 1934. S. 35—42, 120—145.; *Csabai* 1934. 64—70. l.; *Genthon* 1936. 16—19. l.; *Hoffmann* 1937. = Hoffmann E.: Jegyzetek a régi magyar táblafestészethez. Arch. Ért. 1937. 28—29. l.; *Hekler* 1937. S. 73, 82—83.; *Rados* 1938. = Rados J.: Magyar oltárok. Budapest, 1938.; *Balogh* 1939. 557—559. l.; *Horváth* 1939. p. 99—101.; *Gerevich* 1940. 154—155. l.; *Kampis* 1940. = Kampis A.: Középkori faszobrászat Magyarországon. Budapest, 1940.; *Balogh* 1941. S. 352—354.; *Biró* 1941. 69—70. l.

BENE (Meeburg), ev. templom. (Udvarhely vármegye)

Szárnyasoltár Szent Orsolya életének jeleneteivel. 1513.

Renaissance részletek: a szárnyképek keretelése renaissance levélsorral, Szent Orsolya római bevonulását és pápai megáldatását ábrázoló képeken az architektonikus háttér.

Irodalom: *Roth* 1906. S. 48—49.; *Roth* 1908. S. 169.; *Roth* 1913. 159—160. l. (1513-ból való); *Roth* 1916. S. 85—86., Taf. XXVII—XXVIII.; *Roth* 1917. 91 l.; *Péter* 1930. 132. l.; *Genthon* 1932. 126. l.; *Roth* 1934. S. 134—135. (valószínűleg Johann Stoss segesvári műhelyéből); *Csabai* 1934. 69. l.; *Genthon* 1936. 18. l.; *Hekler* 1937. S. 82.; *Horváth* 1939. p. 52, 99.; *Biró* 1941. 69. l.

BERETHALOM (BIRTHÄLM), ev. templom. (Nagy-Küküllő vármegye)

Szárnyasoltár. 1515.

Renaissance részletek: a szárnyképek keretelésén renaissance levéldíszítés.

Irodalom: *Müller, Fr.*: Die ev. Kirche in BIRTHÄLM. Archiv des Vereines für sieb. Landeskunde. N. F. II. 1855. S. 204—205.; *Salzer, J. M.*: BIRTHÄLM in Siebenbürgen. Wien, 1881. S. 85—86.; *Gerecse* 1906. 515. hasáb; *Roth* 1906. S. 54—56.; *Roth* 1908. S. 170.; *Roth* 1913. 142—146. l. (1515-ből való. Valószínűleg a templom Johannes nevű plébánosa készítette, mert a predella egyik címerén kehely és I O betűk láthatók. A másik címer a medgyesi széké); *Roth* 1916. S. 99—106., Taf. XL—XLI.; *Roth* 1917. 92. l.; *Péter* 1930. 132. l.; *Genthon* 1932. 126. l.; *Roth* 1934. S. 131—133.; *Genthon* 1936. 18. l.; *Hoffmann* 1937. 28. l. (Schongauer átvételek jegyzéke); *Hekler* 1937. S. 82.; *Kampis* 1940. 140. l.; *Biró* 1941. 60, 69. l.

BOGÁCS (Bogeschorf), ev. templom. (Kis-Küküllő vármegye)

Szárnyasoltár. 1518.

Renaissance részletek: a szárnyképek renaissance levélsoros keretelése, a szárnyképek feletti préselt növényi díszítés egyes motívumai.

Irodalom: *Gerecse* 1906. 417. hasáb; *Roth* 1906. S. 51—54.; *Roth* 1908. S. 169.; *Roth* 1913. 140—149. l. (1518-ből való); *Roth* 1916. S. 106—109., Taf. XLIII—XLVI.; *Roth* 1917. 93. l.; *Péter* 1930. 132. l.; *Genthon* 1932. 126. l.; *Csabai* 1934. 69. l.; *Roth* 1934. S. 137.; *Genthon* 1936. 18. l.; *Hoffmann* 1937. 28. l.; (az egyik képen Dürer-átvétel); *Kampis* 1940. 141. l.; *Biró* 1941. 60, 69. l.

BRULYA (Braller), ev. templom. (Nagy-Küküllő vármegye)

S z á r n y a s o l t á r . 1520 körüli.

Renaissance részletek: a szárnyképek keretelése.

Irodalom: *Gerecse* 1906. 516. hasáb; *Roth* 1916. S. 95—98. (1520-ban állították fel). Taf. XLIX.; *Roth* 1917. 92. l.; *Roth* 1934. S. 135.

CSÍKCSATÓSZEG, r. k. templom. (Csík vármegye)

S z á r n y a s o l t á r . XVI. század második negyede.

Renaissance részletek: a szárnyképek keretelése renaissance levélsorral.

Irodalom: *Huszka J.:* Szent László legenda székelyföldi falképekben. Arch. Ért. 1885. 212. l.; *Huszka J.:* Magyar szentek a Székelyföldön a XV. és XVI. században. Arch. Ért. 1886. 131. l.; *Gerecse* 1906. 267. hasáb; *Roth* 1916. S. 181.; *Roth* 1917. 98. l.; *Divald* 1929. 410. l.; *Vámszer G.:* Csík vármegye turistakalauza és térképe. Mercurea-Ciuc, 1934. 65. l.; *Endes M.:* Csík-, Gyergyó-, Kászonszékek földjének és népének története. Budapest, 1938. 78. l.; *Balogh* 1939. 558. l.; *Balogh* 1941. S. 354.

CSÍKMENASÁG, r. k. templom (Csík vármegye), utóbb M. Nemzeti Múzeum (Lt. sz. 67/915.—1915-ös vétel), majd Orsz. Magy. Szépművészeti Múzeum.

S z á r n y a s o l t á r (217, 219. kép). 1543.

Felirata:

REGINA·CELLI·LETARE·ISQ·3

Renaissance részletek: az oltárszekrény felépítése és díszítése, három szárnyképen (Krisztus Kajafás előtt, Ostorozás, Töviskoronázás) az architektonikus háttér Dürer metszetei nyomán.

Irodalom: *Benkő K.:* Csík, Gyergyó és Kászon Leírások. Kolozsvárt, 1853. 133. l. (A napkeleti oldalon volt elhelyezve. Felirata: „Regina Coeli laetere. 1563.“); *Orbán II.* 1869. 42. l. (Elhelyezésének története. Az oltár „byzanci stílusban“ készült. A Madonna-szobor állítólag Hóltővényből.); *Gerecse* 1906. 266. hasáb; *Roth V.:* A székelyszombori és a szent-erzsébeti oltárok. Kolozsvár, 1910. 8, 10—11. l. — Közlemények az Erdélyi Nemz. Múzeum Érem- és Régiségtárából. 1. sz. (A menasági és a székelyszombori oltárok között szoros összefüggés vehető észre. Mindkettő festményei Dürer metszetek után készültek, a szárnyak arany keretelése azonos, a Töviskoronázás egyik poroszlója mindkét oltáron ugyanazon minta nyomán készült); *Gyárfás T.:* Régi Máriaszobrok Csíkmegyében. Batthyáneum. I. Brassó, 1911. 97—98. l. (hazai mester munkája); *Supka G.* ismertetése a Batthyáneumról. Arch. Ért. 1911. 447. l.; *Roth* 1913. 171—173. l. (A szobrok frank munkák. Talán Stoss Keresztély művei); *Roth* 1916. S. 161—165., Taf. LXIII—LXV.; *Roth* 1917. 96. l.; *Gerevich T.:* A régi magyar művészet európai helyzete. Minerva 1923. 118. l. (A Czakófiak megrendelésére [!] készült menasági oltáron olasz hatásra kerek arctípusok); *Elek A.:* A Nemzeti Múzeum újra elrendezett régiségtára. Magyar Művészet. 1925. 260. l. (durva iparosmunka, de ornamentikája igen gazdag); *Divald* 1927. 166. l.; (*Varju, E. von.:* Führer durch die Schausammlung der historischen Abteilurtg des Ungarischen National-Museums. Budapest, 1928. S. 20., új kiadása Budapest, 1933. S. 23. (tévesen mint csíkszentléleki oltár); (*Varja E.:* A M. Nemzeti Múzeum Történeti Osztálya. Vezető a kiállított gyűjteményekben. Budapest, 1929. 32. l.; *Divald* 1929. 408. l. (A festmények nem egy mestertől. A szárnyképek ugyanabból a műhely-

ből kerültek ki, mint a csíkszentléleki oltár. Az oltárszekrény 1510 körül már készen állhatott); *Péter A.*: Magyar képzőművészet. — Magyarország Vereckétől napjainkig. V. Budapest, 1929. 42. l.; *Péter* 1930. 134. l.; *Fenyő I.—Genthon I.*: A M. Nemzeti Múzeum szárnyasoltárai. Magyar Művészet. 1931. 519. l. (elmaradt munka); *Genthon* 1932. 127. l. (tehetetlen vidékiesség); *Rapaics R.*: A magyarság virágai. Budapest, 1932. 152. l., VII. tábla. (Az Angyali üdvözet-képen a festő tudatosan helyettesítette a liliumot a gyöngyvirággal. Az utóbbi a magyarság kedvelt virága volt); *Szónyi O.*: Régi magyar templomok. Budapest, (1933). 280. kép, 232. l. (Az oltár középső része a szárnyakkal 1520 körül készült, az oromzat és a predella 1543-ban); *Csabai* 1934. 65. l. (1520-ból való. Ismeretlen mestere a Düreri mintaképeket erősen átalakította); *Hekler* 1934. 102. l.; *Roth* 1934. S. 40, 143. (Felépítése hasonlít a szászsebesi oltárhoz. Közeláll a szász oltárokhhoz); *Kampis A.* ismertetése. „Die deutsche Kunst in Siebenbürgen“ c. munkáról. Századok. 1935. 455. l.; *Genthon* 1936. 17, 18, 19. l. (tehetetlen vidékiesség jellemzi); *Hoffmann* 1937. 25. l. (Dürer-átvételek jegyzéke); *Hekler* 1937. S. 73, 82.; *Endes M.*: Csík-, Gyergyó-, Kászton-székek földjének és népének története. Budapest, 1938. 77. l.; *Rados* 1938. 60. l.; *Ştefănescu, I. D.*: L'art byzantin et l'art lombard en Transylvanie. Paris, 1938. p. 62. — Recherches d'iconographie et d'histoire. (Ikonografiai leírás, tele hibákkal); *Balogh* 1939. 558. l.; *Magyar Művelődéstörténet.* Szerk. Domanovszky S. II. Budapest, 1939. 119. l.; *Gerevich* 1940. 155. l. (magyar munka); *Kampis* 1940. 142, 151. l. (a népi barkácsolás határán mozgó alkotás); *Genthon I.*: A magyar festőművészet története. — A Szépművészeti Könyve. Kiadja a Pesti Hírlap R. T. Budapest, 1940. 898, 899. l.; *Kampis A.*: Régi magyar szobrászat. — u. o. 474. l.; *Balogh* 1941. S. 353. (a Madonna fejtípusa a csíkszentmártoni Máriával és a csíkszögödi női szenttel függ össze), S. 354.; *Biró* 1941. 69. l.; *Pálinkás* 1942. 16. l.; *Vásárhelyi Z. E.*: Művészetében élő Kolozsvár. — Kolozsvár. Szerk. Makkai L. és Vásárhelyi Z. E. Budapest, 1942. 69. l. (Czakó mester fiának alkotása 1510-ből [!]).

CSÍKSOMLYÓ, Szent Péter és Pál templom (Csík vármegye), utóbb Orsz. Magy. Szépművészeti Múzeum és Erdélyi Nemzeti Múzeum.

Szárnyasoltár (218, 263. kép). 1510—1520 körül.

Címerei: a heraldikai jobboldalon a Jagello-kori magyar címer, a baloldalon a székely nemzet címere. Lelőhelye: Csíksomlyó, Szent Péter és Pál templom. 1888 táján az oltárt szétbontották. Két szárnya az Orsz. Magy. Szépművészeti Múzeumba (Lt. sz. 181. — 1888-iki vétel), középképe a M. Nemzeti Múzeumba (Lt. sz. 67/91. — 1891-iki vétel), az oltárszekrény és a predella az Erdélyi Nemz. Múzeumba (Lt. sz. II. 5827—31. — 1911-iki vétel) került. Utóbb a középkép is átadatott a Szépművészeti Múzeumnak.

Renaissance részletek: az oltárszekrény felépítése és díszítése.

Irodalom: *Huszka J.*: Szent László legenda székelyföldi falképekben. Arch. Ért. 1885. 212. l.; *Huszka J.*: Magyar szentek a Székelyföldön a XV. és XVI. században. Arch. Ért. 1886. 131—133. l.; *Térey G.*: A Szépművészeti Múzeum régi képtárának leíró lajstroma. Budapest, 1906. 7—8, 12—13. l. (magyarországi festő a XVI. sz. 1. feléből); *Az O. M. Szépművészeti Múzeum állagai.* III. rész. 1. füzet. Budapest, 1914. 4. l. 181. sz. (az eddigi katalógusirodalommal); *Roth* 1916. S. 181. (Német renaissance elemek a kereten. XVI. sz. eleje); *Roth* 1917. 98. l.; *Térey G.*: Az O. M. Szépművészeti Múzeum Régi képtárának katalógusa. IV. kiadás. Budapest, 1918. 137—138. l. 12—13. sz.; *Térey G.*: Az O. M. Szépművészeti Múzeum Régi Képtárának katalógusa. V. kiadás. Budapest, 1924. 96. l. 12—13. sz.; *Fenyő I.—Genthon I.*: Régi magyar képek a Szépművészeti Múzeumban. Magyar

Művészet 1928. 89. l. („elrettentő példái a szinte napszámba való lélektelen mázolásnak“. XV. század vége); *Divald* 1929. 408. l. (Hatott rá a görögkeleti művészet, bár felfogása nyugati jellegű); *K. Sebestyén J.*: A középkori nyugati műveltség legkeletibb határai. Cluj-Kolozsvár, 1929. 33. l. 6. jegyz. — Erdélyi Tudományos Füzetek. 19. sz. (az oltáron a székely nemzet címere¹ látható); *Genthon I.*: Erdély sajátos festészete. Műgyűjtő, 1930. 76. l.; *Tarczai Gy.*: Magyar szentek. Budapest, 1930. 30. l.; *Fenyő I.—Genthon I.*: A M. Nemzeti Múzeum szárnyasoltárképei. Magyar Művészet. 1931. 518. l. (1520 után készült, de igen elmaradott. A címer — Varju Elemér megállapítása szerint — a Vízaknai családé); *Genthon* 1932. 127. l. (sivár, száraz munka); *Roth* 1934. S. 40, 138—139. (Vízaknai család alapítása. Távol áll a szász oltároktól. Talán székely munka); *Hekler* 1934. 101. l.; *Kampis A.* ismertetése „Die deutsche Kunst in Siebenbürgen“ c. munkáról. Századok. 1935. 455. l.; *Genthon* 1936. 18. l.; *Hekler* 1937. S. 82, 83.; *Endes M.*: Csík-, Gyergyó-, Kászsónszékek földjének és népének története. Budapest, 1938. 76—77. l.; *Rados* 1938. 60. l.; *Balogh* 1939. 558. l. (1510—20 között); *Horváth* 1939. p. 96. (Flamand hatás. 1500 körül készült); *Gerevich* 1940. 154. l.; *Genthon I.*: A magyar festőművészet története. — A Szépművészetek Könyve. Kiadja a Pesti Hírlap R. T. Budapest, 1940. 899. l.; *Balogh* 1941. S. 354.; *Biró* 1941. 69. l.; *Gerevich T.*: Korvin Mátyás művészeti politikája. Szépművészet. 1942. 97. l. („olaszos, úgy elrendezésében, mint kissé kemény formaadásában és típusaiban“).

CSÍKSOMLYÓ (Csíkcsofotfalva), Szent Péter és Pál templom (Csík vármegye), utóbb Kolozsvár, Erdélyi Nemzeti Múzeum (Lt. sz. II. 5825—26, 5829. — 1911-iki vétel).

Szárnyasoltár (214. kép). 1520 körül (1518 után).

Renaissance részletek: az oltárszekrény felépítése és díszítése (a barokk toldások nélkül), Krisztus ostromozását ábrázoló képen az architektonikus háttér Dürer metszete nyomán.

Irodalom: *Balogh* 1939. 558. l. (Középső képe Dürer egyik metszete után készült, fejtípusa azonban a csíkszentimrei oltárhoz kapcsolódik); *Balogh* 1941. S. 354.

CSÍKSOMLYÓ, Szent Péter és Pál templom, utóbb Csíksomlyói Múzeum.

Vir dolorum szobor (226. kép). 1520—1530 körül.

Anyaga: fa. Mérete: 122 cm magas. Színezése: piros palást, kék-arany ágyéklepel. Erősen átfestve. Lelőhelye: Csíksomlyó, Szent Péter és Pál templom. (Domokos Pál Péter közlése.) Talán szárnyasoltár maradványa.

Irodalom: *Balogh* 1941. S. 353. (a nagyobbik csíksomlyói oltár középképének fejtípusaihoz kapcsolódik).

CSÍKSZENTLÉLEK, r. k. templom (Csík vármegye), utóbb Budapest, M. Nemzeti Múzeum (Lt. sz. 171/914. — 1914-es vétel), majd Orsz. Magy. Szépművészeti Múzeum.

Szárnyasoltár (211—213. kép). 1510.

Felirata:

INSIGNIA · FILIORVM · CSAKO · IS · T · O ·
INSIGNIA · DOMINI · REGIS · VNGARIE

¹ A címerre vonatkozólag v. ö. még *K. Sebestyén J.*: Erdély címere. Turul. 1917. 34. l.

Címerei: a heraldikai jobboldalon a Czakó-címer, a baloldalon a Jagellokori magyar címer.

Renaissance részletek: a szárnyképek keretelése renaissance tojással, a lunetta alakú oromzat, a felirat betűi, a Szentlélek kitöltését és Krisztust Pilátus előtt ábrázoló szárnyképeken a brokátfüggöny, Krisztus ostorozását ábrázoló szárnyképen az oszlop.

Irodalom: *Benkő K.*: Csík, Gyergyó és Kászon Leírások. Kolozsvárt, 1853. II. rész. 103. l.; *Orbán* II. 1869. 32. l. (1512-ben Czakó János csináltatta); *Gerecze* 1906. 268. hasáb; *Gyárfás T.*: Régi Máriaszobrok Csíkmegyében. Batthyáneum. I. Brassó, 1911. 98. l. (1510-ből); *Roth* 1913. 156—157. l. (Festője közelállt a frank festőiskolához. Bevándorolt mesterlegény műve. Erdélyben helyi festőiskolák nem voltak.); *Roth* 1916. S. 66—68.; *Roth* 1917. 90. l. (1914-ben került a Nemzeti Múzeumba); *Divald* 1927. 165. l. (napszámba dolgozó, a képírást mesterség szerűen űző festő munkája); *Péter* 1930. I. 132. l. (a középső képen Kulmbach hatása); *Genthon* 1932. 125. l. (Nem vándor német, hanem erdélyi mestertől. Hasonló emlékek csak az erdélyi székely és szász területen találhatók); *Elek A.*: A Nemzeti Múzeum újra elrendezett régiségtára. Magyar Művészet. 1925. 260. l. (kezdetleges festő, de alakjai, apostolfejei életszerűek); *Petranu, C.*: Revendicările artistice ale Transilvaniei. Arad, 1925. p. 57, 136.; (*Varju, E. von*): Führer durch die Schausammlung der hist. Abteilung des Ung. National-Museums. Budapest, 1928. S. 26., újabb kiadás Budapest, 1933. S. 29.; (*Varju E.*): A M. Nemzeti Múzeum Történeti Osztálya. Vezető a kiállított gyűjteményekben. Budapest, 1929. 43. l.; *Divald* 1929. 408. l. (a képek Dürer után szabadon átalakítva); *Péter A.*: Magyar képzőművészet. — Magyarország Vereckétől napjainkig. V. Budapest, 1929. 42. l.; *Genthon I.*: Erdély sajátos festészete. Műgyűjtő. 1930. 76. l. (a benei, bogácsi segesvári oltárokhoz áll közel); *Fenyő I.—Genthon I.*: A M. Nemzeti Múzeum szárnyasoltárképei. Magyar Művészet 1931. 518. l. (Ugyanabból a műhelyből származnak: csíkszentléleki oltár, bogácsi oltár 1518. segesvári Szene Márton oltár, benei oltár. A bogácsi és a segesvári oltár a mester sajátkezű munkája, a többi tanítványoktól); *Csabai* 1934. 69. l.; *Hekler* 1934. 101. l.; *Roth* 1934. S. 40, 138—139. (*Reitzenstein*: távol áll a szász oltároktól talán székely munka); *Genthon* 1936. 17-18 l.; *Balogh* 1937. 126. l.; *Hoffmann* 1937. 22. l. (A Szent Ferenc stigmatizációját ábrázoló kép eksztatikus előadásával Hans Fries hasonló tárgyú képére emlékeztet); *Hekler* 1937. S. 83—84. (a középső kép a grossgmainsi oltárra emlékeztet); *Endes M.*: Csík-, Gyergyó-, Kászonszékek földjének és népének története. Budapest, 1938. 77. l.; *Rados* 1938. 59—60 l.; *Balogh* 1939. 558. l. (túlemelkedik az átlagos provinciális színvonalon); *Magyar Művelődéstörténet*. Szerk. Dománovszky S. II. Budapest, 1939. 111, 113, 349, 389, 392, 668. l. (1512-ben készült. 1914-ben vásárolta meg a M. Nemzeti Múzeum); *Gerevich* 1940. 155. l.; *Lechner J.*: A magyar építészet a renaissance korától a milleniumig. — A Szépművészetek Könyve. Kiadja a Pesti Hírlap R. T. Budapest, 1940. 174. l.; *Az O. M. Szépművészeti Múzeum Évkönyvei*. IX. 1937—39. Budapest, 1940. 272. l., XII. tábla. 13—14. kép; *Balogh* 1941. S. 354.; *Biró* 1941. 69. l.

FÖLDSZIN (Felsendorf), ev. templom (Nagy-Küküllő vármegye), utóbb Segesvár, Múzeum.

Oltár. XVI. század második negyede.

Renaissance elemek: a keretelés XVI. századi részletei (az alsó keretléc tojás- és levélsorral és talán a háromszögű oromzatnak astragalossorral díszített keretelése).

Irodalom: Roth 1913. 171. 1. (XVI. század 1. negyede); Roth 1916. S. 160—161., Taf. LXII.; Roth 1917. 96. 1.

KUND (Reussdorf), ev. templom. (Kis-Küküllő vármegye)

Oltár. XVI. század első negyede.

Renaissance részletek: a szárnyképek renaissance levélsoros keretelése.

Irodalom: Roth 1908. S. 169.; Roth 1913. 163—164. 1. (XVI. sz. 1. negyede); Roth 1916. S. 92—93., Taf. XLII/a.; Roth 1917. 92. 1.; Roth 1934. S. 135.

MEDGYES, ev. templom. (Nagy-Küküllő vármegye)

Utolsó vacsorát ábrázoló kép (utólagosan a régebbi szárnyasoltár predellája fölé szegezve). 1525—1530 körül (?).

Renaissance részletek: a kép keretelése, a festmény architektonikus háttere.

Irodalom: Roth, V.: Der spätgotische Flügelaltar in Mediasch. Archiv des Vereines für sieb. Landeskunde. 1907. S. 202—205.; Roth 1913. 125—133. 1. (1480—1490 között készült az oltár. A predellára szögezett kép nem tartozik hozzá, XVI. század elejéről való. A communio térdeplő képe lehetett. A jobbszélen a donátor alakja és címere látható); Roth 1916. S. 40-41, Taf. XV—XVI.; Roth 1934. S. 140—146. (az Utolsó vacsorát ábrázoló kép közel áll Vincencius műveihez); Bielz, J.: Porträtkatalog der Siebenbürger Sachsen. Hermannstadt, 1936. S. 29. Nr. 329. — Archiv des Vereines für sieb. Landeskunde. 49. Bd 1. Heft. (A donator Fridericus [1560] segesvári plébános. Vincencius műve).

MUZSNA (Meschen), ev. templom (Nagy-Küküllő vármegye), utóbb NAGYSINK (Gross-Schenk), ev. templom. (Nagy Küküllő vármegye)

Tamás oltár. 1521.

A középső képen Krisztus és a hitetlen Tamás, a lunettában szent Kristóf története. Felirata és jelzése a középső képen:

DOMIN⁹ MEVS ET DEVS MEV⁹

THOMA QVIA VIDISTI CREDIDISTI BEATI QVI NŌ VIDERT ET CREDIERVT

VINCĒCIVS FACIEBAT 1521

XVI. századi részek: a középső kép (Krisztus és Szent Tamás), a lunetta-kép (Szent Kristóf legendája), a középső kép kerete az alsó rész kivételével. XVIII. századi részek: a középső kép keretének alsó része, a lunetta kerete, az oltárt körülvevő díszítés.

Történeti adatok:

A *nagysink* iskola anyakönyvének feljegyzése (Matricola Scholae Nagy Senkensis. p. 316.) szerint a nagysinkiek 1722-ben, miután a régi szárnyasoltárukat kénytelenek voltak Kornis Zsigmondnak adni „kauften die Gross-Schenker von Meschen (Muzsna) die mittlere Tafel, welche die Auferstehung Christi und besonders den Ap. Thomas praesentirt, oben drüber ist die fabula S. Cristofori zu sehen, sie bezahlens mit fl. 32. Das Aus-Werk um diese Tafel

lies Titl. H. Martin Sutoris, damaliger Königsrichter durch einen kayserl. Reuter von der Bildhauerprofession für fl. 100 verfertigen". (Közölve: Roth 1913. 165. l.)

Irodalom: Roth, V.: Der Thomasaltar in der ev. Kirche zu Gross-Schenk. Hermannstadt, 1904. S. 5—16. — kny. a Korrespondenzblatt des Vereines für sieb. Landeskunde 1904. évfolyamából. (Részletes leírás. Vincencius nem szász, hanem vándor német festő volt); Roth 1913. 165—167. l. (leírása, története); Roth, V.: Der Hermannstädter Mater Vincencius. Korrespondenzblatt des Vereines für sieb. Landeskunde. 1914. S. 118. (a kölni Tamásoltárra emlékeztet); Roth 1916. S. 140—150., Taf. LVII. (Vince mester délnémet műhelyben tanult); Roth 1917. 95. l.; Genthon 1932. 126. l.; Roth 1934. S. 129.; Genthon 1936. 18. l.; Hekler 1937. S. 83.; Hoffmann 1937. 28. l. (a középső kép Dürer [kis fametszetpassio B. 49.] után szabadon); Biró 1941; 69. l.

NAGYDISZNÓD (Heltau), ev. templom. (Szeben vármegye)

S z á r n y a s o l t á r . 1525.

A középső képen Krisztus keresztelése. A belső szárnyakon kívülről: Szent Antal, Szent Severus (?), Remete Szent Pál, torentinói Szent Miklós. A belső szárnyakon belülről: Ker. Szent János születése, Ker. Szent János lefejezése, Evangelista Szent János Pathmos szigetén, Ev. Szent János mártíriuma. A külső szárnyak belső lapjain: Szent Alajos, Szent József. József patriarcha a kútban, szent bíboros. A predellán jelenetek Szent Severus életéből. A lunettában Szent Mihály egy haldokló ágyánál. Felirata és jelzése a predella bal-sarkán:

D·O·M·D·I·V·O·Q·S·E·V·E·R·O·E·P·O·R·A·V·N·E·S·I·1525
V·I·N·C·E·C·⁹·P·I·N·X·I·T

Megmaradt részei:

Predella (a balsarok kivételével). A felső jobbsarokban évszámjelzés: 1 5 2 5. (191. kép.) Nagyszeben, Brukenthal Múzeum; *lunetta*, Nagyszeben, ev. templom. Ferula.

1880-ban szétbontották s Nagyszebenbe szállították, hogy a Brukenthal Múzeumban helyezték el. Ez azonban nem történt meg, csak a predella került a Múzeumba, a többinek nyoma veszett. A középső kép és 2 szárny Pach Melanie bárónő, szül. Csáky grófnő pozsonyi gyűjteményébe került és onnan a műkereskedelemben. A 2 merev szárny eltűnt. A predellát 1902-ben Emil Sigerus ajándékozta a Brukenthal Múzeumnak. A lunettát 1914-ben találta meg Roth Viktor.

Irodalom: Reissenberger, L.: Kurzer Bericht über die von den Herrn Pfarrern A. B. in Siebenbürgen über kirchliche Altertümer gemachten Mitteilungen Hermannstadt, 1871. S. 7.; Wenrich, W.: Künstlernamen aus siebenbürgisch-sächsischer Vergangenheit. Archiv des Vereines für sieb. Landeskunde. 1889. S. 70. (Talán Vincenzo da Ragusával azonos?); *ab.*: ismeretetés Wenrich cikkéről. Arch. Ért. 1889. 275. l. (tévesen kisdísznódi oltárnak nevezi); Pulszky K.: Iparművészeti jegyzetek. Arch. Ért. R. F. XIII. 1879. 273. l. (Leírja és közli a feliratot); Wittstock, H.: Vergangenes und Gegenwärtiges aus Heltau. Hermannstadt, 1883. 5. 9. (1680-ban új keretet kapott. Az oltár jelenleg a szebeni Brukenthal Múzeumban); Teutsch, Fr.: Die Bilder und Altäre in den ev. sächsischen Kirchen. Korrespondenzblatt des

Vereines für sieb. Landeskunde. 1896. S. 46.; *Sigerus, E.*: Die Predella des alten Heltauer Altars. Korrespondenzblatt des Vereines für sieb. Landeskunde. 1905. S. 158. (A predella 1888-ban került tulajdonába, 1902-ben ajándékozta a Bruikenthal Múzeumnak. A predella jobsarkában 1525-ös évszámjelzés, a művészjelzés nem található, ellenben háromszor megismétlődik rajta a „Sanct Sever“ felirat. Nem erdélyi mester munkája.); *Gerecze* 1906. 781–782. hasáb (tévesen Kisdisznód alatt is); *Csaki, M.*: Führer durch die Gemäldegalerie. Baron Brukenthalisches Museum in Hermannstadt. VI. Aufl. Hermannstadt, 1909. S. 366. Nr. 1219. (a predella leírása); *Roth* 1913. 167–168. l. (Leírás. Vincencius nem volt hazai mester. Délnémet műhelyben tanulhatott), 169. l. (a lunettát tévesen a nagyszebeni oltárhoz kapcsolja); *Roth* 1916. S. 151–152. (Leírása, története); *Roth, V.*: Der Hermannstädter Maler Vincencius. Korrespondenzblatt des Vereines für sieb. Landeskunde. 1914. (a nagydisznódi oltár lunettája a nagyszebeni ev. templom Ferulájában őriztetik); *Roth* 1917. 95. l.; *Genthon* 1932. 126. l.; *Roth* 1934. S. 129.; *Genthon* 1936. 18. l.; *Hekler* 1937. S. 83.; *Biró* 1941. 69. l.

NAGYSZEBEN, ev. templom (Szeben vármegye), utóbb Brukenthal Múzeum.

S z á r n y a s o l t á r . XVI. század második negyede (?).

Renaissance részletek: a predellakép (Krisztus siratása) keretelése renaissance levél- és tojással (a predella-festmény át van festve).

Irodalom: *Roth* 1913. 168–170. l. (1520 körül készült); *Roth* 1916. S. 154–158., Taf. LX.; *Roth* 1917. 96. l.; *Csabai* 1934. 70. l.

NEMES (Nimesch), ev. templom. (Nagy-Küküllő vármegye)

O l t á r . XVI. század második negyede.

Renaissance részletek: az, oltárszekrény felépítése és keretelése (a kétoldalt levő faragott virágdísz és a vázák későbbiek).

Irodalom: *Roth* 1908. S. 178.; *Roth* 1913. 170–173. l. (1520 körül készült, a középső kép XIX. századi); *Roth* 1916. S. 158–160., Taf. LXI.; *Roth* 1917. 96. l.

RÁDOS (Radeln), ev. templom. (Nagy-Küküllő vármegye)

S z á r n y a s o l t á r (207, 228. kép). 1525.

Renaissance részletek: az oltárszekrény felépítése és díszítése, az Ecce homo képen renaissance architektúra Sebald Beham nyomán, továbbá még három szárnyképen (Krisztus Kajafás előtt, Ostorozás, Töviskoronázás) renaissance architektonikus háttér.

Irodalom: *Gerecze* 1906. 523. hasáb; *Roth* 1906. S. 70–74.; *Roth* 1908. S. 170, 178.; *Roth* 1913. 161–162. l. (1520 körül készült); *Roth* 1916. S. 89–92., Taf. XXXI–XXXIII.; *Roth* 1917. 91. l.; *Péter* 1930. I. 160. l.; *Hekler* 1934. 102. l.; *Roth* 1934. S. 136–137. (1525-ből. Frank típusok, Stoss hatás); *Hekler* 1937. S. 64, 82.; *Hoffmann* 1937. 29. l. (S. Beham és Dürer átvételek jegyzéke); *Balogh* 1939. 579. l.; *Horváth* 1939. p. 99.; *Kampis* 1940. 142, 151. l. (1520-as évek); *Biró* 1941. 60. l.; *Wühr, H.*: Siebenbürgen. Berlin, 1942. S. 22.

SEGESD (Schaas), ev. templom. (Nagy-Küküllő vármegye)

O l t á r . (208. kép.) 1520–1530 körül.

Renaissance részletek: a középső oltárszekrény felépítése és díszítése.

Irodalom: *Roth, V.*: Der Altar der heil. Sippe zu Schaas. Korrespondenzblatt des Vereines für sieb. Landeskunde. 1906. S. 1–7. 17–20, 33–36.; *Roth* 1908. S. 170, 178.; *Roth* 1913.

148—149. l. (1520 körül készült); *Roth* 1916. S. 109—114., Taf. XLVII—XLVIII.; *Roth* 1917. 94. l.; *Roth* 1934. S. 133—134. (1520-as évek); *Hekler* 1937. S. 82.; *Lechner J.*: A magyar építészet története a renaissance korától a milleniumig. — A Szépművészetek Könyve. Kiadja a Pesti Hírlap R. T. Budapesti, 1940. 174. l.; *Biró* 1941. 69. l.

SEGESVÁR, domonkostemplom (Nagy-Küküllő vármegye), utóbb Segesvár, Múzeum.

S z á r n y a s o l t á r Szent Márton életéből vett jelenetekkel. XVI. század első negyede.

Renaissance részletek: a szárnyképek renaissance levéldíszes keretelése, két szárnyképen (Szent Márton felruhazza a koldust, Szent Márton feloldozza a haldokló asszonyt) renaissance architektonikus háttér.

Irodalom: *Roth* 1908. S. 169.; *Roth* 1913. 162—163. l. (XVI. sz. 1. negyede); *Roth* 1916. S. 90—92., Taf. XXXIV—XXXVI.; *Roth* 1917. 91—92. l.; *Péter* 1930. I. 132. l.; *Genthon* 1932. 126. l. (közeláll a csíkszentléleki oltárhoz); *Roth* 1934. S. 135—136. (1513—1520/22 között készült); *Hekler* 1937. S. 82.; *Horváth* 1939. p. 52, 99.; *Biró* 1941. 69. l.

SOMOGYOM (Schmiegen), ev. templom (Kis-Küküllő vármegye), utóbb Segesvár, Múzeum.

S z á r n y a s o l t á r, XVI. század első negyede.

Renaissance részletek: a szárnyképek renaissance levélsoros keretelése, a szárnyképek feletti préselt növényi díszítés egyes motívumai.

Irodalom: *Roth* 1906. S. 46—47.; *Roth* 1908. S. 170.; *Roth* 1913. 140—141. l. (1515 körül készült); *Roth* 1916. S. 68—71., Taf. XXIV—XXV/a—b.; *Roth* 1917. 90. l.; *Hoffmann* 1937. 29. l. (az egyik kép Dürer-metszet nyomán); *Hekler* 1937. S. 82.

SOROSTÉLY (Schoresten), ev. templom. (Alsó-Fehér vármegye)

S z á r n y a s o l t á r. XVI. század első negyede.

Renaissance részletek: a szárnyképek renaissance levélsoros keretelése, bárom szárnyképen (Krisztus Kajafás előtt, Ostorozás, Töviskoronázás) architektonikus háttér Dürer-metszetek nyomán.

Irodalom: *Roth* 1913. 164. l. (XVI. sz. eleje); *Roth* 1916. S. 93—95.; *Roth* 1917. 92. l.; *Roth* 1934. S. 135.; *Hekler* 1937. S. 32.; *Hoffmann* 1937. 29. l. (Dürer átvételek jegyzéke).

SÖVÉNYSEG (Schweischer), ev. templom. (Nagy-Küküllő vármegye)

S z á r n y a s o l t á r. 1520—1522.

Renaissance részletek: a szárnyképek renaissance levélsoros keretelése, két szárnyképen (Krisztus Kajafás előtt, Ostorozás) az architektonikus háttér Dürer metszetei nyomán.

Irodalom: *Gerecse* 1906. 526. hasáb; *Roth* 1908. S. 169.; *Roth* 1913. 160—161. l. (1520-ban készült); *Roth* 1916. S. 87—88., Taf. XXIX—XXX.; *Roth* 1917. 91. l.; *Péter* 1930. I. 132. l.; *Roth* 1934. S. 135, 137.; *Hekler* 1937. S. 82.; *Hoffmann* 1937. 29. l. (Dürer-átvételek jegyzéke).

SZÁSZSEBES (Mühlbach), ev. templom. (Szeben vármegye)

S z á r n y a s o l t á r (209. kép). 1524 után.

Renaissance részletek: az oltárszekrény felépítése és díszítése, Joachim és

Anna találkozását ábrázoló szárnykép architektonikus háttere, Királyok imádását ábrázoló dombormű architektonikus háttere, az Angyali üdvöletet ábrázoló domborművön a könyvvállvány balusteroszlopa.

Irodalom: Storno Ferencz jelentése erdélyi archaeológiai útvjáról. Arch. Ért. R. P. II. 1870. 4. l. (korrenaissance); Roth, V.: Das Mühlbacher Altarwerk. Hermannstadt. 1903. — Kny. az Archiv des Vereines für sieb. Landeskunde. XXXII. kötetéből. (Részletes ismertetés. A XVI. század elején készült A délnémet iskolához kapcsolódik. Talán Veit Stoss fiától származik); *Gerecze* 1906. 790. hasáb; Roth 1906. S. 56—70. (1490—96 között készült Veit Stoss műve); Roth 1908. S. 169, 178.; *Éber L.*: Erdélyi szobrászati emlékek. Művészet 1909. 178. l. (1518-ban készülhetett. Nem Stoss műve. Az oltárszekrény a XVI. sz. 2. feléből.); *Gyárfás T.*: Veit Stoss Erdélyben. Batthyáneum. I. Brassó, 1911. 64. l. (Veit Stoss műve); Roth 1913. 150—156. l. (1523 nov. 9. és 1524 aug. 24. között restauráltak az 1523-iki földrengéstől megrongált oltárt. 1518-ban készült. Veit Stoss műhely köréből származik); Roth 1916. S. 114—136., Taf. LI—LVI.; Roth 1917. 94. l.; *Divald* 1927. 163. l.; *Péter* 1930. I. 160. l.; *Genthon* 1932. 127. l.; *Szónyi O.*: Régi magyar templomok. Budapest, (1933). 279. kép, 232. l. (Leírás. Az eddigi feltevések ismertetése); *Balogh* 1934/I. 136. l.; *Csabai* 1934. 67—68. l.; *Hekler* 1934. 102. l.; Roth 1934. S. 139—143. (1524, után készült. Veit Stoss követőjétől); *Balogh* 1935/I. 33. l.; *Genthon* 1936. 18. l. (1516—23 között készült); *Hekler* 1937. S. 73, 83.; *Hoffmann* 1937. 29. l. (az egyik kép Dürer utáni); *Rados* 1938. 61. l.; *Horváth* 1939. p. 54, 114.; *Kampis* 1940. 141—142. l. (1518-ból); *Lechner J.*: A magyar építészet tört. a renaissance korától a milleniumig. — A Szépművészetek Könyve. Kiadja a Pesti Hírlap R. T. Budapest, 1940. 174. l.; *Biró* 1941. 60, 69. l. (1516 és 1523 között készült); *Wühr, H.*: Siebenbürgen. Berlin, 1942. S. 23.

SZÉKELYZSOMBOR (Sommerburg), ev. templom (Udvarhely vármegye), utóbb Kolozsvár, Erdélyi Nemz., Múzeum. Lt. sz. II. 530. (1909-iki vétel).

S z á r n y a s o l t á r (210. kép). 1540—1550 körül.

Renaissance részletek: az oltárszekrény felépítése és díszítése, három szárnyképen (Krisztus Kajafás előtt, Ostorozás, Töviskoronázás) az architektonikus háttér Dürer metszetei nyomán.

Irodalom: Roth V.: A székelyzsombori és a szenterzsébeti oltárok. Kolozsvár, 1910. 6—11. l. — Közlemények az Erdélyi Nemz. Múzeum Érem- és Régiséggyűjtéséből. I. sz. (Részletes leírás. Dürer metszetek felhasználása. A Töviskoronázás egyik poroszlója a csikmenasági oltár hasonló alakjára emlékeztet. A két oltár szorosan összefügg. 1540 körül készült.); Roth 1913. 173—175. l. (közeláll a menasági oltárhoz, 1545 körül készülhetett); Roth, V.: Beiträge zur Kunstgeschichte Siebenbürgens. Strassburg, 1914. S. 38—49.; Roth 1916. S. 165—169., Taf. LXVII—LXVIII.; Roth 1917. 96. l.; *Hekler A.*: A magyar művészettörténelem fődadatai. Századok. 1921—22. 168. l.; *Buday A.*: Erdély művészettörténeti jelentősége. — Nagyenyedi Album. Szerk. Lukinich I. Budapest, 1926. 71. l. (XVI. század első negyede); *Divald* 1927. 166. l.; *Divald* 1929. 406 l. (A felső rész külön szárnyasoltárhoz tartozhatott. Az alsó rész szobrai 1500 körül, a festmények pedig valamivel később készülhettek Dürer metszetei nyomán); *Péter* 1930. I. 134. l.; *Hekler* 1937. S. 65, 82.; *Hoffmann* 1937. 28. l. (A Dürer átvételek jegyzéke); *Rados* 1938. 60. l.; *Horváth* 1939. p. 80. (olasz hatás a Madonnán); *Kampis* 1940. 142, 151. l. (1530-as évek); *Gerevich* 1940. 155. l. (A menasági oltár mesterétől. Madonnája „hamisítatlan magyar formaérzésben fogant“); *Biró* 1941. 60. l. (Szobrai „a szász szobrászat színvonalát messze felülmulják“). 69. l. (a székely oltárok között sorolja fel).

Táblaképek

GYULAFEHÉRVÁR, Megyericsei János gyűjteménye.

Olasz képek.

1519 máj. 18. Buda. *Anthonius Bini* civis et mercator Florentinus elismervénye arról, hogy azoknak a dolgainak az árát „que fuerunt in domo quodam Johannis Mezericzky archidiaconi etc reperte, prout fuit una Imago Beate virginis gloriose“ és utóbb Várday Ferenc püspök kezébe kerültek, — a püspök teljesen megtérítette. (Közölve: Lukcsics P.: Bini Antal olasz képkereskedő Budán. Arch. Ért. 1929. 269. 1.)

GYULAFEHÉRVÁR, Várday Ferenc püspök gyűjteménye.

Olasz képek.

1519 máj. 18. Buda. *Anthonius Bini* civis et mercator Florentinus elismervénye arról, hogy azoknak a dolgoknak árát, melyek Johannes Mezericzky archidiaconus házában voltak és utóbb Várday Ferenc püspök kezébe kerültek, közöttük „una Imago Beate virginis gloriose“, — a püspök teljesen megtérítette. (Közölve: Lukcsics P.: Bini Antal olasz képkereskedő Budán. Arch. Ért. 1929, 269. 1.)

1521 márc. 12. Gyulafehérvár. *Regestum* super rebus do. Rev. in domibus superioribus Albensibus eiusdem relictis: „Imago Sancte Virginis in tabula maiori. Imago Sancte Virginis in tabula minori. Imago Sancte Anne in tabula. Imagines parve due.“ (Közölve: u. o. 269, 1.; gr. Zichy család Okmánytára. XII. Budapest, 1931. 422-423. 1.)

Kódexek, festett nyomtatványok¹

Általános irodalom: *Hoffmann* 1929. = Hoffmann E.: Régi magyar bibliofilek. Budapest, 1929.; *Hoffmann* 1940. = Hoffmann E.: Mátyás király könyvtára. — Mátyás király Emlékkönyv. Szerk. Lukinich I. Budapest, 1940. II. 253—275. 1.

VITÉZ JÁNOS váradi püspök (1445—1465) kódexei

Vitéz Jánosnak nagy könyvtára volt, melynek gyűjtését még váradi püspöksége alatt kezdte meg.

¹ Olasz nyomtatványok festett dísszel vagy anélkül nagy számmal lehettek erdélyi, illetve váradi tulajdonban. Eddig a következőkről vannak adataink:

MATHEUS gyulafehérvári kanonok könyve (I. a 314. lapon).

NICOLAUS DE MIRABILIBUS: *Disputatio* Nuper Facta In Domo Magnifici Laurentii Medices. Florentiae, 1489. Ez a munka feltehetőleg megvolt a kolozsvári domonkos kolostorban, melynek a szerző egykor tagja volt.

MEGYERICSEI JÁNOS kolozsi főesperes könyve: *Missale Strigoniense*. Venetiis, 1498. Johannes Emericus de Spira, impensis Joannis Paep. Esztergom, Főegyház-megyei könyvtár. A címlapon bejegyzés: „Missale Divo Andree Dicarum studio Ja De Mege-reche Ar. Col. Eius Arae Rectoris M. D. V.“

A váradi bibliotéka már a kortársak előtt nagy hírnévre tett

THURZÓ ZSIGMOND váradi püspök könyvei (l. a 317. lapon).

MAGYI SEBESTYÉN váradi kanonok (1516—1522) könyvei, illetve kiadványai: *Ioannis Pannonii* ..... *Sylva panegyrica in Guarini Veronensis* ..... *Laudem condita. Bononiae, 1513.* Szatmári György váradi püspökhöz intézett ajánlással.

SZATMÁRI GYÖRGY váradi püspök könyvei (l. a 316. lapon).

ERDÉLYI JÓZSEF könyve: *Valerius Maximus: Factorum et dictorum memorabilium liber ad Tiberium Caesarem. Venetiis, 1493.* Nagyszeben, Capellenbibliothek. A hátsó kötéstábla belsején feljegyzés: „Anno 1503. Jos. Erdeleij sum“.

JOHANNES KOLB CIBINIENSIS szerzetes könyve: *Robertus Carraciolus de Licio: Opus quadragesimale. Venetiis, 1485—1486.* Nagyszeben, Capellenbibliothek. A második kötet előzéklapján bejegyzés: „Iste liber est fratris Johannis Kolb Cibiniensis ad vsum suum incertum et hunc donauit ei venerabilis dominus Blasius Rychwiniensis 1503. pro munere deo gracias.“

VÁRDAY FERENC erdélyi püspök könyve (l. a 318. lapon).

BUDAI UDALRIK gyulafehérvári kanonok könyve (l. a 317. lapon).

PELEI TAMÁS ózdi főesperes könyvei: *Erasmii Roterodami Adagiorum Chiliades tres ac Centuriae fere totidem. Venetiis (Aldus Manutius), 1508.* Budapest, Fővárosi Könyvtár. A kötet előzéklapján bejegyzés: „Liber Thomae Pelei pannonii Budae emptus florenis ij. anno domini 1515.“; *Adrianus Wolphard kiadványa Janus Pannonius Elegiáival. Bologna, 1523.* Pelei Tamáshoz intézett ajánlólevéllel.

NICOLAUS DE MEGIES könyvei: *Hieronymus: Vitae Sanctorum patrum. Venetiis, 1483.* Az első lapon bejegyzés: „Liber Nicolai de Megies“; *Vocabularium Juris, Venetiis, 1482.* Az előzéklapon bejegyzés: „Liber Nicolai de Megies“; *Missale Strigoniense. Venetiis, 1488.* A fol. 9.^v-n feljegyzés: „1518. Liber iste legatus est per Nicolaum presbiterum de Megyes wnacum casula Rubea pro ede virginis gloriose foris ciuitatem.“ Mindhárom kötet: Nagyszeben, Capellenbibliothek.

PERÉNYI FERENC váradi püspök könyve (l. a 319. lapon).

GOSZTONYI JÁNOS erdélyi püspök könyve (l. a 319. lapon).

ADRIANUS WOLPHARD erdélyi püspöki vikárius könyve: *Breviarium Strigoniense. Venetiis, 1515.* Keszthely, hg. Festetich könyvtár. Benne különböző korú, különféle erdélyi bejegyzések, közöttük Wolphard 1534 nov. 17-én kelt feljegyzése testvére, Hilarius haláláról. Kiadványai: *Ioannis Pannonii* ..... *Panegyricus Iacobo Antonio Marcello Patritio Veneto. Bononiae, 1522.* Várday Ferenchez intézett ajánlással; *Plutarchii* ..... *Libellus* ..... *Ioanne Pannonio* ..... *interprete. — Oratio Demosthemis* ..... *Io(anne) Pan(nonio) interprete. — Fabula ex Homero* ..... *per Io(annem) Pannonium latinitate donata. Bononiae, 1522.* Budai Udalrikhoz intézett ajánlással; *Ioannis Pannonii* ..... *Elegiarum liber unus. Bononiae, 1523.* Pelei Tamáshoz intézett ajánlással.

JOHANNES DE INSULA CHRISTIANA könyve: *Aurelius Augustinus: De civitate Dei. Venetiis, 1475.* Nagyszeben, Capellenbibliothek. Az előzéklapon bejegyzés: „Liber condam Johannis de Insula christiana arcium liberalium Baccalaurei nec non Oppidi Urving plebani“.

Az egyházi intézmények tulajdonában is nagy számmal voltak olasz nyomtatványok. V. ö. erre vonatkozólag a 136. lapon és a 142—143. lap 66—69. jegyzetében mondottakat, továbbá kiegészítőleg: *Müller, J.: Die Incunabeln der Hermannstädter „Capellenbibliothek“.* *Archiv des Vereines für sieb. Landeskunde. N. F. Bd. XIV. 1877. S. 293—358, 489—543.*

szert. 1449-ben *Sbigneus Olesniczky* krakkói érsek egy Livius kódexet kért kölcsön lemásolás végett (Fraknói V.: Vitéz János Livius-kódexei. Magyar Könyvszemle, 1880. 14—15. l.; Ábel, E.: *Analecta ad historiam renescentium in Hungaria litterarum spectantia*. Budapest, 1880. p. 167.), 1455-ben *Aeneas Sylvius Piccolomini*, a későbbi II. Pius pápa egy Tertullianus kéziratot (Fraknói V.: Vitéz János élete. Budapest, 1879. 162. l.). A váradi könyvtárat igen magasztalják *Georgius Peuerbach* (Ábel: *Analecta*. p. 176.), *Miklós modrusi püspök* (Ábel: *Analecta*. p. 168.) és *Janus Pannonius* (*Jani Pannonii Poemata*. Trajecti ad Rhenum, 1784. l. p. 645.). Peuerbach kiemeli, hogy Vitéz a könyvtárral Erdélyt és Pannoniát gazdagította („...pretiosissima bibliotheca quasi supellectili praeclarissima Daciam Pannoniasque locupletaturum“). Könyvgyűjtésére jellemző adat, hogy 1461-ben Raguza városa útján szerezteti be Cicero *Epistolae familiares* c. munkáját (Gelcich J.: Raguza és Magyarország összeköttetései oklevéltára. Budapest, 1887. 751. l.).

Esztergomi könyvtárát *Bonfini és Vespasiano da Bisticci* magasztalják. (Bonfini: *Rerum Hungaricarum Decades*. Dec IV. Lib. 5. ed. Lipsiae, 1771. p. 582.; Vespasiano da Bisticci: *Vite di uomini illustri del sec. XV*. ed. A. Mai. Firenze, 1859. p. 221.).

Könyvtárából 26 kézirat maradt fenn. Ezeknek egy része Olaszországban készült.

Irodalom: *Hoffmann* 1929. 57—69. l. (fennmaradt kódexeinek jegyzéke és művészettörténeti méltatása); *Hermann, J. H.*: *Die Handschriften und Inkunabeln der ital. Renaissance*. Leipzig, 1930. S. 111. Nr. 76., S. 125. Nr. 94. — *Beschreibendes Verzeichnis der illuminierten Handschriften in Österreich*. N. F. Bd. VI/1. (Egy XV. századi bolognai kéziratot tulajdonít Vitéz könyvtárának.)

GERÉB LÁSZLÓ erdélyi püspök (1476—1501) kódexei

Történeti adat:

1503 jún. 20. Telek. *Geréb László* végrendelete: „Item omnes libros, quos habet, commisit, ut redonantur in Bibliotheca Bachiensi.“ (Közölve: *Érdúj-helyi M.*: A kalocsai érsekség a renaissance korban. Zenta, 1899. 105. l.)

MATHEUS gyulafehérvári kanonok (1476—1478 körül) könyve

Joannis Chrysostomi Commentarii in Joannem Evangelistam. Romae, 1470. (Hain 5036.) Kolozsvár, Piarista könyvtár (Ósnyomtatvány. 83. A. 4.¹). Az egyik számozatlan lap versoján, fent a lap szélén fehér indafonatos iniciálé, a lap alján babérkoszorúban üres címermező (236. kép). Középolasz miniatura-festés a XV. század utolsó negyedéből. Barna disznóbőr kötése egykorú renaissance munka. A könyv utolsó lapján bejegyzés gótikus

¹ Erre az ósnyomtatványra, valamint a Piarista könyvtár egyéb olasz ósnyomtatványaira Kelemen Lajos főigazgató volt szíves felhívni figyelmemet. Az ósnyomtatványok jegyzékét l. *Baráth B.*: Ósnyomtatványok Kolozsváron. Erdélyi Tudósító. 1941. 86—88. l.

betűkkel: „Iste liber est Mathei doctoris Cantoris et Canonici Ecclesie Transilvanensis“. Ugyanez a bejegyzés olvasható az első fehér lapon, az első nyomtatott lapon pedig: „Collegij Claudiopoli 1604.“

A GYULAFEHÉRVÁRI székesegyház (?) könyve

Plynii Naturalis Historiae Libri XXXVII. Parma. 1476. (Hain—Copinger 13091.) Kolozsvár, Piarista könyvtár (Ősnyomtatvány 82. A. 3.). A könyvben számos festett iniciále. Felsőolasz munka a XV. század végéről. Az ajánlás első lapján bejegyzés: „Societatis Iesu inscriptus catalogo collegij claudiopolitani.“

A könyv a kolozsvári jezsuiták könyvtárából származik, éppen úgy, mint Matheus gyulafehérvári kanonok ősnyomtatványa. Talán ez a díszesen illuminált gyönyörű nyomtatvány eredetileg szintén a gyulafehérvári székesegyház könyvtárához tartozott.

FILIPECZ JÁNOS váradi püspök (1476—1490) kódexei

Történeti adat:

1488—1490. *Petrus Ransanus* feljegyzése: „Sacram, cuius est Antistes, aedem ditavit pretiosis tum sacerdotum vestibus, tum argenteis vasis, libris praeterea magnis, quos vocant graduarios et antiphonarios, omni ex parte adeo mire exornatos, ut magni ac ditissimi alicuius regis dicata Deo dona possint non immerito iudicari.“ (Ransanus, P.: *Epitome Rerum Hungaricarum.* — *Hist. Hung. Fontes Domestici.* IV. Budapest, 1885. p. 152.)

Fennmaradt kódexek:

Pontificale (238—239. kép). Esztergom, Főszékesegyház kincstára. 1480—1490 között készült a budai királyi miniátorműhelyben Franciscus de Castello Ithalico hatása alatt.

Irodalom: *Hoffmann* 1929. 122—124. l. (A budai miniátorműhelybeo készült, ugyanattól a mestertől való, mint Kálmáncsehi bécsi breviáriuma és a budapesti Trapezuntius Corvin-kódex. Idézi a korábbi irodalmat); *Hoffmann* 1940. 263. l.; *Berkovits, E.:* Felice Petanzio Ragusino. *Archivio di scienze, lettere ed arti della Società italo-ungherese Mattia Corvino.* II. 1940. p. 64—66. (Felice Petanzio Ragusino-nak, az ú. n. Cassianus-mesternek fiatalkori munkája. Stílusára hatott Francesco di Castello).

Leon Battista Alberti: *De re aedificatoria Libri, X.* (247. kép.). Olmütz, Főszékesegyházi káptalani levéltár. Cod. lat. C. o. 330. Attavante jelzett műve, mely Mátyás király számára készült. Valószínűleg a király ajándékozta Filipecznek. Utóbb Zápolyai János birtokába került.

Irodalom: *Leisching, J.:* Die Buchausstellung im Brüner Gewerbemuseum. *Kunst und Kunsthandwerk.* 1898. S. 253. képpel; *Csontos J.:* Újabb adatok Attavantestől festett Corvin codexekről. *Arch. Ért.* 1909. 231. l.; *Bibliotheca Corvina.* Budapest, 1927. 118. sz.: *Balogh J.:* Adatok Milano és Magyarország kulturális kapcsolatainak történetéhez. Budapest, 1928. 21. l.; *Hoffmann* 1929. 102, 124. l. (1485—1490 között készült); *Balogh* 1930. p. 665.; *Horváth H.:* Budai kőfaragók és kőfaragójelek. Budapest, 1935. 104. l.; *Zolnai K.:* *Bibliographia Bibliothecae Regis Mathiae Corvini.* Budapest, 1942. 82. l.

FARKAS BÁLINT váradi püspök (1490—1495) kódexei

Történeti adat:

1495 máj. 22. Az *aradi káptalan* oklevele arról a vallomásról, melyet előtte Farkas Bálint püspök végrendeletének végrehajtói tettek. Ennek értelmében az elhunyt püspök a váradi káptalannak hagyta: „ducentos et tres libros diversarum materiarum propriis sumptibus comparatos et dispositos....“ (Közölve: Kereszturi, J.: *Descriptio Episcopatus et Capituli M.-Varadiensis*. I. Magno-Varadini, 1806. p. 257.)

IMRE bulcsi apát (XV. század vége — XVI. század eleje) kódexe

T. Livius: *Historiae Romanae decas prima* (237. kép). Bécs, Nationalbibliothek. Cod. lat. 18.

Firenzei munka a XV. század második feléből. A kódex első borítólapján bejegyzés: „Dnus Emericus abbas Bwlcz“. (XV. század végi vagy XVI. század eleji írással.)

Irodalom: *Csontos J.*: A bécsi udvari könyvtár hazai vonatkozású kéziratai. Magyar Könyvszemle. 1884. 164. l. (említve mint Imre buksi [Bihar vármegye] apát kódexe); *Sörös P.*: Az elenyészett bencés apátságok. Budapest, 1912. 446. l. (A kódexet tévesen a XIV. században élt Imre bulcsi ([Krassó-Szörény vármegye] apátnak tulajdonítja); *Juhász K.*: Hajdani monostorok a csanádi egyházmegyében. Budapest, 1926. 40. l.; *Hoffmann* 1929. 170. l.; *Hermann, J. H.*: Die Handschriften und Inkunabeha der ital. Renaissance. 3. Leipzig, 1932. S. 69—70. Nr. 62. — Beschreibendes Verzeichnis der illuminierten Handschriften in Österreich. VI/3. (XV. század végétől való bejegyzés: Dominus Emericus abbas Biulcz. Endlicher szerint Bulcs Biharban van, Ritter szerint Krassó-Szörényben. Firenzei munka 1470 körül, Francesco del Cherico műhelyéhez áll közel).

KÁLMÁNCSEHI DOMONKOS váradi (1495—1501), utóbb erdélyi (1501—1502) püspök kódexei

Könyvtárából négy kézirat maradt fenn, mind a budai királyi miniátorműhelyben készültek 1480—1492 körül, vagyis abban az időben, midőn Kálmáncsehi a székesfehérvári préposti tisztséget töltötte be (1474—1495). Az egyik, a budapesti *Breviarium Franciscus de Castello Ithalico* jelzett műve.

Irodalom: *Hoffmann* 1929. 111—119. l. (kódexeinek jegyzéke és művészettörténeti méltatása); *Hoffmann* 1940. 258—262. l.

SZATMÁRI GYÖRGY váradi püspök (1501—1505) kódexei¹¹ Olasz nyomtatványai:

Aldus Manutius velencei nyomdász Vergilius. Horatius és Cicero kiadványai (v. ö.: 1501 dec. 20. Buda. *Thurzó Zsigmond* levele Aldus Manutiushoz [Ábel, E.—Hegedüs, St.: *Analecta Nova*. Budapest, 1903. p. 452.]; 1502. *Aldus Manutius* ajánló levele *Thurzó Zsigmond*hoz, M. T. *Ciceronis Epistolae Familiares*. Venetiis, 1502. című kiadványában [*Analecta Nova*. p. 5—6.]).

Magyi Sebestyén kiadványa: Ioannis Pannonii..... Sylva panegyrica in Guarini Veronensis ..... Laudem conditam. Bononiae, 1513. Szatmári Györgyhöz intézett ajánlással.

Könyvtárából egyetlen kézirat maradt, egy Breviarium, melyet Boccardino Vecchio illuminált, közelebről meg nem határozható időben (1501—1524).

Irodalom: *Hoffmann* 1929. 185, 187. l.

THURZÓ ZSIGMOND váradi püspök (1506—1512) kódexe¹

Antonius Gazius: De tuenda et proroganda viridi ac florida hominis iuventa Libellus. 1508. Thurzó Zsigmondnak ajánlott kéziratosa munka. Szepeshely, a szepesi káptalan könyvtára.

Irodalom: *Récsey V.:* Gazius Antal humanista írónak egy kiadatlan kéziratosa munkája. — Hegedüs, St.: *Analecta recentiora*. Budapest, 1906. 144. l.

HACZY MÁRTON váradi kisröpöst (XVI. század eleje) kódexe

Ptolomaeus Geographia-ját tartalmazó görög kézirat, melyet 1454-ben Johannes Thessahis Scutariota másolt Firenzében. Bécs. Nationalbibliothek. Hist. gr. 1. A kódex első táblájának belső lapján feljegyzés: „Martini Haczii prepositi Minorum Waradiensium et suorum“.

Irodalom: *Hoffmann* 1929. 169—170. l.

BUDAI UDALRIK erdélyi kanonok (1504—1522) kódexe²

Történeti adat:

1531. *A gyulafehérvári székesegyház kincstárának leltára:* „Item missale quondam venerabilis Udalrici custodis purpure flaveo ac laminibus ac plecturis sine clausura copiose ornatus“. (Közölve Beke A.: *Az erdélyi székesegyház készlete*. Magyar Sion. 1867. 193—194. l.)

¹ Olasz nyomtatványai:

Aldus Manutius velencei nyomdász Vergilius, Horatius és Cicero kiadványai, közöttük: M. T. Ciceronis Epistolae Familiares. Venetiis, 1502. c. nyomtatvány, Aldus Manutiusnak Thurzó Zsigmondhoz intézett ajánlásával. (V. ö. 1501 dec. 20. Buda. *Thurzó Zsigmond* levek Aldus Manutiushoz [Ábel, E.—Hegedüs, St.: *Analecta Nova*. Budapest, 1903. p. 452.]; 1502. *Aldus Manutius* ajánlólevele Thurzó Zsigmondhoz „M. T. Ciceronis Epistolae Familiares. Venetiis, 1502.“ c. kiadványában [Analecta Nova. p. 5—6.]; 1513 jún. 27. Velence. *Aldus Manutius* ajánlólevele Csulai Móré Fülöphöz „M. T. Ciceronis epistolarum ad Atticum, ad Bratum, ad Quintum libri XX. Venetiis, 1513.“ c. kiadványában, melyben megemlékszik Thurzó Zsigmondról is. [Veress E.: *Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anyakönyve és iratai*. Budapest, 1941. 463. l.]).

² Olasz nyomtatványai:

Adrianus Wolphardus kiadványa: Plutarchi ..... Libellus ..... Ioanne Pannonio ..... interprete. Oratio Demosthenis ..... Ioanne Pannonio interprete. Fabula ex Homero ..... per Ioannem Pannonium latinitate donata. Bononiae, 1522. Budai Udalkhoz intézett ajánlással.

VÁRDAY FERENC erdélyi püspök (1514—1524) kódexei¹

Történeti adatok:

1521 márc. 12. *Regestum super rebus do. Rev. in domibus superioribus Albensibus eiusdem relictis*: „...Libri diversi in maiori volumine numero LXXXIII. Libri in minori volumine XVII.“ (Közölve: Lukcsics P.: Bini olasz képkereskedő Budán. Arch. Ért. 1929. 269. 1.; u. a.: A gr. Zichy család id. ágának Okmánytára. XII. Budapest. 1931. 422. 1.)

1524 okt. 22. Gyulafehérvár. *Várday Ferenc* végrendelete: „Item ecclesiae Sancti Michaelis archangeli legavit omnia ornamenta episcopalia..... cum pontificali..... Item Ambrosio de Varda fratri suo legavit..... libros omnes..... et breuiarium“. (Közölve: Bunyitay V.: A gyulafehérvári székesegyház későbbi részei s egy magyar humanista. Budapest, 1893. 27, 30. 1.)

1531. *A gyulafehérvári székesegyház kincstárának leltára*: „Item Missale Reverendissimi Domini Francisci de Warda purpura fronata, atque laminibus argenteis deaurato contectum de pergameno, habuit Dominus Joannes Statilius. Item liber pontificalis ejusdem similiter purpure et laminibus argenteis. Tertius liber ejusdem.“ (Beke A.: Az erdélyi székesegyház készlete. Magyar Sion. 1867. 193. 1.)

Fennmaradt kódexe²:

Pontificale (244—245. kép). Bécs, Nationalbibliothek. Cod. lat. 1799. Fol. 5.: kettős ábrázolás, fent papszentelést (prima tonsura) ábrázoló nagy miniatura, bal sarkában (heraldikailag a jobboldalon) X. Leó pápa címere

LEO felirattal, jobbról Várday Ferenc címere F • V • monogrammal.

lent térdelő pap könyvet nyújt át a trónoló püspöknek. A két miniaturát elválasztó sávon: PONTIFEX. F. V. felirat.

Irodalom: *Hermann, J. H.*: Die Handschriften und Inkunabeln der ital. Renaissance. 4. Unteritalien. Leipzig, 1933. S. 112—117. Nr. 46. — Beschreibendes Verzeichnis der illuminierten Handschriften in Österreich. N. F. Bd. VI/4. (A kódex részletes leírása az idevágó irodalommal együtt XIV. századi bolognai kézirat másolata a XIV. század végéről vagy a XV. század elejéről. Talán Magyarországon, esetleg Erdélyben készült. A fol. 5.-t a XVI. század elején átfestették és kiegészítették.)

¹ Olasz nyomtatványai:

Adrianus Wolphardus kiadványa: Ioannis Pannonii ..... Panegyricus Iacobo Antonio Marcello patritio Veneto. Bononiae, 1522. Várday Ferenchez intézett ajánlással. A kiadvány szép, fametszetes renaissance címlapja közölve: Veress E.: Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anyakönyve és iratai. Budapest, 1941. 81. l.

² Lukcsics Pál feltevése szerint esetleg Várday Ferenc tulajdonában volt az a misc-könyv, melynek két kitépelt lapja, közülük az egyik illuminált, a Várday iratokkal a gr. Zichy család zsélyi levéltárába került. (LUKCSICS P.: Miniatura egy, a XV. századból származó misc-könyvből. Arch. Ért. 1929. 265—266. 1.)

PERÉNYI FERENC erdélyi (1508—1513). utóbb váradi püspök (1514—1526) könyvei

Történeti adat:

1518. Eger. *Celio Calcagnini* értesíti Perényi Ferenc váradi püspököt, hogy könyveket küld neki: „Quod ad libros attinet, scito omnem hanc bibliothecam, quantulacunque sit, nam sane perexigua est, totam esse tui mancipii. Sed unus omnium Maro, Maro inquam ille optimus et doctissimus, florem librorum habet. Nam quo est iudido praestantissimos quosque auctorum secum advexit Livius prope diem ad te ibit. Qui apud nos est, nihil habet neque in interiore pagina, neque in umbilicis, quod ad amplissimum patronum mitti deceat. Caeterum animi mei erga te observantissimi testes mitto ad te Diodorum Siculum de gestis Philippi regis; Senecae opusculum, si modo Senecae est, de morte Claudii; Synesii de laude calvicii; et Erasmi Moriam cum commentariolis non omnino aspernandis.“ (Közölve: Ábel, E.—Hegedüs, St.: *Analecta nova*. Budapest, 1903. p. 84.)

Fennmaradt festett nyomtatványa:¹

Missale Strigoniense (240—243. kép). Velence, Johannes Emericus Spira. 1498. Pap János budai könyvtáros költségén készült nyomtatvány. Győr, Papnövelde könyvtára. A lapszéli kereteken festett dísz. Magyar művész munkája, akire Zoan Antonio Cattaneo madocsi apát és az ú. n. Bakócz monogrammista stílusa hatott. De egyes miniaturákon a németalföldi naturalisztikus miniaturastílus hatása is meglátszik. 1522 táján készülhetett.

Irodalom: *Hoffmann* 1929. 187—189. 1. (A kódex stíluselemzése és méltatása. Régebbi irodalom.)

GOSZTONYI JÁNOS erdélyi püspök (1524—1527) kódexe²

Történeti adat:

1531. *A gyulafehérvári székesegyház kincstárának leltára:* „Item missale quondam Reverendissimi Domini Joannis Goszton Episcopi purpure viridi et

¹ Egyéb olasz nyomtatványai:

Celio Calcagnini 1518-ban kelt levelében említett könyvek egyrésze valószínűleg nyomtatvány volt.

² Olasz nyomtatványai:

Eneas Silvius ad *Alfonsum Arag.* Regem de *Historia Bohemiae*. Romae, 1478. Győr, Papnövelde könyvtára. Bejegyzés a kolofon után: „Io. Gozthon. Strigoniensis perlegit Pragae feliciter sub famulatu et clientela Reverendissimi D. Georgii Eppi Varadiensis Secretarii primarii Invictissimi Wladislai Reg. Hung. Bohem. etc. 8. die martii 1502.”

Commentarii a Philippo Beroaldo conditi in *Asinum Aureum Apuleii Lucii*. Venetiis, 1510. Hozzákötvé: *Commentarii in Sallustium Caium Crispum* a *Jodoco Badio Ascensio*. Venetiis, 1514. Budapest, Orsz. Széchenyi Könyvtár. A. lat. 55., Kézirattár. Magyar Nyelvelmékek 20. sz. A könyv kötéstáblájának belső felén többféle feljegyzés (magyar-nyelvű ráolvasás, stb.), közöttük a következő: „Ex Jauri(n)o iij Januarij 1516 Joha(nn)es ep(iscop)us Jaurin(ensis) ma(nu) p(ro)pria“.

laminibus argenteis“. (Beke A.: Az erdélyi székesegyház készlete. Magyar Sion. 1867. 193. 1.)

CSÍKSOMLYÓ, ferencrendi kolostor.

Psalterium. 1523.

Fol. 2^v. A lap szelén későgótikus levéldísz, a lap alján renaissance koszorúban IHS monogramm.

Címereslevelek¹

Általános irodalom: *Áldásy* I. 1904. = *Áldásy* A.: Címereslevelek. I. Budapest, 1904. — A M. Nemzeti Múzeum Könyvtárának címjegyzéke. II.; *Áldásy*. II/1. 1923. = *Áldásy* A.: Címereslevelek. II. 1. Budapest, 1923. — A M. Nemzeti Múzeum könyvtárának címjegyzéke II.; *Mon. Hung. Her.* III. 1926. = Monumenta Hungariae Heraldica. Magyar Címeres Emlékek. III. Szerk. *Áldásy* A. Budapest, 1926. (Ugyanezekben a kiadványokban megtalálható a címereslevelekre vonatkozó korábbi irodalom); *Wolf* 1928. = *Wolf* R.: II. Lajos egy ismeretlen olasz címerfestője. Magyar Művészet. 1928. 697—708. 1.; *Hoffmann* 1929. = *Hoffmann* E.: Régi magyar bibliofilek. Budapest, 1929.

1489 nov. 16. Buda. Mátyás király címereslevelet adományoz *Sánkfalvi Antal* pozsonyi prépostnak és rokonainak, közöttük *Lázó János* erdélyi főesperesnek. (228. kép.) Orsz. Ltár. Dl. 19599.

Irodalom: *Nagy Gy.*: *Lázó János* címem Turul. 1890. 208. 1. (közli).

1507 jan. 16. Buda. II. Ulászló címereslevelet adományoz *Schyrmer János* nak, Brassó város bírójának. (227. kép.) Kolozsvár, Erdélyi Nemz. Múzeum levéltára.

Irodalom: *Áldásy* I. 1904. 23—24. 1. XLII. sz. (közli).

1507. márc. 28. Buda. II. Ulászló bárói címereslevelet adományoz *Drágffy György* nek és *János* nak. *Mednyánszky* család levéltára.

Irodalom: *Nagy I.*: A *Drágffy* ak igazi címere. Vasárnapi Ujság. 1864. 150. 1. (kivonatolisan ismerteti).

1509 jan. 25. Nagyszombat. II. Ulászló címeres nemeslevelet adományoz *Benkner János* brassói polgárnak. Brassó, Városi levéltár.

Irodalom: *Áldásy* II/1. 1923. 70—71. 1. 75. sz. (közli).

1510. II. Ulászló címeres nemeslevelet adományoz *Zeremlyéni Ferenc* gyulafehérvári prépost, királyi titkárnak. (Elveszett.)

Irodalom: *Decsényi Gy.*: II. Ulászló korabeli címeres levelek. Turul. 1891. 61—62. 1. (Ismerteti másolatát).

1514. nov. 30. Buda. II. Ulászló címeres nemeslevelet adományoz *Mar-*

¹ A címereslevelek közé felvettem az erdélyieknek adományozott armálisokat és János királynak Erdélyben kelt címeresleveleit.

tonfalvi Cseh Jánosnak és testvéreinek. (229. kép.) Kolozsvár, Erdélyi Nemzeti Múzeum levéltára.

Irodalom: *Mon. Hung. Her.* III. 1926. 65. l. (közli); *Wolf* 1928. 699. l. (a „Bicskey armalis festőjének“ a munkája).

1516 nov. 19. Buda. II. Lajos címeres levelet adományoz Brassói Bryganh Györgynek. Lelesz, a konvent levéltára.

Irodalom: *Áldásy* I. 1904. 28. l. L. sz. (közli).

1517 okt. 6. Buda. II. Lajos címereslevelet adományoz Engel Péternek (?). Brassó város esküdt polgárának. Brassó, Városi levéltár.

Irodalom: *Áldásy* II/1. 1923. 78—79. l. 87. sz. (Engel Péter neve utólag lett belehamisítva); *Mon. Hung. Her.* III. 1926. 71. l. (Közli. Nem lehet megállapítani, hogy a címereslevél vajjon eredetileg is Engel Péter nevére szólt-e?)

1517 nov. 1. Buda. II. Lajos címeres nemeslevelet adományoz Benkner János brassói bírónak. Brassó. Városi levéltár.

Irodalom: *Áldásy* II/1. 1923. 79—80. l. 88. sz. (közli).

1518 jún. 3. Buda. II. Lajos címereslevelet adományoz Armbrust Jakabnak, néhai Armbrust Mihály szebeni polgármester fiának. Budapest. M. Nemzeti Múzeum levéltára.

Irodalom: *Áldásy* II/1. 1923. 80—81. l. 90. sz.; *Mon. Hung. Her.* III. 1926. 73. l. (közli); *Hoffmann* 1929. 189. l. (németalföldi hatás a lapszéli díszeken).

1518 aug. 27. Róma. Hieronymus de Ghinutj's ascole-i püspök, a pápai kúria generalis auditora, frater Ladislaus magyar domonkos provincialisnak és frater Lucas Italicus, a kolozsvári domonkos kolostor priorjának kérésére átírja X. Leo pápának 1518 jún., 21-én kelt, a domonkosok számára adott kiváltságlevelét. (246. kép.) Kolozsvár, Ref. Kollégium levéltára.

Irodalom: *Balogh* 1935/II. 32. kép.

1519 jún. 2. Buda. II. Lajos címeres nemeslevelet adományoz Dobai Demeternek, bélteki Drágffy János királyi tárnokmester erdődi provizorának. Budapest, M. Nemzeti Múzeum levéltára.

Irodalom: *Áldásy* II/1. 1923. 83—84. l. 93. sz. (közli); *Wolf* 1928. 699, 702. l. (a „Kanizsai címer festőjének“ a munkája); *Hoffmann* 1929. 181. l. (a Bakócz monogrammistától).

1520 jún. 27. Buda. II. Lajos címeres nemeslevelet és birtokokat adományoz Morgondai Jánosnak, a senki szász szék bírójának és családjának. Őrzési helye ismeretlen.

Irodalom: *Áldásy* II/1. 1923. 85—86. l. 96. sz. (közli); *Wolf* 1928. 707. l. (a „Kanizsai címer festőjének“ a hatása alatt készült iskolamunka).

1520. Buda. II. Lajos kiváltságlevelet adományoz a segesvári csizmadia céhnek. Segesvár, Múzeum.

1525 márc. 26. Buda. II. Lajos címereslevelet adományoz kolozsvári Zalczer Lőrincnek. (231. kép.) Orsz. Ltár. Dl. 24119.

Irodalom: *Csoma J.*: Az olasz renaissance a heraldikában. Turul, 1892. 160 l.; *Hoffmann E.*: Középkori könyvkulturánk néhány fontos emlékééről. Magyar Könyvszemle. 1925. 51. l. (Desiderius Italusnak tulajdonítja); *Mon. Hung. Her.* III. 1926. 85. l. (valószínűleg Desiderius Italus festette); *Wolf* 1928. 700, 707. l. (a „Kanizsai címer festőjének“ és Desiderius Italusnak a hatása alatt készült).

1526 máj. 3. Buda. II. Lajos címereslevelet adományoz *krasznai Pándy Ferencnek*. (233. kép.) Orsz. Ltár. Dl. 29093.

Irodalom: *Csoma J.*: A mohácsi vész előtti címeresleveleink. Turul. 1906. 25. l.; *Magyar Művelődéstörténet*. Szerk. Domanovszky S. II. Budapest, 1939. 312. l.

1526 jún. 18. Buda. II. Lajos címeres nemeslevelet adományoz *Vásárhelyi Gergelynek*, a tordai kir. sókamara alkamarásának. (232. kép.) Nagyvárad, Bihar vármegyei tört. és rég. egyesület. Utóbb letét az Orsz. Levéltár Múzeumi osztályában.

Irodalom: *Áldásy II/I* 1923. 93—94. l. 106. sz. (közli); *Wolf* 1928. 707. l. (a „Kanizsai címer festőjének“ a hatása alatt készült iskolamunka).

1533 ápr. 24. Várad. János király *Giovanni Antonio da Pordenone* festőnek címeres nemeslevelet adományoz. (Az eredeti elveszett) Az oklevél szövege szerint a címer „artificis manu in medio litterarum nostrarum depicta... cerni datur“.

Irodalom: *Liruti, G. G.*: Notizie Delle Vite ed Opere Scritte Da Letterati del Friuli. Venezia, 1762. Tom. II. p. 260.; *Maniago, F. di*: Storia delle belle arti friulane. II. ed. Udine, 1823. p. 315. Doc. LIV. (közli az oklevél szövegét); *Pulszky F.*: Adalékok a hazai műtörténelemhez. A Kisfaludy Társaság Évlapjai. IX. 1873—74. 384. l.; *gr. Apponyi S.*: Pordenone magyar nemessége. Arch. Ért. 1889. 190. l.

1538 júl. 13. Segesvár. János király birtokot és címereslevelet adományoz *dévai Dévay Péternek* (234. kép). Holleschau (Morvaország), gr. Wrzna család levéltára.

Irodalom: — —: Das Wappen der Dévay. Adler. 1892. II. S. 112—114. (közli színes másolatban); *Amlacher A.*: A dévai Dévay család címereslevele 1538-ból. — A Hunyadmegyei Tört. és Rég. Társulat Évkönyve. IX. Déva, 1898. 69. l. képpel.

Kötések

MATHEUS gyulafehérvári kanonok könyve

Joannis Chrysostomi Commentarii in Joannem Evangelistam. Romae, 1470. Kolozsvár. Piarista könyvtár. Ósnyomtatvány. 83. A. 4. Barna bőrkötés vaknyomással. (249. kép.)

IMRE buksi apát kódexe

T. Livius „Historiae Romanae decas prima“. Bécs. Nationalbibliothek. Cod. lat. 18. Barna bőrkötés vaknyomással. Firenzei munka 1470 körül.

Irodalom: *Hermann, J. H.*: Die Handschriften und Inkunabeln der ital. Renaissance. 3.

Leipzig, 1932. S. 69. Nr. 62. — Beschreibendes Verzeichnis der illuminierten Handschriften in Österreich. VI/3.

THURZÓ ZSIGMOND váradi püspök kódexe

Antonius Gazius padovai professzor „De tuenda et proroganda viridi ac florida hominis iuventa Libellus“ c. 1508-ban készült kéziratos munkája, melyet Thurzónak ajánlott. Szepeshely, a szepesi káptalan könyvtára. Barna bőrkötés vaknyomással, szélén a keret aranynyomással. (248. kép.)

Irodalom: Récsy V.: Gazius Antal humanista írónak egy kiadatlan kéziratos munkája. — Hegedüs. St.: *Analecta recentiora*. Budapest, 1906. 144. l.

BUZÁS GERGELY, utóbb VARGA JÁNOS könyve¹

Angelus Clavasio: Summa Angelica de casibus conscientiae. Venetiis. 1487. Kolozsvár. Piarista könyvtár. Ösnyomtatvány. 83. C. 4. Vörösesbarna bőrkötés vaknyomással, eredeti veretekkel. (250. kép.) A kötéstábla belsején felirat: „Summa Angelica dono data per Magistrum Gregorium Buzas Joanni Warga rectori sancte Caterine in Themesino fundate, tunc plebano A Bechkereke 1539“.

Fafaragványok, bútorok¹

Általános irodalom: Éber 1905. = Éber L.: A bútorművesség emlékei Magyarországon. — Az Iparművészet Könyve. Szerk. Ráth Gy. II. Budapest, 1905. 459—460 l.; Roth 1908. = Roth. V.: Geschichte des deutschen Kunstgewerbes in Siebenbürgen. Strassburg, 1908. S. 172—176.; Roth 1915. = Roth V.: Gótzízlésű fabútorok az erdélyi szász templomokban. Arch. Ért. 1915. 244—260. l.; Kampis 1936. = Kampis A.: Erdély iparművészetéről. Budapest, 1936. — Kny. a Történeti Erdélyből. Szerk. Asztalos M. Budapest, 1936. 24—26. l.

SZÁRNYASOLTÁROK faragott szekrényei, illetve keretei

L. a „Szárnyasoltárok“ c. jegyzékben a 303—311. lapon a következő oltáro-

¹ Ez a kötet tulajdonképpen már nem tartozik az erdélyi renaissance anyagába, de felvettem, mert utóbb erdélyi tulajdonba került, azonkívül gyönyörű emléke a magyar Délvidék eddig még fel nem kutatott renaissance kulturájának.

² Nem vettem fel e jegyzékbe a szénaverősi (Zendersch) ev. templom (Kisküküllő vármegye) 1540-ből való stallumát, mivel sem eredetiben, sem fényképben, sem rajzban nem láthattam. Az is lehetséges, hogy elpusztult, mert Roth Viktor 1915-ben megjelent cikkében nem említi. Évszámos és mesterjelzéses felirata (F. Müller nyomán): Hoc . opus . fecit . fieri . honorandus . dominus . elemes . plebanus . in . cyneresz . nacione . de . scharus . per magistrum . Georgium . de . Zagor . hoc . anno . Georgius — edituus (?) . ecclesie . conciuus . huius . ville . Anno . domini . 1540 . Dedicio huius alme ecclesie dominica proxima post festum omnium sanctorum . 1547.“ — Irodalma: Müller, Fr.: Archäologische Skizzen aus Schässburg. Archiv des Vereines für sieb. Landeskunde. N. F. Bd. II. 1855. S. 422. Anm. 84. (közli a feliratot); Wenrich, W.: Künstlernamen aus sieb.-sächsischer Vergangenheit. Archiv des Vereines für sieb. Landeskunde, 1889. S. 56—57. (Meister Georg von Rod azonos lehet György szénaverősi klerikussal, akit 1525-ben vettek fel a segesvári domonkos kolostorba); ab: ismertetés Wenrich cikkéről. Arch. Ért. 1889. 275. l.; Éber 1905. 406. l. (közli a feliratot); Gerecze 1906. 424, 1162. hasáb; Kampis 1936. 26. l.

kat: Csíkmenaság, Csíksomlyói nagyobbik oltár, Csíksomlyói kisebbik oltár. Földszin, Medgyesi predella, Muzsna (illetve Nagysink), Nemes, Rádós, Segesd, Szászsebes, Székelyzsombor.

BAROMLAK (Wurmloch), ev. templom. (Nagy-Küküllő vármegye)

Hétüléses stallum bevészt és festett díszítéssel. (256, 258. kép.) 1526.

A középső háttámla közepén kis pajzsban az évszám: (a 6-os fordítva bevésve).

Irodalom: Roth 1908. S. 175.; Roth 1915. 256. l. 54. tábla. (Az évszámot 1524-nek olvassa).

BERETHALOM (BIRTHÄLM), ev. templom. (Nagy-Küküllő vármegye)

Sekrestyeajtó faajtószárnya intarziadísszel. (252. kép.) 1515.

A címerpajzsban kehely és **I O** betűk, felette az évszám: **1515**

Irodalom: Müller. Fr.: Die ev. Kirche in BIRTHÄLM. Archiv des Vereines für sieb. Landeskunde. N. F. Bd. II. 1855. S. 204.; Salzer. J. M.: BIRTHÄLM in Siebenbürgen. Wien, 1881. S. 86. (1515-ből való. Az I. O. betűk, melyek megtalálhatók az oltáron és az északi kapu mellett lévő sírkövön, Johannes nevű plébánosra vonatkoznak, aki 1520-ig itt plébános volt); Roth 1908. S. 176.

BERETHALOM (BIRTHÄLM), ev. templom. (Nagy-Küküllő vármegye)

Tizenkétüléses stallum lapos faragással és intarziadísszel. 1520—1530 körül.

Renaissance részletek: a háttámlák intarziadísze.

Irodalom: Roth 1908. S. 173.; Roth 1915. 250—251. l., 45. tábla; Kampis 1936. 25. l.

BERETHALOM (BIRTHÄLM), ev. templom. (Nagy-Küküllő vármegye)

Nyolcüléses stallum lapos faragással és intarziadísszel. 1520—1530 körül.

Renaissance részletek: a háttámlák intarziadísze.

Irodalom: Roth 1908. S. 173.; Roth 1915. 251. l., 46. tábla; Kampis 1936. 25. l.

BESZTERCE, ev. templom. (Beszterce-Naszód vármegye)

Nyolcüléses stallum lapos faragással. 1508.

Felirata:

**HOC OPUS FECIT FIERI DOMINUS GEORGIUS MAGISTER HOSPITALENSIS ANNO
DOMINI 1508 PER MAGISTRUM ANTHONIS MENSATOREM**

(Feloldva: Hoc opus fecit fieri dominus Georgius magister Hospitalensis Anno Domini 1508 per magistrum Anthonis mensatorem.)

Renaissance részlet: a felirat betűi.

Irodalom: *Wortitsch, Th.:* Das ev. Kirchengebäude in Bistritz. Bistritz, 1885. S. 13.; *Wenrich, W.:* Künstlernamen aus siebenbürgisch — sächsischer Vergangenheit. Archiv des Vereines für sieb. Landeskunde. 1889. S. 55.; *Reissenberger, L.:* Kirchliche Kunstdenkmäler aus Siebenbürgen. II. Ser. I. Lief. Wien. 1894. Nr. S.; *Éber* 1905. 459. 1.; *Gerecze* 1906. 196. hasáb; *Roth* 1908. S. 172.; *Roth* 1915. 256. l. 55. tábla. 1. kép (elüt a délerdélyi szász stallumoktól); *Kampis* 1936. 24 l.

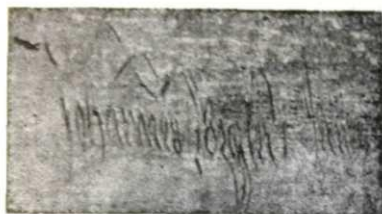
BESZTERCE, ev. templom. (Beszterce-Naszód vármegye)

Bethleni Benedek padja. (254. kép.) 1516.

Felirata:

(Feloldva: Hoc opus fieri fecit venerabilis pater Benedictus de Bethleem ordinis praedicatorum ad honorem beate Marie Virginis.) A címerpajzsban: 1516. A térdeplő könyöklőjén, a bal szélén bekarcolva:

Irodalom: *Müller, Fr.:* Archäologische Skizzen aus Schässburg. Archiv des Vereines für sieb. Landeskunde. N. F. Bd. II. 1855. S. 422. No. 84.; *gr. Esterházy J.:* A kolozsvári Boldog-Asszonyról címzett domonkosok, jelenleg ferencziek egyházának tört. és építészeti leírása. Magyar Sion. 1866. 576. l. (Ismerteti a Benedictus Bethleemita-ra vonatkozó adatot, aki azonos lesz a besztercei stallum donátorával); *Wortitsch, Th.:* Das ev. Kirchengebäude in Bistritz, Bistritz, 1885. S. 14. (Román stílusú formák, renaissance dísz. Az alsó rész régebbi, a felső rész 1516-ból); *Wenrich, W.:* Künstlernamen aus siebenbürgisch-sächsischer Vergangenheit. Archiv des Vereines für sieb. Landeskunde. 1889. S. 55. (Talán Anthonius mensator műve, aki 1508-ban a besztercei Nicolai-kerche déli oldalán lévő stallumot készítette); *Éber* 1905. 459. 1.; *Roth* 1908. S. 172—173.; *Hofstädter, F.:* Der Chorstuhl des Benedictus de Bethleem in der Bistritzer Stadtpfarrkirche. Korrespondenzblatt des Vereines für sieb. Landeskunde. 1913. S. 101—103. (Állítólag Radnáról származik. De valószínűleg a besztercei domonkos templomban lehetett. A donátor talán a Bethleni Bethlen család valamelyik tagja, bár a „de” szócska aggályos, mert azt akkor nemesneveknél nem használták. A térdeplőn olvasható a mesterjelzés: „Johannes Begler fecit”. A Begler név a naszódi nyelvjárásban fordul elő); *Roth* 1915. 356. l., 53. tábla. 2. kép (Begler János műve); *Lukinich I.:* A bethleni gr. Bethlen család története. Budapest, 1927. 23. l. (K. Sebestyén József rajzában közli); *Balogh* 1934/I. 137. l.; *Die deutsche Kunst in Siebenbürgen.* Hgg. von V. Roth. Berlin-Hermannstadt/Sibiu. 1934. S. 43, 149.; *Kampis* 1936. 26. l.; *Hekler* 1937. S. 90.; *Balogh* 1939. 579. l.;

Iványi B.: Geschichte des Dominikanerordens in Siebenbürgen und in der Moldau. Siebenbürgische Vierteljahrsschrift 1939. S. 41. (valószínűleg a domonkos templomból származik).

BOGÁCS (Bogeschdorf), ev. templom. (Kis-Küküllő vármegye)

N y o l c ü l é s e s s t a l l u m lapos faragással és intarziadísszel. 1520—1530 körül.

Renaissance részletek: a háttámlák intarziadísze.

Irodalom: *Gerecze* 1906. 418. hasáb (a régebbi irodalommal); *Roth* 1908. S. 173.; *Roth* 1915. 250. l., 43. tábla. 2. kép; *Kampis* 1936. 25. l.

BOGÁCS (Bogeschdorf), ev. templom. (Kis-Küküllő vármegye)

N é g y ü l é s e s s t a l l u m lapos faragással. Johannes Reychnut segesvári asztalos jelzett műve 1533-ból.

Feliratai: HOC OPVS PERFECTVM PER ME JOANNEM REYCHMVT ME[N]SATOR[E]M SCHEGESVARIENSEM AD LAVDEM ET HONOREM MARIE VIRGINIS A[NN]O 1533 (a hátfal betétlapjai felett); ICH PIN EYN VOGEL VND HEYS DI AYL VND DER MICH HASSET DEN SCHENT DY PAYL (a negyedik mezőre vésett bagoly körirata).

Renaissance részletek: a lapos faragás delfin-motívumai.

Irodalom: *Éber* 1905. 460. l.; *Gerecze* 1906. 418. hasáb (a régebbi irodalommal); *Roth* 1908. S. 174.; *Roth* 1915. 253. l. (Reychnut valószínűleg Ausztriából bevándorolt mester); *Kampis* 1936. 25. l.

CSÍKSOMLYÓ (Csík vármegye), utóbb Kolozsvár, Erdélyi Nemzeti Múzeum. (Lt. sz. II. 5834.)

H á r o m ü l é s e s s t a l l u m lapos faragással. (262, 264—265. kép.) 1530—1540 körül.

A háttámlán festett címerpajzsokban: 1. pelikánmadár és utólagosan festve a székely nemzet címere (kardot tartó kéz, a kardra szúrva medvefej és szív), 2. IHS monogramra (sienai Szent Bernát jelvénye), 3. a kehely. Lelőhelye: a csíksobotfalvi r. k. templom (azaz a csíksomlyói Szent Péter és Pál templom). Ide azonban később kerülhetett. Sienai Szent Bernát monogramja arra vall, hogy eredetileg a ferences templomban állott.

ECZEL (Hetzeldorf), ev. templom. (Nagy-Küküllő vármegye)

H á r o m ü l é s e s s t a l l u m faragással és intarziadísszel. 1520—1530 körül.

Renaissance részletek: tojással és levélsorral díszített párkány, a háttámlák intarzia-berakása.

Irodalom: *Roth* 1908. S. 175.; *Roth* 1915. 252. l., 47. tábla, 1. kép.

GYULAFEHÉRVÁR, r. k. székesegyház. (Alsó-Fehér vármegye)

L á z ó i J á n o s k á p o l n á j á n a k f a a j t a j a . (251. kép.) 1513.

Maradványa: a félköríves, faragott lunetta. Méretei: 72 cm magas, 72 cm széles. Felirata: M D X III.

Irodalom: *Bunyitay V.:* A gyulafehérvári székesegyház későbbi részei s egy magyar humanista. Budapest, 1893. 16. l. (1513-ból való); *Csányi K.:* A gyulafehérvári székesegyház renaissance stílű előcsarnoka. Közművelődés, 1897. 341. l.; *Ujfalusi J.:* A gyulafehérvári székesegyház. — Az Alsó-Fehérmegyei tört. régészeti és természettud. Egylet XII. Évkönyve. Gyulafehérvár, 1903. 27. l.; *Balogh* 1933/I. 25. l. (a nyírbátori faragványokkal függ össze); *B. Oberschall M.:* A nyírbátori stallumok. Budapest, 1937. 22. l. (a nyírbátori műhelyből); *Balogh* 1939. 577. l.

GYULAFEHÉRVÁR, egykor r. k. székesegyház.

Püspöki szék és kanonoki stallumok.

1524 okt. 22. Gyulafehérvár. *Várday Ferenc* végrendelete: „Item pro stallis duplici, quo in ecclesia cathedrali canonici utuntur, cum cathedra episcopali, legavit florenos quadringentos.“ (Közölve: *Bunyitay V.:* A gyulafehérvári székesegyház későbbi részei s egy magyar humanista. Budapest, 1893. 27. l.)

NYÁRÁDSZENTLÁSZLÓ, unit. templom (Maros-Torda vármegye), utóbb Kolozsvár, Erdélyi Nemzeti Múzeum. (Lt. sz. IV. 1419.)

Sekrestyeajtó faajtószárnya. (261. kép.) 1520—1530 körül.

Méretei: 199 cm magas közepén, 82 cm széles, 3 cm vastag (csak a faragott rész). Anyaga: fa. Színezése: kék alap, barna levelek, fehér virágok. Felirata (későbbi) a hátlapon:

HESTRAVS
KVSAD 1688
NREMND MARTIS

Lelőhelye: Nyárádszentlászló, unit. templom, sekrestyeajtó.

Díszítőmotívuma, a volutákkal kapcsolt rozetták Donatello-tól felújított antik motívum (pratoi szószék stb.), mely igen gyakori a firenzei quattrocentóban (Desiderio da Settignano. Francesco di Simone Ferrucci, Matteo Civitale stb.) Magyarországon is igen elterjedt. A következő helyeken fordul elő: Buda, Mátyás palotája; Visegrád, Mátyás palotája; Pest, a belvárosi templom szentségtartó fülkéje; Kiszzeben, szószék; Gyulafehérvár, Lázói János kápolnája; Nyárádszentlászló, sekrestyeajtó. Később belekerült az urihímezésekbe (Rhédey Júlia hímezsmintái, Árva Bethlen Kata olthévízi keszkenője 1735-ből stb.) és a népművészetbe (sárközi hímezések, borsodi-nógrádi szűr hímezések).

Irodalom: *Balogh* 1933/I. 17. l. (a díszítő motívum [volutákkal kapcsolt rozetták] eredete es elterjedése); *Balogh* 1939. 572. l.

PRÁZSMÁR (Tartlau), ev. templom. (Brassó vármegye)

Nyolcüléses stallum. (257. kép.) 1526 (?)

A jobbfelőli oldaldeszkán 1526. évszám, és címerpajzs faágon álló, kiterjesztett szárnyú madárral, a pajzsban M S betűk.

Renaissance részletek: a párkány, az oldalfalak áttört faragásai, az együlékes szakasz oldal- és hátlapjának faragása. (Megjegyzendő, hogy a renaissance részletek, különösen a párkány, 1526-nál későbbi stílusúnak látszik).

Irodalom: *Orbán* VI. 1873. 56. l. (1526-ból, szép faragással); *Éber* 1905. 460. l. (az egyik oldalon 1525-ös, a másik oldalon 1526-os évszám M S monogrammal); *Gerecse* 1906. 1147. hasáb; *Roth* 1908. S. 175. (1525 és 1526 évszámmal, C M monogrammal); *Roth* 1915. 254. l., 51. tábla, 1. kép (1526 évszám, G M betűk); *Das Burzenland*. Hgg. von E. Jekelius. IV. Bd. Die Dörfer des Burzenlandes. I. Teil. Kronstadt, 1929. S. 213. („Dem Mittelalter können noch... Teile eines mit schöner gotischer Flachschnitzerei versehenen Gestühls in Tartlau¹ zugerechnet werden, die von einem Meister M. S. im Jahr 1526 als Rückenwand zu einem vergrößerten, mit weiterer Renaissanceschnitzerei versehenen Gestühl verwendet wurden“); *Kampis* 1936. 25—26. l.

RIOMFALVA (Reichsdorf), ev. templom. (Nagy-Küküllő vármegye)

Sekrestyeajtó faajtósárnya interziadísszel. 1516.

Irodalom: *Roth* 1908. S. 176.; *Roth* 1915. 245. l.

SEGESVÁR, ev. hegyi templom. (Nagy-Küküllő vármegye)

Tizennégyülékes stállum, domború és lapos faragással, megintarziadísszel. (253. kép.) 1523.

Évszáma (gótikus jegyekkel) a jobboldali utolsó mezőben, a gótikus levélindák közé vésve: 1523. Felirata (gótikus betűkkel) a hátlap betédeszkái felett: „wer yn dys gestül will stan und nit latyn reden kan der solt bleyben draus das ma(n) ym nit mit kolben laus.“

Renaissance részletek: a párkány faragott frize, a középső szakaszon 4 háttámla intarziás díszítése.

Irodalom: *Henszlmann I.*: Utijegyzetek a Királyföldről. Arch. Ért. R. F. XIII. 1879. 339. l.; *Müller, Fr.*: Die Schässburger Bergkirche. Archiv des Vereines für sieb. Landeskunde. N. F. Bd. I. 1855. S. 318.; *Éber* 1905. 460. l.; *Gerecse* 1906. 525. hasáb; *Roth* 1908. S. 173., Taf. XXIII. (közli az évszamos lapot); *Roth* 1915. 253—254. l., 49. tábla, 2. kép. 50. tábla. 1. kép. (valószínűleg Reychmut János segesvári asztalos műve); *Balogh* 1934/I. 137. l.; *Die deutsche Kunst in Siebenbürgen*. Hgg. von V. Roth. Berlin-Hermannstadt/Sibiu, 1934. S. 149.; *Kampis* 1936. 25. l.; *Hekler* 1937. S. 90.; *Balogh* 1939. 579. l.

SEGESVÁR, ev. hegyi templom. (Nagy-Küküllő vármegye)

Négyülékes stállum lapos faragással és intarziadísszel (a jobb oldalhajóban). 1520—1530 körül.

Renaissance részlet: a háttámlák intarziadísze.

¹ Ugyanebben a munkában (*Das Burzenland*. Hgg. von E. Jekelius. IV. Bd. S. 216.) említik a szent-péteri ev. templom (Brassó vármegye) stállumát: „Ein dem Tartlauer ähnliches Gestühl in Petersberg aus dem Jahr 1528. das als Schmuck auch Figuren trug, ist leidet erat in jüngster Zeit durch Nachlässigkeit in Verlust geraten.“ Egyéb irodalma: *Orbán* VI. 1873. 443. l.; *Éber* 1905. 460. l.; *Gerecse* 1906. 1147. hasáb; *Kampis* 1936. 26. l.

SEGESVÁR, Múzeum. (Nagy-Küküllő vármegye)

F a a j t ó s z á r n y lapos faragással 1536.

Renaissance részletek: az ajtó négy mezejének egyszerű renaissance keretelése, a címerpajzs alakja és a benne lévő monogramm: A W (a többi felirat qótikus, úgyszintén gótikus a lapos faragású levéldísz).

Irodalom: Roth 1908. S. 176.; Roth 1915. 246. l., 38. tábla. 3. kép; Kampis 1936. 23. l.

SEGESVÁR. Múzeum. (Nagy-Küküllő vármegye)

F a a j t ó s z á r n y , lapos faragással és intarziadísszel. (255. kép.) XVI. század második negyede.

Felirata a felső címerpajzsban: T W

Irodalom: Roth 1908. S. 176.; Roth 1915. 246. l., 39. tábla. 1. kép; Kampis 1936. 23. l.

SZÁSZCSANÁD (Scholten), ev. templom (Alsó-Fehér vármegye), utóbb Nagyszeben, Brukenthal Múzeum.

F a a j t ó s z á r n y lapos faragással. 1520— 1530 körül.

Renaissance részlet: az ajtó két mezejének egyszerű renaissance keretelése. a két mezőt díszítő olasz koszorú.

Irodalom: Roth 1908. S. 176.; Roth 1915. 245. l., 38. tábla. 2. kép; Kampis 1936. 23. l.

TÓBIÁSFALU (Tobsdorf), ev. templom. (Nagy-Küküllő vármegye)

H á r o m ü l é s e s s t a l l u m lapos faragással, és intarziadísszel. 1537.

Renaissance részletek: a háttámlák intarziás dísze, a címerpajzsok alakja.

Irodalom: Roth 1915. 250. l., 44. tábla; Kampis 1936. 25. l.

TÓBIÁSFALU (Tobsdorf), ev. templom. (Nagy-Küküllő vármegye)

H a t ü l é s e s s t a l l u m lapos faragással és intarziadísszel. 1530— 1540 körül.

Renaissance részletek: a háttámlák intarziás dísze.

Irodalom: Roth 1915. 250. l., 43. tábla. 1. kép.

ERDÉLY, utóbb Budapest. M. Történeti Múzeum.

A s z t a l . (259—260. kép.) 1520—1530 körül.

Renaissance részletek: a címerpajzs alakja, a gótikus lombdész közé helyezett rozetták, a lábázatba beillesztett levélrozetták.

Irodalom: Varju E.: A régiségtár gótikus szobája. Közlemények a Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárából. I. 1916. 36. l. (XV. század vége); B. Oberschall M. — Tóth Z.: Vezető a történeti gyűjteményekben. Budapest, 1938. 23. l. (Az ú. n. bölcső-asztalok sorába tartozik. A XV—XVI. sz. fordulóján készülhetett.)

Ötvösmunkák

Általános irodalom: Roth 1922. = Roth, V.: Goldschmiedearbeiten. Hermannstadt, 1922. — Kunstidenkmäler aus den sächsischen Kirchen Siebenbürgens. I.

APOLD (Trappold), ev. templom. (Nagy-Küküllő vármegye)

K e h e l y (aranyozott ezüst) gerezdes cuppakosárral.

Renaissance részlet: a cuppakosár.

Irodalom: Roth 1922. S. 106—107. Nr. 238., Taf. 102/1. (XVI. század).

Hasonló gerezdes cuppakosár fordul elő még a következő kelyheken: Csík-szentmárton, Gyergyóalfalu, Lövéte, Maksa, Mártonhegy (Martinsberg), Szépmező (Schönau). Az olasz motívum a helyi, főként a szász ízlés hatása alatt erősen átalakul, eredeti tisztaságából egyre veszít. V. ö. a Brassó Blumenau-i ev. templom kelyhét (Roth 1922. S. 104. Nr. 231., Taf. 102/3.) és a Feketehalom (Zeiden — Brassó vármegye) ev. templom kelyhét (Roth 1922. S. 107. Nr. 239., Taf. 102/2.). Gyakran előfordul, hogy a trébelt gerezdekot csavart vonalakban alkalmazzák, tehát a motívumot visszagotizálják. V. ö.: Balázstelke (Klein-Blasendorf — Kis-Küküllő vármegye), ev. templom kelyhe (Roth 1922. S. 103. Nr. 229., Taf. 103.). Brassó, Szent Bertalan templom kelyhe (Roth 1922, S. 103. Nr. 230., Taf. 104/2.). Szász-Dálya (Denndorf — Nagy-Küküllő vármegye), ev. templom kelyhe² (Roth 1922. S. 102. Nr. 226., Taf. 105/1.), Felsőidecs (Ober-Eidisch — Maros-Torda vármegye), ev. templom kelyhe (Roth 1922. S. 105. Nr. 235., Taf. 105/3.), Nagydemeter (Mettersdorf — Beszterce-Naszód vármegye), ev. templom kelyhe (Roth 1922. S. 105. Nr. 234., Taf. 105/4.). Az Iparművészeti Múzeum egyik, valószínűleg erdélyi származású kelyhén szintén nem vertikálisok a gerezdek, hanem kissé elhajlanak. (Egyházművészet Orsz. Kiállítása. Budapest, 1930. 216. sz.)

ASSZONYFALVA (Frauendorf), ev. templom. (Nagy-Küküllő vármegye)

K e h e l y (aranyozott ezüst), áttört virágos cuppakosárral.

Renaissance részletek: a virágdísz motívumai, a kehely szárát díszítő levélrozetták, a kehely talpát övező levélszegély.

Irodalom: Roth 1922. S. 90. Nr. 198., Taf. 88. (1513 körül).

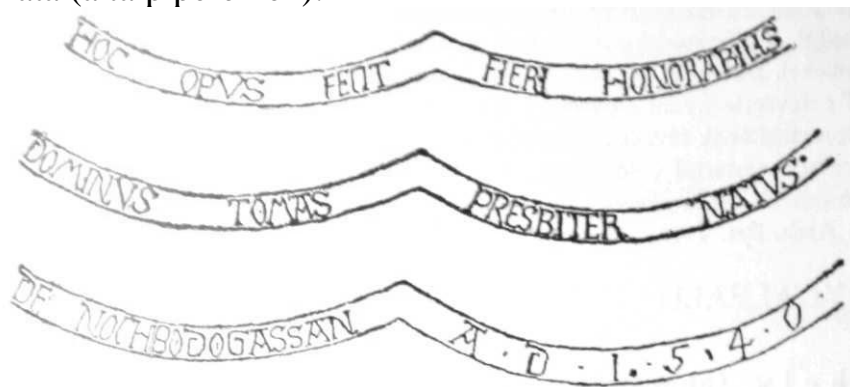
CSÍKKARCFALVA, r. k. templom. (Csík vármegye)

K e h e l y (aranyozott ezüst) áttört virágos cuppakosárral. (267. kép.)
1540.

¹ Az ötvösmunkák sorában a magyar és szász emlékek elosztása igen egyenlőtlen. Ennek az az oka, hogy míg a szász emlékekről Roth Viktor kitűnő munkája alapján kimerítő áttekintésünk van, addig a magyar emlékekről hasonló feldolgozás még nincsen. Az utóbbiak sorába csak azokat vehettem fel, melyeket ott-ott, kutatásaim közben láttam.

² Roth V.: Az egyházi kehely történeti fejlődése Erdélyben. Arch. Ért. 1912. 115. 1. 15. kép (a XVI. század második felébe helyezi).

Felirata (a talp peremén):

Renaissance részletek: a virágdísz motívumai a cuppakosáron, a talp és a szár vésett növényi díszítése.

Irodalom: *Orbán II.* 1869. 87. l.; *A magyar tört. ötvösműkiállítás lajstroma.* Budapest, 1884. 97. l. 88. sz. (közli a feliratot); *Ezredéves Orsz. Kiállítás. A tört. főcsoport hivatalos katalógusa.* Budapest, 1896. I. füzet. 1486. sz.; *Gerecse* 1906. 267. hasáb; *Hegyi E.:* Két székely falu társadalomrajza. Pásztortűz 1936. 441. l.; *Endes M.:* Csík-, Gyergyó és Kászonszék földjének és népének története. Budapest, 1938. 70. l.

CSÍKSZENTMÁRTON, r. k. templom. (Csík vármegye)

K e h e l y (aranyozott ezüst) gerezdes cuppakosárral.

Renaissance részlet; a gerezdes cuppakosár.

Irodalom: *Gyárfás T.:* Régi erdélyi ötvösművek. Batthyáneum. II. Brassó, 1913. 38. l.

DIPSE (Dürrbach), ev. templom. (Beszterce-Naszód vármegye)

K e h e l y (aranyozott ezüst) áttört virágos cuppakosárral.

Renaissance részletek: a virágdísz motívumai a cuppakosáron, a talp szélét díszítő levélsor (az utóbbi esetleg későbbi is lehet).

Irodalom: *Roth* 1922. S. 89—90. Nr. 197., Taf. 91/4. (1513 körül).

DOMÁLD (Maldorf), ev. templom. (Kis-Küküllő vármegye)

K e h e l y (aranyozott ezüst) áttört virágos cuppakosárral.

Renaissance részletek: a virágdísz motívumai a cuppakosáron, vésett levéldísz a talpon.

Irodalom: *Roth* 1922. S. 92. Nr. 203., Taf 91/2. (1513 körül).

GELENCE (Háromszék vármegye), utóbb Gyulafehérvár, Batthyáneum.

K e h e l y (aranyozott ezüst). 1528.

Felirata:

PCZ GCOR GUM BOZNE NYHA 1528

Renaissance részletek: az angyalfejek a noduson és a cuppakosáron.

Irodalom: *A magyar tört. ötvösműkiállítás lajstroma.* Budapest, 1884. 78. l. (facsimileben közli feliratát); — —: Az orsz. ötvösműkiállításról. Egyházművészeti Lap. V. 1884. 335—336. l. (Közli feliratát Az ajándékozás événél korábbinak látszik); *Pulszky K.—Radisics E.: Az ötvösség remekei.* Budapest, (1888). I. 21. l.; *Pulszky, Ch.—Radisics, E.—Molinier, E.: Chefs-d'oeuvre d'orfèvrerie ayant figuré à l'exposition de Budapest Paris, (1888).* I. p. 36. (a donátor nevét Bornemisiának olvassa); *Gyárfás T.: A brassói ötvösség története.* Brassó, 1912. 229. l. (Attól a brassói mestertől való, aki az 1529-es prázsmári kelyhet készítette); *Gyárfás T.: Régi erdélyi ötvösművek.* Batthyáneum. II. Brassó. 1913. 34—35. l.; — —: Batthyáneum II. füzetének ismertetése. Arch. Ért 1913. 378. l.

GYERGYÓALFALU (Csík vármegye), utóbb Gyulafehérvár, Batthyáneum. 270a. sz.

K e h e l y (aranyozott ezüst), gerezdes cuppakosárral.

Renaissance részlet: a cuppakosár.

GYULAFEHÉRVÁR, Megyericsei János gyűjteménye.

O l a s z ö t v ö s m u n k á k .

1519 máj. 18. Buda. *Anthonius Bini* civis et mercator Florentinus elismervénye arról, hogy azoknak a dolgainak az árát „que fuerunt in domo quodam Johannes Mezericzky archidiaconi etc. reperte, prout scutelle magne et parve smaltate“ — Várday Ferenc püspök teljesen megtérítette. (Közölve: Lukcsics P.: Bini Antal olasz képkereskedő Budán. Arch. Ért. 1929. 269. l.)

GYULAFEHÉRVÁR, Várday Ferenc püspök gyűjteménye.

Olasz ötvösmunkák.

1519 máj. 18. Buda. *Anthonius Bini* civis et mercator Florentinus elismervénye arról, hogy azoknak a dolgainak az árát, melyek Johannes Mezericzky archidiaconusnál voltak és később Várday Ferenc püspök kezébe kerültek, közöttük „scutelle magne et parve smaltate“, a püspök teljesen megtérítette. (Közölve: Lukcsics P.: Bini Antal olasz képkereskedő Budán. Arch. Ért. 1929. 269. l.)

1521 márc. 12. Gyulafehérvár. *Regestum* super rebus do. Rev. in domibus superioribus Albensibus eiusdem relictis: „Scutelle vel pelves Italice VI. Amphore similiter Italice III. Monstrancia Italica I ..... Laterna una Italica...“ (Közölve u. o. 269—270. l.; gr. Zichy Család Okmánytára. XII. Budapest, 1931. 422—423. l.)

GYULAFEHÉRVÁR, egykor r. k. székesegyház.

Budai Udalrik kelyhe.

1531. *A gyulafehérvári székesegyház kincstárának leltára:* „Item calix quondam venerabilis Udalrici custodis cum quibusdam aureis monetis antiquis interpositis.“ (Közölve: Beke A.: Az erdélyi székesegyház készlete. Magyar Sion. 1867. 189. l.)

HOSSZÚASZÓ (Langenthal), ev. templom. (Kis-Küküllő vármegye)

K e h e l y (aranyozott ezüst) áttört virágos cuppakosárral.

Renaissance részletek: a virágdísz motívumai, a nodus angyalfejei.

Irodalom: Roth 1922. S. 91—92. Nr. 202.. Taf. 87. (1513 körül).

LÖVÉTE (Udvarhely vármegye), utóbb Gyulafehérvár, Batthyáneum 228a. sz.

K e h e l y (aranyozott ezüst) gerezdes cuppakosárral.

Renaissance részlet: a cuppakosár.

MAKSA, ref. templom. (Háromszék vármegye)

K e h e l y ¹ (aranyozott ezüst) gerezdes cuppakosárral. (266. kép.) 1512.

Felirata (a talp karélyain):

GR X 5 X Z

Renaissance részlet: a cuppakosár.

MÁRTONHEGY (Martinsberg). ev. templom. (Nagy-Küküllő vármegye)

K e h e l y (aranyozott ezüst) gerezdes cuppakosárral.

Renaissance részlet: a cuppakosár.

Irodalom: Roth 1922. S. 104. Nr. 233., Abb. 41. (XVI. század).

NAGY-APOLD (Grosspold), ev. templom. (Szeben vármegye)

K e h e l y (aranyozott ezüst) gerezdes cuppakosárral.

A száron jelezve az évszám gótikus betűkkel és számjegyekkel: 1 5 1 3.

Renaissance részletek: a virágdísz motívumai, a kehely szárát díszítő levél-rozetta és az AVE szó betűi.

Irodalom: Roth 1922. S. 90. Nr. 199., Taf. 89. (1513-ból).

NAGYEKEMEZŐ (Grossprobsdorf), ev. templom. (Kis-Küküllő vármegye)

Kehely (aranyozott ezüst) áttört virágos cuppakosárral.

Renaissance részletek: a virágdísz motívumai.

Irodalom: Roth 1922. S. 91. Nr 200., Taf. 91/1. (1513 körül.)²

NAGYKÁSZON, r. k. templom. (Csík vármegye)

K e h e l y (aranyozott ezüst) nagyvirágos cuppakosárral. (268. kép.) 1530 körül.

Renaissance részlet: a cuppakosár díszítése.

Hasonló típusú kelyhek felsorolását l. „Völcz“ címszó alatt (235. l.).

A kelyhet 1930-ban ellopták.

Irodalom: Benkő K.: Csík, Gyergyó és Kászón leírások. Kolozsvár, 1853. II. rész. 136. l. (Közli, de valószínűleg tévesen, a kehely feliratát: HASDEM fent és HIVYNS lent).

¹ A maksai, valamint a nagykászoni kehelyre Keöpeczi Sebestyén József hívta fel figyelmemet.

² Roth egyik korábbi cikkében (Arch. Ért 1912. 121. 1. 20. kép) 1600 körüli időbe helyezi.

NAGYSZEBEN, ev. templom. (Szeben vármegye)

K e h e l y (aranyozott ezüst) áttört virágos cuppakosárral.

Renaissance részletek: a virágdísz motívumai a cuppakosáron, a noduson és a talp szélén.

Irodalom: Roth 1922. S. 91. Nr. 201., Taf. 86. (1513 körül).

NAGYVÁRAD, Filipecz János váradi püspök gyűjteménye.

O l a s z ö t v ö s m u n k á k (A milánói herceg ajándéka).

1487 nov. 26. Milano. *Giacomo Trotti* ferrarai követ jelentése Ercole ferrarai hercegnek: „il (t. i. a milánói herceg) fa donare al vescovo veradino argenti e zolie per ducati 1500 et piu,¹ et fa etiam presentare a tuta la soa Brigata.“ (Modena, R. Archivio di Stato. Canc. Duc. Cart^o degli Amb^{ri}. Milano, Trotti Giac. — M. Tudományos Akadémia. Modenai levéltári kivonatok).

NAGYVÁRAD, egykori r. k. székesegyház, utóbb Nyitra, r. k. székesegyház.

Perényi Ferenc pásztorbotja (aranyozott ezüst). 1526.

Felirata (a szárán): **1526 IHS MARIA** (fordítva bevésve). Afelső végén, hátul, Mária alakja mögött, a Perényi címer.

Irodalom: *A magyar tört. ötvösműkiállítás lajstroma.* Budapest, 1884. 93—95. l.; *Bunyitay V.:* A váradi püspökség tört. III. Nagyvárad, 1884. 72—73. l. (részletes leírás); *Pulszky K.—Radisics E.:* Az ötvösség remekei. Budapest, (1888). I. 89—90. l.; *Pulszky, Ch.—Radisics, E.—Molinier, E.:* Chefs-d' oeuvre d' orfèverie ayant figuré à l' exposition de Budapest: Paris, (1888). I. p. 93—94.; *Fraknoi V.:* A Hunyadiak és a Jagellók kora. — A Magyar Nemzet Története. Szerk. Szilágyi S. IV. Budapest, 1896. 641. l.; *Ezredéves Orsz. Kiállítás.* A tört. főcsoport hivatalos katalógusa. Budapest, 1896. 1376. sz.; *Czobor B.:* Egyházit emlékek. Magyarország közgazdasági és közművelődési állapota ezeréves fennállásakor és az 1896. évi ezredéves orsz. kiállítás eredménye. Szerk. Madekovits S. V. köt. Budapest, 1898. 587. l.; *Gerecze P.:* Szobrászati emlékek Magyarországon. — u. o. 488. l.; *Mihalik J.:* A csúcsíves műizlés ötvösművészetének emlékei. — Magyarország tört. emlékei az 1896. évi ezredéves orsz. kiállításon. II. Szerk. Szalay I. Budapest, 1902—1903. 241. l.; *Gerecze* 1906. 567. hasáb; *Sourek, K.:* Umeni na Slovensku. Praha, 1938. p. 56., fig. 853—858.; *Sourek, K.:* Die Kunst in der Slowakei. Prag, 1939. S. 71., Abb. 853—858.; *Horváth* 1939. p. 121.; *Szell S.:* Nagyvárad Budapest, 1940. 14. l. — *Officina Képeskönyvek.* 28. sz.; *Pálinkás* 1942. 21. l.

PRÁZSMÁR (Tartlau), ev. templom. (Brassó vármegye)

K e h e l y (aranyozott ezüst). 1529.

Feliratai: HEDSCHEN • HN • FACIENDVM • ME FECI (sic!)

¹ Lodovico Moro herceg később, 1490-ben Zoan Ambrogio Preda-val, a neves milánói festő-ötvössel csináltatott aranyozott ezüstedényeket Filipecz részére, de ezeket utóbb, — mivel Filipecz Mátyás király halála után kolostorba vonult, — Bakócz Tamásnak szánta. (*Balogh J.:* Adatok Milano és Magyarország kulturális kapcsolatainak történetéhez. Budapest, 1928. 40—41. l.)

1 • 5 • 2 • 9 • (a talpat a szártól elválasztó lapon), • THISSEN • HANNES • MECHEL • HEDSCHN • MISZ (a talp alsó szélén).

Renaissance részletek: a talpszegély áttört virágos dísze, az angyalfejek a noduson és a cuppakosáron.

Irodalom: *Gyárfás T.*: A brassai ötvösség története. Brassó. 1912. 229. l. (Hedschen János csináltatta 1529-ben. A talpon bevéssett nevek a többi donátort jelzik. A Hedschen név ma is ismeretes Prázmárban. Brassói munka, ugyanattól a mestertől való a gelencei kehely is); *Roth* 1922. S. 75—76. Nr. 166., Taf. 67.

SZÉPMEZŐ (Schönau), ev. templom. (Kis-Küküllő vármegye)

K e h e l y (aranyozott ezüst) gerezdes cuppakosárral.

Renaissance részlet: a cuppakosár.

Irodalom: *Roth* 1922. S. 106. Nr. 237., Taf. 104/1. (XVI. század).

VÖLCZ (Wölz), ev. templom. (Kis-Küküllő vármegye)

Kehely (aranyozott ezüst) nagyvirágos cuppakosárral (269. kép). 1536.

A talp alsó felén bevésve az évszám: 1536.

Renaissance részlet: a cuppakosár díszítése.

Irodalom: *Roth* 1922. S. 95—96. Nr. 211., Taf. 92. (1536-ból).

Hasonló díszítésű későbbi kelyhek: **S z á s z v á r o s** (Broos — Hunyad vármegye), ev. templom (*Roth*. 1922. S. 92—93. Nr. 204., Taf. 93/1.), **N a g y - s z e b e n** (*Roth* 1922. S. 93. Nr. 205., Taf. 94.), **K i s - S e l y k** (Kleinschelken — Nagy-Küküllő vármegye), ev. templom (*Roth* 1922. S. 93—94. Nr. 206., Taf. 91/3), **L e k e n c z e** (Lechnitz — Beszterce-Naszód vármegye), ev. templom (*Roth* 1922. S. 94. Nr. 207., Taf. 93/3.), **R o z s o n d a** (Roseln — Nagy-Küküllő vármegye), ev. templom (*Roth* 1922. S. 94. Nr. 208., Taf. 93/4.). **S á l y a** (Schaal — Nagy-Küküllő vármegye), ev. templom (*Roth* 1922. S. 94—95. Nr. 209., Taf. 90.), **T a l m á c s** (Talmatsch — Szeben vármegye), ev. templom (*Roth* 1922. S. 95. Nr. 210., Taf. 93/2.). Ezek azonban valószínűleg már a század derekán készültek. Roth Viktor általában a XVI. századra keltezi valamennyit. A völzci kehely dátuma terminus post quem gyanánt szolgálhat.

ZSIDVE (Seiden), ev. templom. (Kis-Küküllő vármegye)

Talpas serleg. 1530—1540 körül.

Renaissance részlet: a talapzat levéldísze.

Irodalom: *Roth* 1922. S. 182. Nr. 442., Taf. 137/1. (1500 körül).

OLASZ LÓSZERSZÁMOK (Alfonso nápolyi király ajándéka Hunyadi Jánosnak)

1448 máj. 28. Buda. *Hunyadi János*, Magyarország kormányzója és Erdély vajdája megköszöni Alfonso nápolyi királynak a küldött ajándékokat: „suscepi quoque elargita illa munificentiae regiae dona, equos videlicet et apparatus,

gratia, splendoreque magnifica, quorum beneficio, dum Maiestas vestra, alteri laudem, gloriamque deferrere voluit, sibi recte plurimam cumulavit. Reputavi sane, Serenissime Princeps, in eis rebus personae magis, quam meritorum meorum respectum, rationemque interuenisse, cum eo munere, non quod accipiente, sed, quod datore dignum erat, acceperim“. (Közölve: Schwandtner, J. G.: *Scriptores Rerum Hungaricarum veteres ac genuini*. Tom. II. Pars. I. Viennae, 1746. p. 46. — *Johannis de Zredna epistola XXIX.*)

VELENCEI ÉKSZEREK (Hunyadi János vásárlása Mátyás fia tervezett lakodalmára)

1453 márc. 20. Velence. A *senatus* elhatározza, hogy Hunyadi Jánosnak, ki fia esküvőjére Velencében ékszereket és szöveteket (*jocalia pannos aureos et lane ac alia*) vásároltatott 13.000 dukátért és ebből 8000-t kifizetett, a hiányzó 5000 dukátot kölcsönadja. (Velence, R. *Archivio di Stato*. Senato I. *Deliberazioni*. 1450—53. *Secreta*. Reg. 19. p, 189^v.)

NÁPOLYI SZŰZ MÁRIA REND JELVÉNYE (Ferrante nápolyi király ajándéka Geréb Péternek)

1476 szept. 16. Nápoly. *Ferrante* nápolyi király Geréb Péternek a Szűz Mária rendet adományozza, a hozzávaló jelvénnel együtt, azaz: „...cumque monili seu torque auree hidriarum cum grise (helyesen: grifo) pendente..... grifus pendens ex collario teneat duas alas albas¹...“ (Közölve: *Dipl. Emlékek Mátyás király korából*. II. Budapest, 1877. 327—328. 1.)

PECSÉTEK

Az ötvösművészet körébe tartozik a pecsétvésés is. A fennmaradt emlékekről azonban — előmunkálatok híján — ma még nincs áttekintésünk. Csak tájékoztatásképpen említünk néhány pecsétet:

Átmeneti stílusú pecsétek:

Pecsétek gótikus pajzssal, renaissance betűs felirattal: *Losonczy László tárnokmester pecsétje* 1491-ből és 1492-ből (*Archiv für Kunde österreichischer Geschichts-Quellen*. II. Jahrg. 1849. II. Bd. melléklet Firnhaber cikkéhez XXVI. és I. sz.), *Drágffy Bertalan pecsétje* 1492-ből (u. o. IX. sz.).

Pecsétek egyszerű renaissance pajzssal, renaissance betűs monogrammal: *dengelegi Pongrácz Mátyás pecsétje* 1492-ből (u. o. XVI. sz.).

Renaissance stílusú pecsétek:

vingárdi Geréb Péter országbírói pecsétje 1491-ből (Orsz. Levéltár, Dl. 20440.) és nádori pecsétje 1500-ból (Dl. 20988.), *csúcsi Tomori István* erdélyi alvajda pecsétje 1523-ból (gr. Esterházy J.: *Csúcsi Tomori István alvajda*

¹ A griff szárnyait, ha a lovag valamilyen haditettei kitüntette magát, megaranyozták (u. o. 328. 1.).

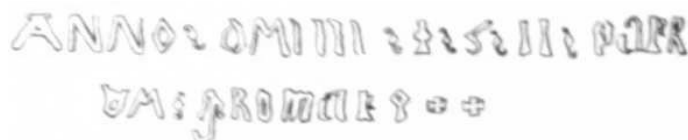
pecsétje. Arch. Ért. R. P. IV. 1870. 100. 1.), Mikola *László erdélyi alhelytartó pecsétje* 1544-ből (v. ö. Veress E.: Isabella királyné. Budapest. 1901. 269. 1. 83. kép).

Bronz munkák

CSÍKSZENTLÉLEK, r. k. templom. (Csík vármegye)

H a r a n g . 1511.

Felirata:

(Feloldva: Anno Domini 1511. Tetragrammaton.)

Renaissance részlet: a felirat betűi.

Irodalom: Müller, Fr.: Zur älteren siebenbürgischen Glockenkunde.¹ Archiv des Vereines für sieb. Landeskunde. N. F. Bd. IV. 1859. S. 228. (A feliratot „Patrum Gromate Anno Domini 1511“-nek olvassa és érthetetlennek tartja); Orbán II. 1869. 32. 1. (Közli a feliratát. Az évszámot 1502-nek olvassa. A felirat betűi átmenetet alkotnak a minuszkulás írásból a latinba); Gerecze 1906. 968. hasáb; Gyárfás T.: Régi harangok és harangöntők. Batthyáneum. I. 1911. 103. 1.

DOMÁLD (Maldorf), ev. templom. (Kis-Küküllő vármegye)

H a r a n g . XVI. század eleje.

Felirata:

Renaissance részlet: a felirat betűi.

Irodalom: Müller, Fr.: Zur älteren siebenbürgischen Glockenkunde. Archiv des Vereines für sieb. Landeskunde. N. F. Bd. IV. 1859. S. 226. (felirata átmeneti Jellegű); Gerecze 1906. 419. hasáb.

GYULAFEHÉRVÁR, Várday Ferenc püspök gyűjteménye.

O l a s z (?) b r o n z m u n k á k .

1521 márc. 12. Gyulafehérvár. Re gestam super rebus do. Rev. in domibus superioribus Albensibus eiusdem relictis: „Olla erea, in qua vina frigidantur..... Candelabra duo ex cupro.....Campanula I.....Amphore duo pro conservando oleo in ecclesia ex cupro facte..... Candelabri cuprei VI.“ (Közölve: Lukcsics P.: Bini Antal olasz képkereskedő Budán. Arch. Ért. 1929. 269—270. 1.; u. a.: gr. Zichy család Okmánytára. XII. Budapest, 1931. 422—423. 1.)

¹ Müller ebben a tanulmányában több harangot említ átmeneti, illetve renaissance jellegű feliratokkal (S. 225—226, 228—229.). Ezek közül azonban csak azokat vehettem fel a jegyzékbe, melyeknek feliratait facsimile-ben közli.

MAGYARZSÁKOD, unit. templom. (Udvarhely vármegye)

Harang. 1506.

Felirata:

ANNO DOMINI MILLESIMO QVINGENTESIMO SEXTO

(Feloldva: Anno Domini Millesimo Quingentesimo sexto.)

Renaissance részlet: a felirat betűi.

Irodalom: *Orbán* I. 1868. 155. l. (közli a feliratát); *Gerecze* 1906. 948. hasáb.

MAROSSZENTANNA, ref. templom. (Maros-Torda vármegye)

Harang. 1497.¹

A gótikus körvonalú harangon három egyforma, köralakú renaissance plakett (271. kép), mindegyiken Krisztus a keresztfán indadisz között. Méretei: 80 cm magas a harang, 130 cm a felső kerülete, 275 cm az alsó kerülete, 5,5 cm a plakett átmérője. Felirata (gótikus minuszkulák): o rex glorie veni cum pace ih(esu)s n(azareus) r(ex) i(udeorum) 1497.

Irodalom: *Orbán* IV. 1870. 189. l. (közli a feliratát); *Gerecze* 1906. 487. hasáb (tévesen 1797-es évszámmal); *Ștefănescu, I. D.:* L' art byzantin et l' art lombard en Transylvanie: Paris. 1938. p. 13. (említi); *Balogh* 1939. 562. l. (Mátyás budai bronzöntő műhelyéből kerülhetett ki); *Balogh* 1940/II. 810. l.; *Balogh* 1941. S. 354.

SZELINDEK (Stolzenburg), ev. templom. (Szeben vármegye)

Harang. 1518.

Felirata:

XP̄S. RE X. VENIT. IN. PACE. Q̄EV̄S. OMO. PHAC TV̄S. ĒS. 1518.

Renaissance részlet: a felirat betűi.

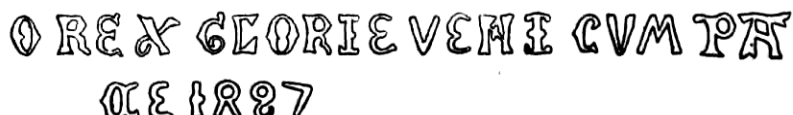
Irodalom: *Müller, Fr.:* Zur älteren siebenbürgischen Glockenkunde. Archiv des Vereines für sieb. Landeskunde. N. F. Bd. IV. 1859. S. 225. (felirata átmeneti jellegű); *Gerecze* 1906. 790. hasáb.

VAJA, ref. templom. (Maros-Torda vármegye)

Harang. 1497 (vagy 1487).

A harangot 1797-ben és 1856-ban átöntötték, de a régi felirat áthelyezésével.

Felirata:

O REX GLORIE VENI CVM PATRE 1497

Renaissance részlet: a felirat betűi.

¹ Erre a rendkívül fontos renaissance emlékre Kelemen Lajos főigazgató volt szíves felhívni figyelmemet.

Irodalom: Müller. Fr.: Zur älteren siebenbürgischen Glockenkunde. Archiv des Vereines für sieb. Landeskunde. N. F. Bd. IV. 1859. S. 225. (Felirata átmeneti jellegű. Évszáma 1487 vagy 1497); Orbán IV. 1870. 38. l. (a dátumot 1497-nek olvassa); Gerecze 1906. 494. hasáb.

DRÁGFFY GÁSPAR ÁGYÚJA

1711. *Bickl német tűzértiszt* leltára a munkácsi vár felszereléséről: bélteki Drágffy Gáspár szolnoki és krasznai főispán 15 fontos ágyúja 1540-ből a Drágffy címerrel és „...mit einer Hungarischen unleslichen Unterschrift“. (Kivonatosan ismertette: Thaly K.: Magyar feliratos ágyú a Szapolyai korban. Arch. Ért. R. F. XI. 1877. 22. l.)

Vasmunkák

KOLOZSVÁR. Szent Mihály templom.

A sekrestye vasajtaja.

Felirata (veressel festett gótikus betűk): 1 5 3 4 | L B.

Fennmaradt része:

Az ajtókopogtató kovácsolt vasból (274. kép). Budapest, Iparművészeti Múzeum.

Irodalom: Kővári 1852. 241. l. (az évszámot tévesen 1554-nek olvassa); gr. Esterházy J.: A kolozsvári Szent Mihály egyház történeti és építészeti leírása. Arch. Közlemények III. 1863. 59. l. 4. jegyz. (közli a feliratokat); Jakab E.: Kolozsvár története. I. Buda, 1870. 417—418. l. (közli a feliratot); Jakab E.: Kolozsvár története világosító rajzai. II. Budapest, 1888. 18. l. (közli a feliratokat); Sándor I.: Kolozsvár címeres emlékei. Genealogiai Füzetek. 1913. 33. l.; Sándor I.: A Szent Mihály egyház művészi emlékei. — A kolozsvári Szent Mihály egyház. Szerk. György L. Cluj-Kolozsvár, 1924. 47. l.; Erdély régi művészeti emlékeinek kiállítása az Iparművészeti Múzeumban. Budapest, 1931. 454. sz. (a sekrestye vasajtájának 1534-ből való kopogtatója); B. Oberschall M.: Vasművesség. Budapest, 1932. 10, 11. l. — Vezető az Orsz. Magy. Iparművészeti Múzeum gyűjteményeiben.; Művészeti Múzeumok Barátainak Egyesülete. Húsz év szerzeményei. 1913—1933. Budapest. 1934. 19. sz.; Grandpierre E.: A kolozsvári Szent Mihály templom története és építészete 1349-től napjainkig. Erdélyi Múzeum. 1936. 48—51. l.; Kampis A.: Erdély iparművészetéről. Budapest, 1936. 22. l. — Kny. a Történeti Erdélyből. Szerk. Asztalos M. Budapest. 1936.; B. Oberschall M.: Régi magyar vasművesség. Budapest 1941. 12. l. — Officina Képeskönyvek. 29. sz.

Ónmunkák

KOLOZSVÁR, Szent Péter egyház, utóbb unit. egyház.

Ónkanna (272—273. kép). 1537.

Feliratai: S • P • | 1537 (a címerpajzsban); TEMPLOM ZEN • PETER-HÖZ VALO (későbbi, XVII. századi felirat a fedelén). A kanna fülén két bélyegző, az egyik elmosódott, a másik fejet ábrázol.

Irodalom: *Kelemen L.*: Kolozsvári klenodiumokról. Keresztény Magvető. 1922. 106. 1.; (*Felvinci Takáts Z.*): Erdélyi művészeti kiállítás. Kolozsvár, 1941. 9. 1. 5. sz.

Fazekasmunkák

KOLOZSVÁR

Kályhacsempe lovasalakkal. (270. kép.) Erdélyi Nemzeti Múzeum. (Lt. sz. I. 63.) 1500 körül.

Anyaga: mázatlan cserép. Méretei: 139 mm magas, 132 mm széles, 20 mm vastag. Lelőhelye: Kolozsvár, Kornis-utca 6. számú ház.

Irodalom: *Pósta B.*: Mátyáskori emlékek az „Erdélyi Múzeum Egylet” Érem- és Régiség-tárában. — Mátyás király Emlékkönyv. Szerk. Márki S. Budapest, 1902. 291—294. 1. (A címer a Szentgyörgyi és Bazini grófoké, akik 1466—1468 között és 1499-től kezdve voltak Erdély vajdái. A csempe valószínűleg az 1466/68-as évekből való és egy kolozsvári Szentgyörgyi ház számára készülhetett Hasonló kályhacsempe Marosnémetiben, gr. Kuun Géza gyűjteményében); *Balogh* 1935/II. 19. 1. (XV. század vége).

KOLOZSVÁR

Kályhacsempe lovasalakkal, valószínűleg Szent György sárkányviadalával. Erdélyi Nemzeti Múzeum. (Lt. sz. I. 56.) 1500 körül.

Anyaga: zöldmázás cserép. Méretei: 158 mm magas, 120 mm széles, 10—15 mm vastag. Lelőhelye: Kolozsvár, Közép- és Csillag (Bethlen)-utca sarkán.

Irodalom: *Pósta B.*: Mátyáskori emlékek az „Erdélyi Múzeum-Egylet” Érem- és Régiség-tárában. — Mátyás király Emlékkönyv. Szerk. Márki S. Budapest 1902. 295. 1. (Azonos típusú a másik lovascsempével. A ló lába alatt hátán fekvő, csörgősapkás bohóc feje látszik.¹)

Üveg munkák

KRISTÁLYSERLEG, Geréb László tulajdonában.

1503 jún. 20. Telek. *Geréb László* végrendelete: „Item picarium cristallum, quod vocatur Dethekeblew, legavit ecclesiae colocensi“. (Közölve: Érdújhelyi M.: A kalocsai érsekség a renaissance korban. Zenta, 1899. 105. 1.)

GYULAFEHÉRVÁR, egykor r. k. székesegyház.

Szent János tál kristályból (Perényi Imre nádor² ajándéka).

1531. *A gyulafehérvári székesegyház kincstárának leltára*: „Scutella cristallina cum capite Joannis baptistae lapidibus pretiosis in circuitu adornata quon-

¹ A ló alatt nem bohócsapka, hanem valószínűleg egy hátán fekvő sárkány farka és hátsó lábai látszanak.

² Perényi Imre nádor Velencében vásároltatott drágaságokat (v. ö. M. Tört. Tár. XXII. 1877. 33, 35—36, 38—39, 43. 1.). Feltehetőleg a fenti kristálytól is velencei munka lehetett.

dam spectabilis Magnifici Emerici Perény Palatini hujus Regni hungariae huic ecclesiae per eundem donata“. (Közölve: Beke A.: Az erdélyi székesegyház készlete. Magyar Sion. 1867. 191. l.)

Szövötmunkák

BRASSÓ, Fekete templom.

Plu v i a l é k olasz bársony brokátból.

Irodalom: *Kühlbrandt, E.*: Die Kirchen und Burgen des Burzenlandes. — Das sächsische Burzenland. Hgg. zur Honterusfeier. Kronstadt. 1898. S. 110—111. (valószínűleg genuai bársonyból valók); *Czobor B.*: Egyházi emlékek. — Magyarország közgazdasági és közművelődési állapota ezeréves fennállásakor és az 1896. évi ezredéves orsz. kiállítás eredménye. Szerk. Matlekovits S. V. köt. Budapest, 1898. 527. l.; *Gerecse* 1906. 256. hasáb.

GYULAFEHÉRVÁR, egykor r. k. székesegyház.

Egyházi ruhák és templomi felszerelések.

1531. A *gyulafehérvári székesegyház kincstárának leltára* számos aranyszövésű miseruhát, dalmatikát, pluviálét, antependiumot sorol fel. Ezek jórésze olasz anyagból készülhetett. A donátorok¹ között szerepelnek Hunyadi János kormányzó, Geréb László erdélyi püspök, Várday Ferenc erdélyi püspök, Gosztonyi János erdélyi püspök. Lázói János telegdi főesperes, Nicolaus doctor kanonok, Jákó-Szerdahelyi Pál kanonok, Megyericsei János kolozsi főesperes, Andreas argyasi püspök, Sándorházi Márton fejérvári főesperes, Matheus ugoicsai főesperes, Bartholomaeus dobokai főesperes, Eörsi Simon kanonok, János váradi püspök (Vitéz János vagy Filipecz János?), Belényesi György éneklőkanonok, Jacobus de Vienna krasznai főesperes, Budai Udalrik örkanonok, Johanmes Albensis, Tordai János kanonok, dengelegi Pongrácz János felesége, vingárdi Geréb János felesége, id. Barlabássy János, Bachkay Miklós erdélyi püspök. (Közölve: Beke A.: Az erdélyi székesegyház készlete. Magyar Sion. 1867. 194—199. l.)

GYULAFEHÉRVÁR, egykor r. k. székesegyház.

Geréb László erdélyi püspök miseruhája és pluviáléja (II. Ulászló ajándéka).

1531. A *gyulafehérvári székesegyház kincstárának leltára*: „Item planeta quaedam Rsmi Domini Ladislai Geréb episcopi ex purpure brunatico per totum auro texta cum triplici zonatura fili auri cum cruce tenui, sime tamen attinenciis et intestinis... Item pluviiale quondam Rsmi Ladislai Geréb episcopi ex ciclade auro texta cum zonatura triplici, centro brunatico munus quondam

¹ Ezek a donátorok nincsenek felvéve a „Mecénások“ jegyzékébe, tekintettel arra, hogy nem bizonyos, csak valószínű, hogy a felajánlott ajándékok olasz anyagból készültek.

serenissimi Ladislai regis,¹ ad primitias eiusdem Ladislai episcopi [1498] missa et donata.“ (Közölve: Beke A.: Az erdélyi székesegyház készlete. Magyar Sion. 1867. 194, 197. l.)

GYULAFEHÉRVÁR, Várday Ferenc püspök tulajdonában.

O l a s z á g y .

1521 márc. 12. Gyulafehérvár. *Regestum* super rebus do. Rev. in domibus superioribus Albensibus eiusdem relictis: „Lectus unus Italicus cum tentorio viridi, pulvinaribus maioribus duobus, Matracz uno et cervicali similiter uno.“ (Közölve: Lukcsics P.: Bini Antal olasz képkereskedő Budán. Arch. Ért. 1929. 269. l.; u. a.: A gr. Zichy család Okmánytára. XII. Budapest, 1931. 422. l.)

KÉZDISZENTLÉLEK, r. k. templom (Háromszék vármegye), utóbb Sepsiszentgyörgy, Székely Nemzeti Múzeum.

M i s e r u h a hímzett keresztjén a keresztrefeszített Krisztus, Mária, Ev. Szent János és két angyal. (277—279. kép.) XVI. század első negyede. Sárga selyembrokát szövete olasz, valószínűleg velencei. A hímzett kereszt magyar. Renaissance részlet: a feszületnek olasz indadíszre emlékeztető leveles ágai.

Irodalom: (*Felvinci Takács Z.*): Erdélyi művészeti kiállítás. Kolozsvár, 1941. 22. l. 123. sz.

KOLOZSVÁR,² egykori domonkos templom.

E g y h á z i r u h á k , t e m p l o m i f e l s z e r e l é s e k .

1509. A *kolozsvári domonkosok kolostorának leltára* számos aranyszövésű egyházi ruhát, antependiumot sorol fel. Jórészüket olasz anyagból készülhetett. A donátorok³ között szerepelnek: Erzsébet, dengelegi Pongrácz János vajda özvegye, Bánffy Ferenc, dengelegi Pongrácz Mátyás, Bazini és Szentgyörgyi Péter vajda, somkereki Erdélyi János, a kolozsvári domonkos konvent, Reverendus magister Valentinus de Kijds, frater paulus sacerdos ungarus. (Közölve:

¹ II. Ulászló Olaszországból gyakran hozott drága firenzei szöveteket, a budai olasz kereskedőktől is sűrűn vásárolgatott. (v. ö. *Balogh J.*: Adatok Firenze és Magyarország kulturális kapcsolatainak történetéhez a renaissance korban. Arch. Ért. 1926. 201—202. l.) A Geréb Lászlónak ajándékozott egyházi ruhák bizonyára szintén olasz anyagból készültek.

² A kolozsvári piaristáknak (*Czobor, B.*: Egyházi emlékek. — Magyarország közgazdasága és közművelődési állapota ezeréves fennállásakor és az 1896. évi ezredéves orsz. kiállítás eredménye. Szerk. Matlekovits S. V. köt. Budapest, 1898. 614. l.; *Gerecse* 1906. 433. hasáb; *Erdélyi Művészeti Kiállítás*. Kolozsvár, 1941. 120. sz.), minoritáknak (*Czobor* id. mű. 593. l.; *Gerecse* 1906. 433. hasáb) és ferencrendieknek (*Erdélyi Művészeti Kiállítás*. Kolozsvár, 1941. 121. sz.) vannak olasz anyagból készült, illetve olasz hímzésekkel díszített XV. századi egyházi ruháik. Ezek egyrésze esetleg már a XV. század végén, a XVI. század elején erdélyi egyházak tulajdona lehetett. De mivel erre vonatkozólag — egyelőre — bizonyíték nincsen, nem vettem fel ezeket a jegyzékbe.

³ Ezek a donátorok nincsenek felvéve a „Mecénások“ jegyzékébe, tekintettel arra, hogy nem bizonyos, csak valószínű, hogy a felajánlott ajándékok olasz anyagból készültek.

gr. Esterházy J.: A kolozsvári Boldog-Asszonyról címzett domonkosok, jelenleg ferencziek egyházának történeti és építészeti leírása. Magyar Sion. 1866.

KOLOZSVÁR, egykori domonkos templom.

Bí b o r s z ö v e t r á a p p l i k á l t a r a n y v i r á g o k k a l (Mátyás király egykori tulajdona, utóbb Bánffy Ferenc ajándéka a kolozsvári domonkosoknak).

1509. *A kolozsvári domonkosok leltára*: „Anno domini Millesimo quadringentesimo octuagesimo nono. Egregius ac Magnificus dominus Franciscus Banffi contulit huic nostro conventui Coloswariensi ordinis predicatorum unam peciam magnam de nobiliori purpura rubea. habente aureos flores non quidem intextos, sed ab extra magistraliter applicatos. Sed quia idem dominus franciscus habuerat eandem peciam ex spolio bonorum Serenissimi quondam regis Mathie, videbatur pertinere ad Illustrissimum Wladislaum regem antedicti regis Mathie successorem: Idcirco cum idem rex Wladislaus videre venisset Transylvaniam contulit ad supplicationem huius conventus eandem peciam sew paramenta ecclesiastica ex eandem pecia facta, huic nostro conventui irrevocabiliter tenenda et habenda.“ (Közölve: gr. Esterházy J.: A kolozsvári Boldog-Asszonyról címzett domonkosok, jelenleg ferencziek egyházának történeti és építészeti leírása. Magyar Sion. 1866. 578. 1.)

Ebből az anyagból készül: „cappa choralis“, „due dalmatice“, „antependium maioris altaris“, „due casule“, de az utóbbiakra már nem jutott az applikált virágokból. A miseruhák közül az egyiket Bánffy Ferenc faluja egyházának¹ adta, a másikat pedig meghagyta a domonkos kolostornak (u. o. 582—583. 1.).

KOLOZSVÁR, egykori domonkos templom.

B í b o r s z í n ű v e l e n c e i m i s e r u h a (Valentinus domonkos provincialis ajándéka).

1509. *A kolozsvári domonkosok leltára*: a Dengelegi Pongrácz János özvegyétől. Erzsébettől ajándékozott ékköves kereszt, mely a Boldogságos Szűzet ábrázolta „apposita est ad casulam purpuream rubeam aureis floribus intextam. quam ad hoc ipsum Reverendus magister Valentinus quondam provincialis ex Venetijs attulerat.“ (Közölve: gr. Esterházy J.: A kolozsvári Boldog-Asszonyról címzett domonkosok, jelenleg ferencziek egyházának történeti és építészeti leírása. Magyar Sion. 1866. 582. 1.)

KOLOZSVÁR, egykori domonkos templom.

O l a s z p l u v i a l e (olasz úr ajándéka).

¹ Valószínűleg a dobokai egyháznak, melynek patrónusa volt. (v. ö. Géresi K.: a nagy-károlyi gr. Károlyi család Oklevéltára. III. Budapest, 1885. 64. 1.)

1509. *A kolozsvári domonkosok kolostorának leltára: ....et terciam cappam choralem idem hic conventus ex testamento cuiusdam domini Italici, et videtur esse ex damasto aureo.*“ (Közölve: gr. Esterházy J.: *A kolozsvári Boldog-Asszonyról címzett domonkosok, jelenleg ferencziek egyházának történeti és építészeti leírása.* Magyar Sion. 1866. 582. l.)

MAROSVÁSÁRHELY

Zászló (Mátyás király ajándéka).

XVII. század eleje. Marosvásárhelyi *Nagy Szabó Ferenc* memorialéja: „Ezen a mi városunkon M. Vásárhelyt is a város népét mind felkészítették (t. i. 1595-ben a török ellen) ...Jó száz lovas vala, és a Mátyás király adta szép aranyos zászlót nékik oda adták vala; veres vala, arannyal írott, ez vala reá írva: *Jesus Nazareus Rex Judeorum.*“ (Közölve gr. Mikó I.: *Erdélyi tört. adatok.* I. Kolozsvár. 1855. 44. l.)

Irodalom: *Orbán* IV. 1870. 107. l.

NAGYSZEBEN

Kazulára való hímzett kereszt (Nagyszeben vásárlása Felice Fiorentino budai kereskedőtől).

1507 febr. 15. Nagyszeben. *Városi számadáskönyvek:* „*Felici mercatori Budensi pro quadam cruce ad casulam nobiliorem et pro purpura viri (sic!) antependii altaris magni simul computata... flor. 125. den. 0.*“ (Közölve: *Rechnungen aus dem Archiv der Stadt Hermannstadt und der sächsischen Nation.* I. Hermannstadt, 1880. S. 486. — *Quellen zur Geschichte Siebenbürgens aus sächsischen Archiven.* I. Bd.)

NAGYSZEBEN

Bíbor antependium (Nagyszeben vásárlása Felice Fiorentino budai kereskedőtől).

1507 febr. 15. Nagyszeben. *Városi számadáskönyvek:* „*Felici mercatori Budensi pro quadam cruce ad casulam nobiliorem et pro purpura viri (sic!) antependii altaris magni simul computata... flor. 125. den. 0.*“ (Közölve: *Rechnungen aus dem Archiv der Stadt Hermannstadt und der sächsischen Nation.* I. Hermannstadt, 1880. S. 486. — *Quellen zur Geschichte Siebenbürgens aus sächsischen Archiven.* I. Bd.)

NAGYSZEBEN, ev. plébániatemplom, utóbb letét a Brukenthal Múzeumban.

Olasz ornátusok.

Ornátus vörös bársonybrokátból, XV. század vége. A bársony olasz, a hímzés velencei jellegű.

Ornátus aranybrokátból, vörösbársony körvonalrajzzal. XV. század vége. Az aranybrokát firenzei. A hímzések Botticelli rajzai nyomán készültek. (276. kép.)

Ornátus aranybrokátból, fekete körvonalrajzzal. XV. század vége. Az aranybrokát olasz, a hímzés velencei. (275. kép.)

Irodalom: *Reissenberger, L.—Henszlmann I.:* A nagyszebeni és a székesfehérvári régi templom. Budapest, 1883. 36—38. l. (az aranybrokát anyag talán Németalföldről való); *Reissenberger, L.:* Die ev. Pfarrkirche A. B. in Hermannstadt. Hermannstadt 1884. S. 58—61. (Nem tudni, hogy vajjon Itáliából vagy Flandriából való. Mivel a szászok Flandriával közvetlenebb kapcsolatban állottak, valószínűbb, hogy onnan származtak.); *Roth, V.:* Geschichte des deutschen Kunstgewerbes in Siebenbürgen. Strassburg, 1908. S. 209—210.; *Falke, O. vom Spätgotische Samtstoffe.* Pantheon 1928/II. S. 600—603. (A vörösbársony brokát ornátus valószínűleg firenzei. A két aranybrokát ornátus feltétlenül firenzei, ugyanabból a műhelyből, mint Mátyás király trónkártpítjai. Tehát 1480 körül készültek, talán Mátyás megrendelésére.); *Bielz, J.:* Die vorreformatorischen Messgewänder der ev. Pfarrkirche in Hermannstadt, Mitteilungen aus dem B. Brukenthalischen Museum. N. F. I. Hermannstadt, 1931. S. 34—38. (A vörös aranybrokát ornátus nem készülhetett a trónkártpitok műhelyében, mivel nem renaissance, hanem gótikus stílusú. A kereszt hímzése olasz, a XV. század végétől. A másik két ornátuson velencei hímzések.)

NAGYVÁRAD, egykori r. k. székesegyház.

Egyházi ruhák.

1615 febr. 1. Ecsed. A *várad* székesegyházból származó egyházi ruhák *leltára* számos aranyszövésű darabot sorol fel. Hasonlóképpen az 1617 márc. 7-én kelt *jegyzék* is, mely szintén az Ecsed várában levő, és feltehetőleg a várad székesegyházból származó kincsekre vonatkozik, számtalan aranyos szövésű vagy aranyhímzésű egyházi ruhát említ. Ezek jórésze olasz eredetű lehetett. (Közölve: Bunyitay V.: A várad püspökség története. III. Nagyvárad, 1884. 76—93, 93—102. l. — v. ö. továbbá Bunyitay magyarázatát u. o. 69—71. l.)¹

NAGYVÁRAD, Farkas Bálint püspök tulajdonában.

Olasz atlasz- és bársonyszövetek (II. Ulászló ajándéka).

1494 feb. 28. Buda. *II. Ulászló számadásai:* „A Rason Italo Mercatore (firenzei származású budai kereskedő) empte sunt de Athlasio vlne XXIII. et veluto vlne XLI. et date sunt de Mandato Regio Domino Waradyensi ad dietam Leuchouie celebrandam, que sunt fl. 104.“ (Közölve: Engel, J. Chr.: Geschichte des ungrischen Reichs und seiner Nebenländer. I. Halle, 1797. S. 82.)

SEGESVÁR, egykori domonkos templom.

Velencei bíborból készült palást, egyházi ruhák és antependium (Bethlen Miklós ajándéka).

1526. körül. *Frater Antonius Fabri* segesvári domonkos szerzetes feljegyzése arról, hogy „Nicolaus Bethleni perpetuus cum suis patronus huius conventus“ 1498-ban a segesvári domonkos templom Szent Kereszt oltárára ado-

¹ A székesegyház kincseinek további sorsára nézve v. ö. *Komáromy A.:* Hová lettek Szent László várad székesegyházainak műkincsei? Századok. 1902. 405—411. l.

mányozott „*Duas Insuper Casulas vnam de Purpura aureis floribus contextam cum Dalmaticis eiusdem coloris et floribus contextis Stolum vero de Rubro Purpura Veneciana de meliorj vlgo Swemmeth cum Dalmaticis et cum duplicj Antependio eiusdem Altaris eiusdem valoris et coloris Casularum*“. (Közölve: Fabritius, K.: *Zwei Funde in der ehemaligen Dominikanerkirche zu Schässburg*. Archiv des Vereines für sieb. Landeskunde. N. F. Bd. V. 1862. S. 8—9.)

SEGESVÁR, egykori domonkos templom.

Velencei piros bársonyból készült miseruha (Gabriel Polnar hagyatékából).

1526 körül. *Frater Antonius Fabri* segesvári domonkos szerzetes feljegyzése arról, hogy 1505 táján Antonius Polnar segesvári polgármester, midőn testvére, az 1501-ben elhunyt Gabriel Polnar boszniai felszentelt püspök végrendelete értelmében a segesvári domonkosokat kielégítette, templomuknak két, — nyilván a püspök hagyatékából származó — miseruhát ajándékozott: „*dedit duas casulas vnam flauae coloris floribus aureis contextam videlicet Damszkijt, Aliam Robei coloris de optimo a vlgo nuncupante Swmeth veneciarum*“. (Közölve: Fabritius, K.: *Zwei Funde in der ehemaligen Dominikanerkirche zu Schässburg*. Archiv des Vereines für sieb. Landeskunde. N. F. Bd. V. 1862. S. 12.)

SEGESVÁR, egykori domonkos templom.

Velencei bíborból készült ruha és aranyvirágos ruha (Johannes Kenderijs ajándékai).

1526 körül. *Frater Antonius Fabri* segesvári domonkos szerzetes feljegyzése arról, hogy „*Egregius Johannes Kenderijs*“ a székely lázadaskor, 1521-ben elesett testvérét, Endrét a segesvári domonkos templom szentélyében temettette el és emlékére többek között a következő ruhaféléket ajándékozta a kolostornak: „*venit denique ecciam Conventui nobilissima ipsius vestis de purpura veneciana centum fl. apreciata, necnon et aliam donavit floribus aureis contextam, et multo maiora spondit*.“ (Közölve: Fabritius, K.: *Zwei Funde in der ehemaligen Dominikanerkirche zu Schässburg*. Archiv des Vereines für sieb. Landeskunde. N. F. Bd. V. 1862. S. 18—19.; Egyháztört. Emlékek a magyarországi hitújítás korából. I. Budapest, 1902. 50—51. l.)

OLASZ LÓTAKARÓK (Alfonso nápolyi király ajándéka Hunyadi Jánosnak)

1448 máj. 28. Buda. *Hunyadi János*, Magyarország kormányzója és Erdély vajdája megköszöni Alfonso nápolyi királynak a küldött ajándékokat: „*suscepi quoque elargita illa munificentiae regiae dona, equos videlicet et apparatus, gratia splendoreque magnifica*...“ (Közölve: Schwandtner, J. G.: *Scriptores Rerum Hungaricarum veteres ac genuini*. Tom. II. Pars I. Vindobonae, 1746. p. 46. — *Johannis de Zredna Epistola XXIX.*)

VELENCEI SZÖVETEK (Hunyadi János vásárlása Mátyás fia lakodalmára)

1543 márc. 20. Velence. A senatus elhatározza, hogy Hunyadi Jánosnak, ki fia esküvőjére Velencében ékszereket és szövetekeket (*jocalia panno aureos et lane ac alia*) vásároltatott 13.000 dukátért és ebből kifizetett 8000-t, a hiányzó 5000 dukátot kölcsönadja. (Velence, R. Archivio di Stato Senato I. Deliberazioni. 1450—53. Secreta. Reg. 19. p. 189^v.)

NÁPOLYI SZŰZ MÁRIA-REND KÖPENYE (Ferrante nápolyi király ajándéka Geréb Péternek)

1476 szept. 16. Nápoly. *Ferrante nápolyi király* Geréb Péternek a Szűz Mária-rendet adományozza a hozzávaló felszereléssel együtt, azaz: „tenore presentium nostra ex certa scientia eadem ipsa stola alba cum hidria seu sareca ornamus et decoramus...” (Közölve: Dipl. Emlékek Mátyás király korából. II. Budapest, 1877. 326—327. 1.)

ARANYSZÖVÉSŰ KÁRPIT (Mátyás király ajándéka Drágffy Bertalannak, utóbb Drágffy János, illetve Zápolyai János tulajdonában)

1526 aug. 24. Mohácsi tábor. *Drágffy János* végrendelete: „Az aranyos kárpitot, melyet adott volt Ő Felsege Mátyás király az én atyámnak Drágfi Bertalannak vére hullásáért és hűséges szolgálatjáért negyvenezer forintokban azt én hagyom az én uramnak és atyámfiának Szepesi Jánosnak erdélyi Vajdának, mikor volnánk ő Felsege gyűlésében az mi kegyelmes urunknak Lajos királynak Budán Szent György napjában, akkor ígértem vala nekie ilyen ok alatt, hogy valamikor Isten engemet ez világból elveszen, kívánom feleségemnek, gyermekeimnek, házaimnak és minden jószágomnak gondját viselje...” (Közölve: Révész I.: Drágfi Jánosnak, Magyarhon országbírójának végrendelete. M. Prot. Egyházi és Iskolai Figyelmező. 1873. 96. 1.)

ZÖLD RUHA OLASZ SZÖVETBŐL (II. Ulászló ajándéka Drágffy Bertalannak)

1494 márc. 1. Buda. *II. Ulászló számadásai*: „Ab eodem (t. i. „a Franko Italo“ budai kereskedőtől) de panno Italico viridis coloris pro una veste Domino Wayuode Transsiluano Bartholomeo Dragfy empte sunt vlne VII. unaqueque vlna pro fl. 1. den. 25. faciunt fl. 8. den. 50.” (Közölve: Engel, J. Chr.: Geschichte des ungrischen Reichs und seiner Nebenländer. I. Halle. 1797. S. 80.)

VERONAI SZÖVET (II. Ulászló ajándéka Drágffy Bertalannak)

1494. *II. Ulászló számadásai*: „A Hanzpiller (budai kereskedő) empta est una pecia pernisy fl. 26, ab eodem pecie Neremberger sunt empte XIII. Singula pecia pro florenis VII. et dati sunt Domino Bartholomeo Wayde Transiluanensi ad dietam Leuchouensem eunti, sunt fl. 124.” (Közölve: Engel, J. Chr.:

Geschichte des ungrischen Reichs und seiner Nebenländer. I. Halle, 1797. S. 82.)

ARANYSZÖVÉSŰ BÍBOR RUHA (II. Ulászló ajándéka Drágffy Bertalannak)

1494 dec. 14. Buda. *II. Ulászló számadásai*: „...ad Mandatum Regium empte sunt de purpure deaurato a Felice (firenzei származású budai kereskedő) Vlne XIII. singula vlna pro fl. 6. faciunt fl. 78. de pellibus Hermellinis empte sunt pro subductura eiusdem ligature sex, singule ligature pro florenis 4. faciunt fl. 24 et date sunt Domino Dragfy Wayde ad Nuptias suas, inaimul sunt fl. 102.“ (Közölve: Engel, J. Chr.: Geschichte des ungrischen Reichs und seiner Nebenländer. I. Halle, 1797. S. 102.)

OLASZ SZÖVET (II. Ulászló ajándéka Geréb Péternek)

1494 júl. 15. Buda. *II. Ulászló számadásai*: „...ex Regio Mandato misimus Domino Petro Gereb de panno Italico Vlnas VII. faciunt fl. 8.” (Közölve: Engel, J. Chr.: Geschichte des ungrischen Reichs und seiner Nebenländer. I. Halle, 1797. S. 96.)

SZOKNYÁK OLASZ POSZTÓBÓL Drágffy Mária tulajdonában

1516. *Drágffy Mária (Drágffy János huga) kelengyelajstroma*: „Negh olaz pozto zoknya saarga, leanynak“. (Közölve: Zolnai Gy.: Nyelvemlékeink. Budapest, 1894. 206. l.) Ugyanebben a lajstromban igen sok aranyos szövető ruhanemű szerepel, ezek valószínűleg mind olasz selymekből és brokátokból készültek.